

UiT Norgga árkálaš universitehta

Humaniora, servodatdiehtaga ja oahpaheaddjeoahpu fakultehta

“Lonjit gal fertejit, geampa han galgá” Beaskaduddjoma proseassaid speadjalastin tearpmain ja doahpagiin Guovdageainnu suopmana mielde.

Inga Maybritt Bongo

Gielladiehtaga masterdutkanmuš – SAM-3900 – Skábmamánnu 2022

Čoahkkáigeassu

Dán masterbarggu fáddá lea duodjefágagiella. Lean välljen beaskaduoji ja guorahalan dán čállošis beaskaterminologiija. Beaskaduoji tearpmat ja doahpagat eai leat ođđa fuomášumit. Dat leat oassin sámi árbevirolaš máhtus ja leat áiggiid čađa gaskkustuvvon juogo praktihkalaš barggaid bokte, njálmmálaččat dahje čálalaččat. Dán masterbarggu oktavuodas lean välljen 75 tearpma maid guorahalan ja analyseren dárkileappot. Geahččan movt tearpmat ja doahpagat speadjalastojuvvojit duoji proseassain mii leage maddái dán masterbarggu dutkančuolbma. Mun analyseren doahpágiid iešguđetge refereanttaid ja dovdomearkkaid vuodul ja dan daid bokte gávnahan makkár relašuvnnat dahje erohusat dain leat. Masterbarggu váldoteoriijan lea giella ja terminologiija ja dasa gullelaš fáttát nugo doaba ja tearbma. Árbevirolaš máhttu, duodji ja estetihkka leat maid guovddážiš go guorahalan fáttá. Kvalitatiiva dutkanmetoda vuodul lean čohkken dieđuid dán čállošii ja lean jearahallan golbma duojára. Lean maid atnán čálalaš gállduid main leat fáddái guoskevaš dieđut. Analysa bohtosiid lean guorahallan teoriijaid, čálalaš gállduid, duojáriid ja iežan dulkomiid ektui. Dán dutkama vuodul lean beassan guorahallat movt teorehtalaččat čilgejuvvojit duodjetearpmat ja doahpagat, maid praktihkas lea áibbas dábálaš ja lunddolaš atnit.

Fáddásánit: Sámeigiella, fágagiella, tearbma, duodji, árbevirolaš máhttu, eamiálbmotdiehtu, beaska

Abstract

The theme of this master thesis is jargon or technical language of duodji (handicraft). I have chosen to focus on one specific item, and so I have researched the terminology of beaska (a coat made from reindeer fur) in this thesis. The terms and concepts of the duodji aren't new ideas. They are a part of traditional knowledge, and have been passed on through practical practices, either orally or in writing. In this master thesis i have chosen 75 terms šhich I analyze more deeply. I take a closer look at which terms and concepts are within the item itself, and how these terms and concepts are reflected in the process of making it, which is also the topic of this thesis. I analyse the concepts based on each referent and attribute and figured out what connections and differences they have. The main theory of the thesis is language and terminology and theories and similar theories such as concepts and terms. I research these topics on the basis of traditional knowledge, duodji and aesthetics. I have based my research on the qualitative method, and by that method I have gathered information as well as interviewed three duojárs (qualified craftsmen of duodji). I have also used relevant literature. I have analysed the results against the theories, the information from the literature, the duojárs, and my own. Through this thesis I have gotten to research how to theoretically explain terms and concepts of duodji, which are a natural part of the practice of duodji.

Keywords: Sámi language, jargon, technical language, duodji, handicraft, traditional knowledge, indigenous knowledge, beaska, fur coat.

Ovdasátni

De viimmat gárvánii! Dát masterčálus lea leamaš juoga maid lean guhká háliidan čállit ja nu dát lea beassan láddat juo mánja jagi jurdagiin ja manemus jagi čálusin.

Dán moatti jagis lean beassan čiekŋudit dán fáddái masa mus lea stuora beroštupmi, namalassii duodjái, muhto dál giela perspektiivvas.

Lean oahppan olu sihke beaskka ja maid beaskaterminologijja birra. Lean maid oahppan movt doahpagiid definišuvnnat riegádit ja movt dat ovdanbuktojuvvojit tearpmaiguin. Nu leange dán masterbarggu čálidettiin háhkan alcesan čiekŋalit dieđuid beaskka fágagiela birra maid oainnán earenomáš mávssolažžan.

Giitu mu bagadallái Trond Trosterudii. Giitu buot ságastallamiid, kommentáraid ja rávvagiid ovddas.

Giitu mu skuvlaoabbái Inger Juliannai, geainna letne dán guokte jagi njunnálagaid láddadan munno čállošiid, ságastallamiiguin ja gáfebottuiguin. Giitu maiddái bargoguimmiide ságastallamiid ja rávvagiid ovddas.

Earenomáš giitosat mu diehtoguddiide, Máret-áhkku, Inga-siessái ja Inga Susannii, go mielalaččat juogadeiddet iežadet vásáhusaid, dieđuid ja máhtuid. Din haga ii livčče dát čálus šaddan. Lean ilus ja dat lea stuora gudni go lean beassan jearahallamiid bokte ságastallat dinguin dán fáttá birra ja maid go dii nu rahpasit lehpet juogadan dieđuid din máhtuid birra.

Giitu maid buot duojáriidda go oahpahehpet ja nu fievrriehpet máhtuideaset viidasit min bulvii ja boahte buolvvaide.

Giitu oabbái, Máret Ánnii, oambeallái Biret Ellii ja Maarenii lohkama ja kommentáraid ovddas. Giitu maid olles mu bearrašii go lehpet gierdevaččat leamaš dan botta go lean čállán dán masterčállosa. Dál asttan fas veahkehit doaimmaiguin.

Giitu mu ráhkis guoibmái Ámmunii, go čadat leat movttiidahtán mu go leat leamaš lossa beaivvit. Dán bokte lean ožžon návccaid joatkit ja ollašuttit masterbarggu. Giitu go leat leamaš dás. Loahpas vel giitu mu unna reaŋggažii go leat gierdevaččat vuordán, dál de besse fas stoahkat.

Inga Maybritt

Guovdageaidnu 202

Sisdoallu

ČOAHKKÁIGEASSU	II
ABSTRACT.....	III
OVDASÁTNI	IV
TABEALLAT, GOVAT JA GOVVOSAT:.....	3
1. ÁLGGAHUS.....	5
1.1 ULBMIL JA ČUOLBMA.....	6
1.2 RÁDDJEN	7
1.3 EARÁT GEAT LEAT ČÁLLÁN FÁGAGIELA JA BEASKKA BIRRA.....	7
1.4 MASTERČÁLLOSA HUKSEHUS	8
2. DUTKANGUOVLU JA DUTKANGUOVLLU SUOPMAN.....	9
3. FÁTTÁ DUOGÁŠDIEĐUT	10
3.1 EAMIÁLBMOGIID ÁRBEVIROLAŠ DIEHTU JA MÁHTTU	11
3.1.1 <i>Árbevirolaš duodjemáhttu.....</i>	<i>12</i>
3.1.2 <i>Oskkáldasvuođadiehtu ja praktihkalaš máhttu</i>	<i>14</i>
3.2 SÁMI ÁRBEVIROLAŠ DUODJI JA DUDDJON	15
3.2.1 <i>Beaska</i>	<i>17</i>
3.2.2 <i>Beaska oasis.....</i>	<i>18</i>
3.3 DUOJI ESTETIHKKA	19
3.4 DUOJÁRA GIELLA JA GULAHALLAN DUDDJODETTIIN.....	22
3.5 MOVT HUBMOJUOVO DUOJI BIRRA	23
4. DUTKAMUŠA TEOREHTALAŠ VUOLGGASADJI.....	24
4.1 GIELLA JA TERMINOLOGIIJA	24
4.2 DOABA JA DEFINIŠUVDNA	26
4.3 TEARBMA.....	28
4.4 REFERANTTA, DOAHPAGA, DEFINIŠUVNNA JA TEARPMA RELAŠUVNNAT	29
4.5 DOABAVUOGÁDAT	32
5. METODOAOASSI JA ETIHKALAŠ BEALIT.....	35
5.1 MATERIÁLA HÁHKAN	35
5.1.1 <i>Tearbmalistu.....</i>	<i>36</i>
5.1.2 <i>Jearahallamat.....</i>	<i>36</i>
5.1.3 <i>Analyseren.....</i>	<i>37</i>
5.2 DIEHTOGUODDIT - DUOJÁRAT	38
5.3 MU ROLLA DUTKIN.....	39
5.4 ETIHKALAŠ BEALIT	40
6. DUOJÁRIID GIELLA DUDDJONPROSEASSAID BOKTE.....	41
6.1 OVDALGO ÁLGGÁT DUDDJOT.....	42
6.1.1 <i>Beaska ja beaska oasis</i>	<i>43</i>

6.1.2	<i>Dárbu ja atnu mearrida ávdnasiid</i>	59
6.2	DUDDJON	73
6.2.1	<i>Ávdnasiid heivehit, vadjat ja mihtideapmi</i>	74
6.2.2	<i>Goarrun</i>	78
6.2.3	<i>Herven</i>	83
6.3	GÁRVVES DUODJI	87
6.3.1	<i>Beaskka hápmi</i>	89
6.3.2	<i>Olbmo hápmi beaskkain</i>	92
6.3.3	<i>Hápmi manjel vurkkodeami ja áimmahuššama</i>	95
7.	SUOKKARDALLAN JA KONKLUŠUVDNA	98
8.	LOAHPAHUS	103
	GÁLDUT	104
	MILDOSAT	108
	MIELDDUS 1: TEARBMALISTU	108
	MIELDDUS 2: DOABALISTU RÁHKADUVVON KATEGORIIJAIN JA DÁSIID VUOĐUL	113
	MIELDDUS 3: <i>MIESSADAT DOAHPAGA GOVVIDEAPMI GENERALAŠ DOABAVUOGÁDAGAIN</i>	115
	MIELDDUS 4: <i>HEIVEHIT, VADJAT JA GOARRUT DOAHPAGIID GOVVIDEAPMI GENERALAŠ DOABAVUOGÁDAGAIN</i>	116
	MIELDDUS 5: GOVAT BEASKKA SORTTAIN	117

Tabeallat, govat ja govvosat:

Tabealla 1: beaskka namahusat heivehuvvon ja nummarastojuvvon Guttorm & Labba (2008: 56) gova vuodul.....	19
Tabealla 2: obbalaš tabealla mas buot kategoriijaid doahpagat leat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet dahje sáhttet gullat (gč. mielddus 1 ja 2).....	41
Tabealla 3: vuosttaš kategoriija doahpagat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet....	42
Tabealla 4: ovdamearka das movt ivnnit leat árgabeaigielas ja ivdnetearpmat definišuvnnat.....	65
Tabealla 5: tabeallas čájehuvvo movt duojárat čilgejit ávdnasiid ivdnevejolašvuodaid dain iešguđetge beaskka sorttain.....	69
Tabealla 6: nuppi kategoriija doahpagat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet.....	73
Tabealla 7: tabeallas oaidnit makkár dovdomearkkat leat dain iešguđet goarruntearpmat.....	80
Tabealla 8: goalmát kategoriija doahpagat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet. 88	
Govva 1: Finnmárkku kárta mas oaidnit dán masterbarggu dutkanguovllu merkejuvvon čáhppadiin (Dalfast & Askheim 2022).	9
Govva 2 ja Govva 3: Sárgosat čájehit movt sápmelaččat dolin atne gotti náhkiid go gorro beaskkaid ja eará náhkkebiktasiid. Sárgosat Berit Marit Hætta Solbakk (2009:15-16).....	18
Govva 4: Guovdageainnu mállat beaska, sárgojuvvon. Vižžon Guttorm ja Labba (2008:56) girjjis.	19
Govva 5: čáhppes čeahborbeaska (govva vižžon digitála museas).	43
Govva 6: jorggubeaska ovdabealli, mas leat osiid namahusat. Priváhta govva, duojára Ingga (IBH) beaska.....	47
Govva 7: jorggubeaska maŋnebealli, mas leat osiid namahusat. Priváhta govva, duojára Ingga (IBH) beaska.....	50
Govva 8: gabba ruksesmiesenáhbeaska ovdabealli.	85
Govva 9: gabba borgemiesenáhbeaska maŋnebealli (govva vižžon digitála museas).	85
Govus 1: sámi árbevirolaš duodjemáhtu ja dieđu gaskkusteapmi (Guttorm 2010: 64).....	13
Govus 2: <i>duoji ollisvuodá oasit. Heivehuvvon Jáks ovdamearkka vuodul (Jáks 2022: 26-27)</i>	21
Govus 3: ovdamearka mii čájeha erohusaid dajaldagas ja sisdoallomearkkašumis ovtta sánis (heivehuvvon sámegeilli Sveen 2005:68 mielde).	28
Govus 4: semiohtalaš golmmačiegat. Heivehuvvon Suonuuti (2020:16) ovdamearkka vuodul.....	29
Govus 5: doabadiagrámma heivehuvvon Terminologins terminologi (s.4) gihppaga vuodul.	30
Govus 6: ovdamearka generalaš doabavuogádagas (sámegeilli jorgaluvvon Suonuuti 2020: 18 vuodul).	33
Govus 7: ovdamearka mas čájehuvvo partitiiva doabavuogádat (heivehuvvon Hjulstad 2006: 10 vuodul).....	34
Govus 8: ovdamearka mas čájehuvvo proseassa assosiatiiva doabavuogádagas (heivehuvvon Suonuuti 2020: 21-22 vuodul).	34
Govus 9: beaskka oasit ja beaskka sorttat govviduvvon generalaš doabavuogádagain.	45
Govus 10: ovdamearka das makkárat gáiddát ja buođggát sáhttet leahkit beaskaduddjoma oktavuodas.	55
Govus 11: badjedoaba beaska ja dán vuolledoahpagat, govviduvvon generalaš doabavuogádagain. 60	
Govus 12: dikšun doahpaga proseassaovdáneapmi govviduvvon assosiatiiva doabavuogádagain.	71
Govus 13: vadjanproseassa govviduvvon assosiatiiva doabavuogádagain.....	75
Govus 14: ovdamearka das movt mihttu govviduvvo generalaš doabavuogádagas.	76
Govus 15: muhtun sávdnjemállat govviduvvon generalaš doabavuogádagain.	82
Govus 16: badjedoahpaga fárdá bálldalasvuolledoahpagat govviduvvon generalaš doabavuogádagain.	89
Govus 17: fárdá proseassa govviduvvon assosiatiiva doabavuogádagain.	93

1. Álggahus

Jus mii heaitit atnimis tearpmaid ja doahpagiid mat čilgejit dujiid ja daid duddjoma, de dat diehtu ja máhttu jávká ja nu maid dat doaimmat ja lihkastagat jávket mat dahket ovtta duoji. (Horgen 2022:4)¹

Giella lea ovdanbuktingaskaoapmi ja dán vuodul hágat dieđuid juohkelágan máhtuin (Horgen 2022:4). Dan bokte maiddái ipmirdat ja govvidat buotlágan áššiid mat gaskkustuvvojit gulahallama bokte (Kristoffersen 2005:17). Fágagiella lea čoavdda dieđuid ja máhtuid ipmárdussii, áddejupmái ja oahppamii. Sámi árbevirolaš duojs, mii lea oassi sámi álbmoga kulturmáhtus lea iežas fágagiella, mii sisttisoallá dárkilis duodjetearpmaid ja -doahpagiid, dajaldagaid ja sániid (Eira 2022:39; Eira 2012:31). Dárkilis tearpmat ja doahpagat ávdnejit iešguđetge surggiid fágagiela ja daid siskkobealde lea diehtu ja máhttu mii lea systematiserejuvvon ovttaskas álbmoga eallinvuogi, luonddu, árvvuid, ja birrasa vuodul (Jernsletten 1994:235). “Lonjit gal fertejit, geampa han galgá” logai okta mu diehtoguddiin. Dainna dajaldagain son ovdanbuktá olu dieđuid beaskka hámi birra, ja go galgá ipmirdit dan dajaldaga sisdoalu dalle lea dárbbaslaš ipmirdit duodjefágagiela ja duodjedoahpagiid definišuvnmaid.

Sápmelaččat leat doloža rájes duddjon dárbut sihke bivuid, atnubiorgasiid, čijnaid ja dávviriid ja daid duddjon ja hárbjaneapmi lea guhkit áiggi badjel ovdánahttojuvvon ja sirdojuvvon buolvvaid gaskkas (Dunfjeld 2006:29-30). Spesialiserejuvvon máhtut iešguđetge fágasurggiin nugo dábit, eallinvuohki ja vierut, leat leamaš dárbbaslaččat birgenláhká ártalaš guovlluin go birget ja eallit luondduvalljodagain lei oassin sin eallimis (Berkes 2005:3; Kuokkanen 2009:53.)

Dujiid ja duddjoma mielde čuovvuge spesialiserejuvvon giella, duodjefágagiella, mas tearpmat ja doahpagat, dajaldagat ja sánit adnojuvvojit čilget, defineret, nevvodit, bagadallat, govvidit ja oahpahit buot osiid duojs. Duodjefágagiela atnimis ja dan seailuheamis lea dárbbaslaš máhttit, diehtit ja dovdat maid iešguđetge doaba ovddasta vai eai šatta duojit sahtedohko ja vai daid fágagiella ii jávkka. Duoji fágagiela oahppan lea dárbbaslaš vai dasa gullevaš doahpagat šaddagohtet fas oahppásat min árgabeaivvis ja vai dat fievrreduvvojit ain boahhte bulvii.

¹ Jorgaluvvon sámegeilli: “Slutter vi å bruke ordene vi anvender om utførelsen av et håndverk, forsvinner også kunnskapen om det og bevegelsene som utgjør selve håndverket.” Reidunn Horgen. (Horgen 2022: 4)

1.1 Ulbmil ja čuolbma

Masterbarggu ulbmil lea čalmmustahttit Guovdageainnu beaskaterminologija. Lassin dasa lea maid ulbmil geahččat movt árbevirolaš diehto- ja máhttoortnegat vuhttojit doahpagiin ja movt duojár gulahallá, govahallá ja atná doahpágiid.

Dán masterbarggu vuolggasadjin lea mu beroštupmi duodjái ja mu iežan duogáš. Mun lean bajásšaddan Guovdageainnus boazodoallobearrašis gos sihke boazodoallu ja duodji leat leamaš ja leat ain guovddázis min árgabeaivvis. Dát guokte suorggi vázziba giehtalagaid go lea lunddolaš ávkkástallat ávdnasiid maid mii bohccos oažžut nugo duolji, gápmasiid ja gállu. Sámi árbevirolaš duodji lea fágasuorgi dahje liigesuorgi mii ovddasta stuora oasi sámi oktasaš kultuvrras. Sámi servodat nugo earáge servodagat máilmmis lea rievdan áiggiid mielde ja otn eanaš oassi sámi álbmogis eai duddjo dietnasa dihte, muhto čiŋadeami dihte. Soapmásiin lea ain duodji sin birgenláhki ja soapmásiin ges lea dat liigedienas. Nu movt duddjon lea rievdan dan mielde lea maid duoji fágagiella rievdan.

Dán masterčállosa vuodul oainnán vejolašvuoda oahppat eambo beaskka fágagiella birra go dán fáttá birra leat unnán čállosat. Beroštumi dihte livččege dakkár čállosat miellagiddevaččat go dain lea olu diehtu das maid ieš lean ain oahppame.

Duddjon lea árbevirolaččat praktihkalaš doaibma ja lea lunddolaš ahte dan birra leat eanaš dieđut juhkkuojuvvon njálmmálaččat áiggis áigái. Ii leat leamaš dáhpin daid dieđuid formaliseret ja nu maid dakkár dieđut leat unnán. Dasa sáhtta maid leat ággan dat, ahte duodji lea oalle ođđa dutkanfáddá ja dán dihte lea maid ádjánan ovdal dat lea ožžon iežas sajádaga dutkan- ja ovdánahttinbargguin (Gaski ja earát 2022:17). Njálmmálaš gáldut leat olu ja dakkár guovllus gos duodji ain eallá, doppe leat olu diehtoguoddit geat hálddašit sihke praktihkalaš doaimma ja máhttet njálmmálaččat ovdanbuktit daid birra.

Dán masterčállosa dutkančuolmmaiguin ozan dieđuid das ahte makkár beaskatearpmat Guovdageainnus leat ja makkár definišuvdna dain doahpagiin lea? Viidásit guorahalan maid movt duoji ollisvuoda proseassat: *dárbu*, *ávdnasiid válljen* ja *dikšun*, *heiveheapmi* ja *vadjan*, *duddjon*, *herven* ja *hápmi* speadjalastet beaskadoahpagiin?

1.2 Ráddjen

Dán masterbarggu dutkanguovlu lea ráddjejuvvon Guovdageidnui ja Guovdageainnu suopmanii. Ulbmil dainna ráddjemin lea dutkat iežan ruovttubáikkis ja dan oktavuodas čohkket Guovdageainnu suopmana beaskatearpmaid dan bále go ain gávdnojit beaskaduojárat mu birrasis geat máhttet daid.

Dát masterbargu lea čađahuvvon moatti diehtoguoddi vuodul ja danne lea dehálaš muitit ahte dán masterčállosa dieđut eai govčča masterčállosa olles dutkanguovllu beaskaterminologiiija. Doahpagaidda definišuvnnat sáhttet leahkit eará ládje eará olbmuin seamma guovllus ja eará guovlluin, go dán čállošis leat.

Beaska lea stuora duodji ja das lea rikkis tearbmavuorká. Dán masterčállosa oktavuodas lean ráddjen ja välljen guorahallat 75 tearpma (36 substantiivva, 21 adjektiivva, 15 vearbba ja 3 advearbba). Válljejuvvon tearpmat gullet dan golmma kategoriijai: *ovdalgo álggát duddjot, duddjon* ja *gárvves duodji*. Vuosttaš kategoriijas leat *beaska ávdnasiid ja osiid* tearpmat ja doahpagat. Nuppi kategoriijas leat *beaskaduddjoma proseassa* tearpmat ja doahpagat ja goalmmát kategoriijas ges *beaska hámi* doahpagat. Tearpmaid lean maid juohkán golmma dássái: | *badjedoaaba*, || *vuolledoaba* ja ||| *vuolledoaba 2*. Buot dan golmma dási doahpagaidda gávnnat sihke vuosttaš, nuppi ja goalmmát kategoriijain.

Muhtun välljejuvvon tearpmat leat maid gullevaččat obbalaččat eará dujiide go beare beaskaduddjomii, daid lean váldán mielde go dat leat dehálaččat maiddái beaskaduodjái go daid vuodul boahtá ovdan beaskaollisvuolta.

Dan masterbarggu tearpmaid välljen lea dáhpáhuvvan diehtoguoddiid dieđuid vuodul nu movt sii earret eará bagadallet beaska ávdnasiid, duddjonproseassaid ja nu movt sii bagadallet beaska hámi.

Gávdnojit mearehis olu eambbo tearpmat ja doahpagat mat maiddái čilgejit nugo ávdnasiid njuovvanproseassa ja vel eanet mat adnojuvvojit go čilge iešguđegelágán vugiid go goarru beaska ja go čilge beaska hámi. Ráddjema dihte in leat daid váldán dan masterčállošii mielde.

1.3 Earát geat leat čállán fágagiela ja beaska birra

Earát geat leat dutkan ja čállán fágagiella birra sámegielas ja sámegilli leat earret eará Inger Marie Gaup Eira (2012) doavttergrádadutkamušas *Muohttaga jávohis* giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrivedanáiggis, mas son lea guorahallan ja čállán muohtaterminologiiija birra. Helena Omma (2017) masterdutkamušas *Enná vuojnná rijmek miesev, isá oaidná muzet miesi (...)*, son lea guorahallan Vájssá ja Gáidum guovlluid boazosámiid guolgaterminologiiija. Mika Saijets (2005) lea dutkan boazonamahusaid leksikála semantihka vuolggasajis ja Trond Are Anti (2003) lea guorahallan árbevirolaš sámi luossabivdovuogi sániid mearkkašumi².

Dán masterčállosa oktavuodas lean čohkken tearpmaid, mat leat beskii gullevaččat. Daid tearpmaid lean viežžan earret eará Guttorm ja Labba (2008) *Ávdnasis duodjin: dipmaduodjesánit girjjis*. Dán girjái leat čohkkejuvvon duodjetearpmat ja dat girji lea dego dábálaš sátnegirji muhto lea hábmejuvvon kapihttaliid mielde, mas ovdamearkka dihte leat kapihttalat *Njuovvan, Sudnen, Guolga- ja sisteduoddjon* ja nu ain. Eará girjjit main lean maid viežžan tearpmaid ja eará dieđuid leat: *Samisk dräktskick (...)*, man Susanna Jannok Porsbo ja Else Nordenhem (1988) leaba čállán, *Anarâš pivtâstem* man Ella Sarre (2013) lea čállán ja *Julevsáme gárvo. Julevsamiska dräkter* maid Elsa Aira ja earát (1995) leat čállán. Dat girjjit leat čállojuvvon ruotagillii, anárašgilli ja julevsámegilli.

Gávdnojit eanet čállosat mas sisdoallu guoskkaha eará áššiid duoji siskkobealde nugo ovdamearkka dihte movt duodji lei ovdal ja movt otne lea, iešguđegelágán dujiid duddjon, duoji estetihkka ja nu ain.

1.4 Masterčállosa huksehus

Vuosttaš kapihttalis lea masterčállosa álggahus, duogáš, ulbmil ja dutkančuolmmat. Nuppi kapihttalis ovdanbuvttán masterbarggu dutkanguovllu ja dutkanguovllu suopmana. Goalmmát kapihttalis ovdanbuvttán masterčállosa duogášdieđuid, mat leat earret eará eamiálbmotdiehtu ja sámi árbevirolaš máhttu ja duodji, duojára giella ja gulahallan ja movt hubmojuvvo duoji birra. Njealját kapihttalis ovdanbuvttán masterčállosa teorehtalaš lahkonanvugiid, mat leat earret eará giella ja fágagiella, terminologiiija, doaba ja tearbma. Das maid bohtá ovdan

² Loga eambbo: Trond Are Anti (2015) *Buođđu: árbevirolaš sámi luossabivdovuohki: buođu sániid mearkkašupmi* ja Mika Saijets (2005) *Boazonamahusat: leksikála semantihkalaš guorahallan bohcco ahke-, sohkaealle-, guolga- ja čoarvenamahusain Báišduoddara bálgošis*.

doabavuogádaga birra mii lea dan čállosa guovddáš bargovuohki, man vuodul analyseren ja sirren doahpágiid. Viđát kapihttalis ovdanbuvttán metodaidd maid lean atnán dieđuid háhkamii. Das čilgen earret eará iežan diehtoguddiid birra, movt leat jearahallamat čadahuovon, ja movt lea analyseren bohtosiid. Etihkalaš beliid ja iežan rolla dutkin bohtet maid das ovdan. Guđát kapihttalis ovdanbuvttán analysabohtosiid. Das bohtet ovdan tearpmaid ja doahpágiid guorahallamat, diehtoguddiid dieđut, analyseremat ja iežan dulkomat daid dieđuid vuodul. Čihččet kapihttalis suokkardalan ja buvttán loahppaarvalusa das maid lean gávnnahan analysaid bokte. Gávccát kapihttalis loahpahan ja ovdanbuvttán viidáset dutkanvejolašvuodaid. Loahpas buvttán ovdan gálduid ja mildosiid.

2. Dutkanguovlu ja dutkanguovllu suopman

Guovdageaidnu lea suohkan Sis-Finnmárkkus, Tromssa ja Finnmárkku fylkkas. Rádjeguovllut leat Kárášjohka, Áltá, Eanodat ja Ráisa. Guovdageainnus orrot birrasiid 2800 olbmo ja eanaš álbmoga ássit hupmet davvisámegiela. (Dalfast & Askheim 2022.)

Govva 1: Finnmárkku kárta mas oaidnit dán masterbarggu dutkanguovllu merkejuvvon čáhppadiin (Dalfast & Askheim 2022).

Boazodoallu lea okta suohkana deháleamos ealáhusain oktan meahcceealáhusain, ja dat lea maid dán guovllu sáme kultuvrra caggin (Guovdageainnu suohkan 2022). Guovdageainnus lea sámi duodji leamaš guovddášis ja das lea ain stuora mearkkašupmi. Suohkanis lea ain ealli duodjebiras mii lea gádjon dán guovllu duodjemáhtu. Nappo duodjái gullevaš giella lea maid ain buori muddui seailume, goit min vuorrasiid árbečehpiid bokte.

Guovdageainnu suopman gullá davvisámegiela suopmanjovkui. Sámegielat juohkásit guovtti válđojovkui: oarjesámegiella ja nuortasámegiella. Oarjesámegielaide gullet nugo ubmi-, lulli-, julev- ja davvisámegiella ja nuortasámegielaide gullet nugo anáraš,- ákkila ja skoalttasámegiella. Oarjesámegielat juohkásit viidáseappot guovtti suorgái: davvi joavku (julev-, julev- ja davvisámegiella) ja lulli joavku (mátta- ja ubmisámegiella). (Sammallahti 1998:6-7.)

Davvisámegiela suopmanat hubmojuvvojit Norgga bealde Mátta-Várjjaga rájes gitta Bálága rádjái. Suoma bealde Vuohčus davás ja Ruota bealde Gárasavvonis Gáiduneanu máttabeallai. (Jernsletten 2000:7.)

Suopmanrájit mannet legiid ja vuonaid mielde eaige riikkarájáid mielde (Jernsletten 2000:7), nappo dat mearkkaša ahte muhtun davvisámegiela suopmanat leat hirbmat lahkalaša nugo ovdamearkka dihte Guovdageainnu suopman ja Eanodaga suopman. Kárášjoga suopman fas lea veahá earálágan. Vaikko leatge veaháš erohusat, de sihke Guovdageainnu ja Kárášjoga hálliid áddehallet guhtet guimmiideaset. Buot davvisámegielat suopmanat leat dan mutto lahkalašaid ahte lea vejolaš gulahallat.

Girjjálašvuohta, maid lean dán masterbarggus atnán, lea čállojuvvon sihke anárašgilli ja julevsámegillii ja davvisámegillii. Liikká, vaikko dat gullet eará sámegielaide go davvisámegillii, de leat dat duodjetearpmat áddehahttit vaikko dain lea dahje sáhtta leahkit eará sisdoallomearkkašupmi, ovdamearkka dihte lea julevsámegiela tearbma *muotta* Guovdageainnu suopmanis *beaska*. *Muoddá* fas lea Guovdageainnu suopmanis ollesolbmo suhkkesguolggat náhkkebivttas dahje ollesolbmo suhkkesguolggat náhkkebivttas mii lea gollan go lea bures adnojuvvon. Namalassii leat dat homonymat, čállojuvvojit ja daddjojuvvojit seamma ládje muhto lea vejolaš guovttelágan sisdoallomearkkašupmi.

Earenomášvuohta Guovdageainnus lea ahte beaskaduddjon ja dan geavaheapmi ain lea dan muttu ealas ja oidnosis ja dan dihte maid lea beaskka duodjesátnevuorká ain gullomis ja gávdnamis.

3. Fáttá duogášdieđut

Dán kapihttalis ovdanbuvttán masterbarggu duogášdieđuid, mat leat earret eará eamiálbmotdiehtu ja -máhttu, árbevirolaš sámi duodji ja duddjon. Čálán maiddá movt sámegiella čatnasa duodjái ja duddjomii ja movt gulahallan dáhpáhuvvá duojáriid gaskkas.

Árbevirolaš máhttu lea min kultuvrra vuodđogeadgi. Buot oasit sápmelaččaid eallimis leat čavga čadnojuvvon árbevirolaš máhttui ja vaikko dat lea rievdan áiggis áigái ja leat heivehuvvon sápmelaččaid eallinvuohkáii, de árbevierut ain guddet sámi kultuvrra. (Vars 2007:127, 135).

Árbevirolaš dieđuid lea dárbbášlaš ipmirdit jus galgá ávkki atnit dain. Kuokkanen (2009:18) čállá ahte go galgá guorahallat gažaldagaid árbevirolaš dieđuid birra, dalle ferte vuos diehtit dieđu historjjá ja konteavstta, go dat lea álo čadnojuvvon dihto kontekstii.

3.1 Eamiálbmogiid árbevirolaš diehtu ja máhttu

Eamiálbmogiid árbevirolaš dieđu vuolggasadji lea eamiálbmogiid eallinvuohki ja sin lagas oktavuoha lundui. Dat diehtu maid sii hálddašit, dat bohtá njuolga dán birrasis gos ellet ja ožžot birgenlági (Kuokkanen 2009:44). Son čállá viidasit ahte vuodđun eamiálbmot eallinvuohkáii leat mánggabealat diehtoortnegat nugo earret eará dieđut vuoiñjalašvuodas, luonddus, gomuvuodas ja eallimis. (Kuokkanen 2009:49).

Sámi vuodđoealáhusaid árbevirolašmáhtu siskkobealde gos adnojuvvo earret eará luondu, doppe leat ollu sámegielat sánit ja tearpmat. Sámit ledje čeahpit atnit luondduvalljodaga ja nu leatge jagi áigodagaid ja luonddumearkkaid atnán stuora veahkkin juohkelágan bargguid oktavuodas, ovdamearkka dihte go ávdnasiid háhká luonddus, de ii galgga viežžat osttuid vaikko goas jagi áigodagas ja vaikko makkár guovllus ja eatnamiin. Osttuid viežžá ovdal mihcamáraid go dalle lea álki oažžut bárkku luovos. Johkagáttis ii galgga viežžat osttuid go dalle sáhttet dielkkut šaddat sisttiide ostedettiin. Dát barggut sisttisdoallet tearpmaid, main definišuvnnat dárkilit mitalit manne iešguđetge jagi áigodagas lei vuogas váldit osttuid ja makkár eavttut ledje go galge oheat ávdnasiid.

Eamiálbmotdiehtu čujuha earenomáš vuohkáii mainna hágat ja anát dieđu. Dan vuodul olbmot ohppet ja fievrredit dieđu viidasit sosiála oktavuodain, sihke njálmmálaš árbevieru (mitalusaid bokte) ja árgabeaivvi doaimmaid bokte (Kuokkanen 2009:50-51). Dieđu vuodđun lea árbevirolaš máhttu maid leat čohkken čuđiid jagiid badjel daid namuhuvvon diehtoortnegiid vuodul (Eira 2012:22; Berkes 2005). Árbevirolaš vuohki diehtit lei ja lea ain dárkilit guldalit maid vuorrasit olbmot mitalit dahje čájehit. Dat guoská buot árgabeaibargguide ja leatge juogo ovttaskas dahje kollektiiva vásáhusat mat áiggiid čađa leat fievrreduvvon njálmmálaččat dahje bargguid bokte buolvvas bulvii. Mánnán lei jo lunddolaš álgit čuovvut oahppanolbmuid

oahppan dihte movt barggut bargojuvvojit. (Eira 2012:23.) Nevvodemiid, čilgemiid ja bagadallamiid bokte leat sii dábiid ja vásáhusaid ovddidan nuorat buolvvaide ja nu leatge ođđa buolvvat iežaset vásáhusaid ja áicamiid bokte oahppan guovllu árbevirolaš máhtuid. Dán vuogi mielde leat dat dieđut ja máhtut heivehuvvon ođđa buolvvaid eallinvuohká, ja dát lea leamaš ávkin álbmogiid birgemii ja ceavzimii. (Vars 2007:127.)

Vásáhusat, dábit, barggut ja bargovuogit gullet máhttočoakkáldahkii, ja dat leat čadnojuvvon dihto sosiála ortnegii ja ovdanbuktojuvvojit máŋgga arenas, giela ja daguid bokte. Gielas lea earenomáš mearkkašupmi go dat lea dieđu vuorká, ja dán bokte dat sirdojuvvojit. (Kuokkanen 2009:52.) Sámegiella lea dehálaš oassi min kultuvrras ja dainna mii hukset vugiid movt oaidnit máilmmi ja movt gulahallat. Juohke gielas, nu maiddá sámegielas, leat olu dajaldagat, sánit, tearpmat ja doahpagat dihto áššiide mat geavahuvvojit min árgabeaivvis (eambbo giela ja terminologija birra kap. 4.1).

Árbevirolaš máhtu ii leat vejolaš beare mottiin sániin čilget go buot oasis sápmelaččaid eallimis leat čavga čadnojuvvon dasa. Namuhuvvon diehtoortnegat ja máhttočoakkáldagat čájehit ahte eamiálbmogiin lea čiekŋalis ipmárdus báikkálaš diliin, ealliin, luondduresurssain ja eanangeavaheamis, dálkkádagas ja olbmo gulahallamis luonddubirrašiin ja muđuige kultuvrralaš oktavuodain ja nu máhttet bures ávkkástallat daid. Juohke álbmogis leat iežaset kultuvrralaš ja gielalaš kodat dahje njuolggadusat maid vuodul álbmoga miellahtut ellet, gulahallet ja láhttejit. Gulahallan olbmuid, joavkkuid ja sogaid gaskkas, ja diehtu das movt báikegottehálldašeapmi doaibmá, leat dehálaččat. (Kuokkanen 2009:53.) Gulahallan dáhkida dan ahte olbmui leat gaskavuodát ja dat gaskavuodát leat nu máŋggaláganat. Dán masterbarggu oktavuodas gulahallan lea dárbbášlaš go galgga háhkat dieđuid dakkár máhtus maid duojárat dovdet buoremusat. Gulahallan lea dutki ja duojára gaskkas, mas mun lean mielde dutki perspektiivvas.

3.1.1 Árbevirolaš duodjemáhttu

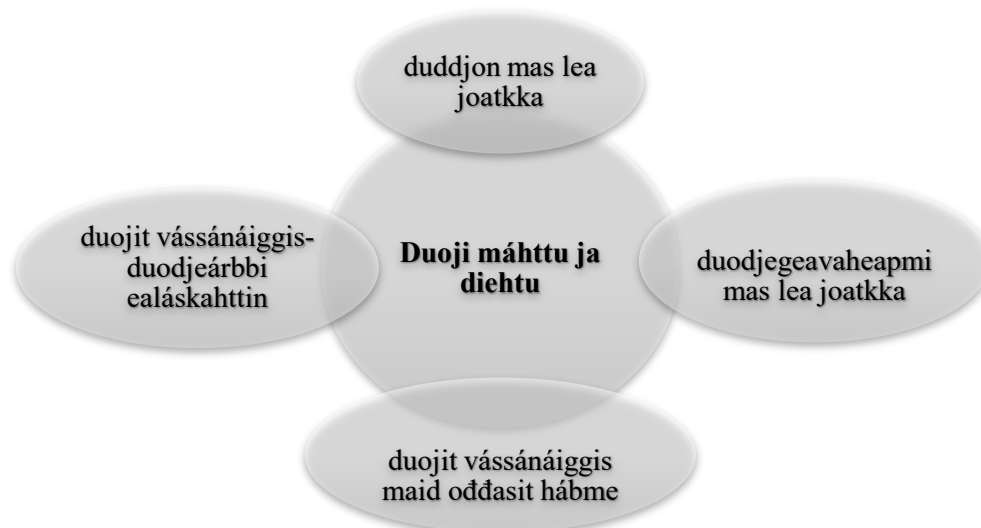
Ipmárdus das movt sámi servodaga eallinvuohki lei ovdal ja movt dat lea otne, lea oassi das movt mii ipmirdit mii sámi árbevirolaš máhttu lea. Duodji lea okta lunddolaš oassi sámi árbevirolaš máhtus. Sámi árbevirolaš dujiid máhttin lea etnalaš identitehta dáidu man bokte juohkehaš dovda gullelašvuoda álbmogii ja man vuodul juogadat kultuvrralaš oktasaš árvvuid

earáiguin seamma álbmogis. Dat juogadeapmi dáhpáhuvvá vásáhusaid, dábiid ja bargguid bokte. (Hirvonen 1999:152.)

Dat máhtut leat čatnasan sámi ealáhusaide ja kultuvrii, ja dat govvidit ealli árbevieru (Fredriksen 2012:45; Triumph 2004:12). Eanaš máhtut ja dieđut leat árbedieđut, jus leat botkekeahhtá gaskkustuvvon otnáži oktán rievdadusaiguin mat leat dáhpáhuvván buolvvaid gaskkas.

Árbevirolaš duodjemáhttu lea sirdašuvvan buolvvaid gaskkas ja olbmot leat áiggiid čađa dulkon, rievadan ja heivehan dujiid ođđa dárbbuide. Vaikko dakkár váikkuhusat leat čađaáiggi leamaš, de leat muhtun duojit bures doalahán iešvuodaideaset ja muhtumat fas jávkagoahtán. (Eira 2022:38-39.)

Birget aivve luondduvalljodagain lei dološ olbmuid árgabeaiddoaimma mas duodji maid lei oassin (Guttorm 2010:18). Otne dat ii leat šat nugo ovdal lei, dál baicca geahččalit atnit ja vuhtiiváldit luondduvalljodaga nu ahte dat bisoši maddái boahhtevas buolvvaide. Duodjemáhttu ja -diehtu leat gaskkustuvvon buolvvaid gaskkas juogo njálmmálaččat dahje čálalaččat ja daguid dahje dávviriid bokte (Triumph 2004:12-13). Eanemusat leat várra dat gaskkusteamit dáhpáhuvván duddjodettiin gos duojár lea čájehan, ja cuoiguma bokte čilgen bargguid ja dávviriid. Dakkár gaskkusteamit leat ain dehálaččat vaikko dat dáhpáhuvvat mángga ládje ja mánggalágan dásiid vuodul. Vuolábealde govvosis (govus 1) oaidnit movt Guttorm (2010:64) govahallá daid dásiid man vuodul duodji sirdašuvvá.

Govus 1: sámi árbevirolaš duodjemáhttu ja dieđu gaskkusteampi (Guttorm 2010: 64).

Obbalaččat dat dásit muitalit ahte muhtun dujiin lea boatkaneapmi ja muhtun dujiin lea joatka. Oktavuodáin gos duodji ja duddjon ii leat oidnosis, doppe lea boatka duddjomis. Doppe gos duodji ja duddjon lea oidnosis, doppe lea duddjomis joatka, ja dat lea gaskkustuvvon juogo njálmmálaččat dahje barggu bokte buolvvaid gaskkas. Doppe gos ovdalaš duojit ihtigohtet fas,

de leat vássánáiggi duodjeárbbi ealáskahtán. Vássánáiggi duojit sáhttet maid ihtigoahtit ođđa hámis, dalle leat váldán vuodu dološ dujiin ja ođasmahtán daid. (Guttorm 2010:64.) Buolvvaid gaskkas dat dásit ja daid gaskkusteamit leat dehálaččat. Duddjonárbevierut leat praktihkalaš máhtu proseassat main lea sierra sisdoallu. Daid proseassaid eaktun otne lea ealli duodjebiras gos duodjediehtu ja máhttu oidno ja muitaluvvo, ja gos ovdamearkka dihte “oahpahallit” besset sosialiserejuvvot sihke bargguide ja duodjesániide, tearpmaide ja doahpagiidda. Dakkár biras gáibida ahte sii, geat oahpahit, hálddašit duoji ja dasa gullelaš dieđuid ja ahte máhttet daid juogadit viidásit.

3.1.2 Oskkáldasvuodadiehtu ja praktihkalaš máhttu

Diehtu lea juoga maid juohkehaš ferte ieš háhkat oahppama bokte. Vásiheami ja hárrjáneami bokte hágat alccesat dieđuid áiccuid bokte juoga man diŋggas dahje doaimmas. Oskkáldasvuodadiehtu lea diehtu maid eat máhtte muitalit juste maid ja movt leat vásihan ja oahppan, ja dat lea oassi jávohis máhtus. (Dunfjeld 2006:18; Bongo 2019:8.). Jávohis máhttu čilgejuvvo dakkár máhttun mas praktihkalaš máhttu lea guovddáš elemeanta ja das deattuhuvvo vásáhus. Dat ii leat doarvá deattuhit teorehtalaš ja formála máhtu go hupmat jávohis máhtu birra. (Fredriksen 2012:44.)

Duoji oktavuodas oskkáldasvuodadiehtu dárkkuha dájvja osiide maid vásiheami ja geahččalemiid bokte oahppat ja mii čilgejuvvo njálmmálaš ja čálalaš dáiddu bokte. Ipmárdus giehtasávnnjiid dahje ávdnasiid mihtilmasvuodaide leat moadde ovdamearkka mas vásáhusaid ja hárrjáneami bokte oahppat ja nu maŋemus cieggá varrii dat movt ja maid bargat vai oažžut buriid ávdnasiid dahje vai šaddá fávdnát sávdnji. Guttorm (2021:115) gohčoda “cieggat varrii” rumašluvvan muitun, mii dárkkuha dan ahte buot lihkestagaid maid bargat jurddašeami haga ja vásáhusat mat darvánit muitui, cigget varrii.

Oahppan mii dáhpáhuvvá hárrjáneami bokte lea praktihkalaš máhttu (Fredriksen 2012:44; Dunfjeld 2006:18-19). Duojis dát máhttu čájehuvvo doaimmaid bokte mas nubbi čuovvu, ádestallá ja geahččala seamma ládje bargat. Dasa gullá máhttit iežas govahallama ja reflekterema bokte fuomášit ovdánanvuogi vai šaddet seammalágan lihkestagat ja nu maid seamma boadus. Juohke olbmos leat iežas miellagovat maid vuodul doaimmaha dan seamma barggu ja nu maddái šaddetge rievdadusat sihke lihkestagain ja bohtosis.

Praktihkalaš máhtu vuoddu lea maid máhttit áicat, dovdat ja diehtit duoji iešvuodaid ja dainna lágiin nuppes dovdat goal lea ovdamearkka dihte buorre ávnnas ja manne dat lea buorre ávnnas.

Čoarvi lea okta ovdamearka mas lea sierra mearkkašupmi iešguđetge ealáhussurggiin. Duojáríidda čoarvi lea duodjeávnnas, ja dalle lea dehálaš máhttit oaidnit ja árvvoštallat makkár dat buorre čoarvi lea, vai vällješii duodjeávdnasa mas šaddá duodji mii lea anolaš ja čáppat. Boazosápmelažžii čoarvi lea okta oassi bohccos man vuodul earret eará máhtta bagadallat makkár boazu lea. (Guttorm 2010:50.)

Máhttu eallá olbmo bokte, doaimmaid ja vásáhusaid bokte. Praktihkalaš máhttu ja maid oskkáldasvuodadiehtu leat báikkálaččat, mat fievrriduvvojit buolvvas bulvii eahpeformála vugiiguin, vuosttažettiin njálmmálaččat. (Fredriksen 2012:46 [Keskitalo 2009].) Daid iešguđegelágan ealáhusaid siskkobealde lea ollu máhttu mii ii leat čállojuvvon ja formaliserejuvvon. Nu leat muhtun dieđut dakkárat maid ollásit ii leat vejolaš čilget giela bokte, dahje ahte eai gávdno doallelaš doahpagat mat čilgejit maid bargá. Sáhtta maid Leahkit nu ahte olmmoš ii háliit giela bokte dan čilget. (Borg 2001:153; Dunfjeld 2006:18; Fredriksen 2012:44.) Dunfjeld (2006) lea iežas doavttirgrádabarggus čállán movt juohkit praktihkalaš máhttu, oskkáldasvuodadieđu ja čuoččuhusdieđu maid navdá jávohis máhttun. Praktihkalaš máhttu lea dat lea man oahppá bargguid bokte. Oskkáldasvuodadiehtu lea dat maid oahppá vásáhusaid ja hárváneami bokte, diŋggaid ja konkrehta áššiid bokte, nugo metaforaid geavaheamis, lihkestagain, láhttemis ja nu ain, ja maid lea muhtomin váttis čilget. Čuoččuhusdieđut leat dat maid ovdanbuktit čálalaččat ja njálmmálaččat. Dát leat formaliserejuvvon dieđut. (2006:17-19.) Daid vuodul lea vejolaš dulkot, ahte buot dat gullet sámi árbevirolaš máhtto- ja diehtoortnegii ja dat čuvvot buot árbevirolaš bargguid. Ealáhusain main lea sierra fágagiella, nu movt guolásteamis dahje boazodoalus, oahppan dávjá dáhpáhuvvá giela bokte gos buolvvaid gaskasaš gulahallan lea njálmmálaš giela bokte ja mas vuodđun leat áicamat, dovdamat, hárváneapmi ja vásáhusat (Fredriksen 2012:47). Dan máhttu mii ii leat seilon, lea váddásit čilget áicamiid ja dovdamiid bokte ja maddái njálmmálaččat, vaikko dat maid iešalddis ii leat veadjemeahtun go juohke diŋgii dahje duodjái sáhttet gávdnot dieđut earret eará museain.

3.2 Sámi árbevirolaš duodji ja duddjon

Duodji lea leamašan vuohki movt leat beassan doaimmat ja hábmet. Duožit čájehit movt biktasiid leat heivehan dálkkádagaide ja lundui ávdnasiid ektui. Árbevirolaš sámi duožit leat buktagat maid sápmelaččat leat báikkálaččat buvttadan. Dat sáhttet Leahkit biktasat, mátk- ja viessobiergasat, reaidut ja eará biergasat. (Eira 2022:39; Guttorm 2010:18.)

Ovdalaš áigge nissonolbmot spesialiserejedje dipma ávdnasiidda. Dievdoolbmot giedahalle muora ja čoarvvi. Nissonolbmuid bargun, dábálaččat eamida ja su nieiddaid, lei bivttastit bearraša oaivečohkas juolgevuđđui. Barggut biste birra jagi, iđđedis gitta eahkedii. Ja mađi stuorat bearaš, dađi eanet bargu. Ávdnasiid biktasiidda galggai háhkat áiggil, vai juohke jagiáigái oaččui heivvolaš bivuid. Dan oktavuodas galggai maid máhttit ja dovdat áššiid nugo earret eará luonddu molsašuddamis, ávdnasiid ávnnastanbáikkiid ja -áiggiid. Nappo duodjedáiddu oahppan lea viiddis eallima mángga surggiin. (Hirvonen 1999:154.)

Sámi duodjebuktagiid buvttadanproseassa lea giedálaš doaibma, dat lea dahku maid duojár dahká (Guttorm 2021:103). Otne atnit juohkelágan mašiinnaid mat álkidit duddjonproseassaid, dakko gokko lea vejolaš. Duojis lea ain seammasullasaš doaibma go ovdalaš áigge, muhto duodjedoahpaga sisdoallu lea rievdan dađi mielde go sápmelaččaid eallinvuohki lea rievdan ja dat lea maid váikkuhan, ja ain váikkuha duoji hábmemii, ávnnasteapmái ja atnimii. (Magga 2014:31; Eira 2022:34; Guttorm 2010:18.) Servodaga ovdáneapmi ráhkada sierra duodjedárbbuid ja dasa adnojuvvo hutkáivuohka ja hutkáivuhtii fas adnojuvvo duddjonillu mii dagaha hábmendovddu. Dat oasis leat mielde ovdánahttime sámi servodaga ávnnaslaš kultuvrra. (Jåks 2022:24.) Servodat ovdáneamit leatge maid váikkuhussan dasa ahte muhtun guovlluin lea ain ealli duodjeárbevierru ja muhtun guovlluin lea dat nohkan.

Iešguđetge sámi guovlluin leat iežaset vierut ja norpmat dahje “njuolggadusat” mat gullet duodjái ja duddjomii. Duojit leat dávjá čatnasan soga vieruide ja dat čuvvot daid báikkálaš duodjenorpmat (Guttorm 2010:18-19).

Sámi duodjái ja duddjomii gullá fágagiella mii sisttisdoallá duodjetearpmaid ja doahpágiid maid vuodul earret eará čilget, nevvodat ja bagadalat duoji ja duddjoma. Tearpmaid ja doahpágiid rievdan lea dáhpáhuvvan seamma ládje go duojit leat rievdan (Eira 2022:39).

Otne mii eat duddjo šat seamma olu go ovdalaš áigge ja muhtun dujiid atnu lea jo oalát rievdan, ovdamearkan dasa lea beaska mii ovdalaš áigge lei sámiid árgabeaibivttas ja otne dat lea sámiin čijabivttas. Dat mearkkaša ahte beaskaduoji fágagiella maid lea rievdan. Eallinvuogi rievdamat lea obbalaččat dagahan ahte ollu tearpmat ja doahpagat leat láhppogohtán.

Duodječehppodat, duddjon ja hábmen leat sámi álbmoga lahtuid identitehtas, seamma ládje go ovdamearkka dihte giella, luohiti, osku ja nu ain. Duodječehppodaga sáhtttá lahkonit semiotihka bokte. Dalle digaštallojuvvo dujiid birra main lea dihto vuolggasadji, namalassii geahččalit gávdnat mearkkaid dain doaimmain mat leat čadnojuvvon sosiála eallimii ja dán lahkonanvuogis lea dujiin meinnat mii manná guhkkelii go duoji atnu (Guttorm 2012:70).

Ovdamearkan dasa lea gákti. Dán lea vejolaš suokkardit semiohtalaš teakstan go das adnojuvvojit visot gulahallanvuogádagat, mat leat maid vuodđun mearkkaid ortnegii. Semiohtalaš mearkan gávtti oktavuodas lea nissona duodjemáhttu mii muitala das ahte movt son earret eará hálddaša soga árbevieruid, báikkálaš njuolggadusaid ja dábiid. Daid hálddašeapmi čájeha čehppodaga man bokte oažžu servodagas árvvusatnima. (Kuokkanen 2009:156 [Keesing 1989].)

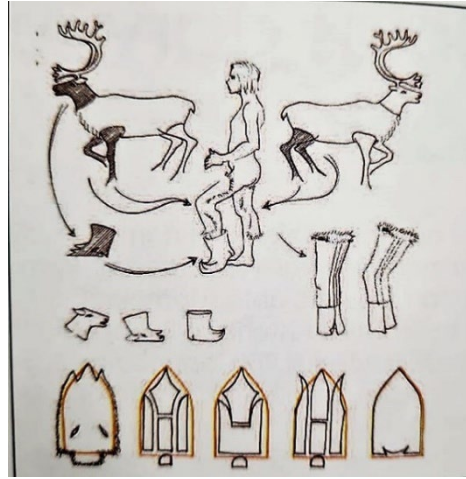
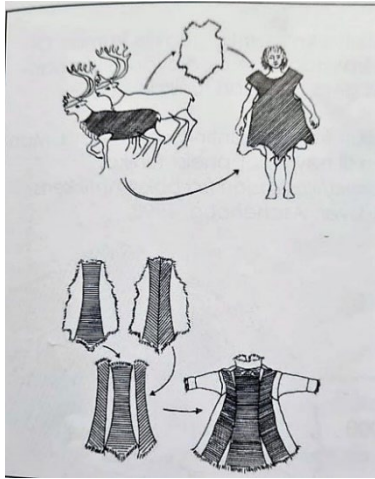
3.2.1 Beaska

Beaska lea náhkkebivttas, gorrojuvvon bohcco miesenáhkiin (Sarre 2013:165). Beaskkas leat guolggat olggos guvlui ja dat galgá dan muttu gallji ahte dus čáhket eará gárvvut vuollai (Porsbo & Nordenhem 1988:29). Ovdalaš áigge galggai čáhkát gákti dahje dorkka vuollái, otné eará bivvu gárvvut nugo skohterbuvssat ja skohterjáhka.

Buot dán masterčállosa čálalaš gálduin čállojuvvo ahte mannet sullii vihtta-guhtta náhki go galgá beaska goarrut ja bihtáid vadjan lea maid sullii seamma ládje. 'Guovdosealgái' ja 'ovdabeallái' manná okta miessadat goabbáige. 'Guovttebeallásiidda', 'hárdoruossaide' ja 'čaðanáhkiide' okta miessadat guhtiige, ja muđui dat eará bihtát vaddjojuvvojit dain náhkiin mat vel leat báhcán (Aira ja earát 1995; Sarre 2013; Porsbo & Nordenhem 1988).

Beaska lei ovdalaš áigge árgabeai-, bargo-, ja čikŋabivttas ja danne lei dehálaš ahte dat lei duddjojuvvon dan váste. Dainna galggai sáhttit lihkadit, bargat ja bivvat buolašáiggi. Atnu ja dárbu mearridit ja ain mearridit makkár bohcconáhkiin iešguđegelágan beaskkat gorrojuvvojit. (Porsbo & Nordenhem 1988:18, 21; Sarre 2013:165-166.)

Sápmelaččain leat árbevirolaččat leamaš ja leat ain sierra geasse- ja dálvebiktasat. Dálvet ledje náhkkegárvvut siskkimusas olggumussii. Juolgebivvun ledje náhkis gorrojuvvon bittut, gálssohat, gápmagat ja gállohat. (Porsbo & Nordenhem 1988:29-30.)

Govva 2 ja Govva 3: Sárgosat čájehit movt sápmelaččat dolin atne gotti náhkiid go gorro beaskkaid ja eará náhkkebiktasiid. Sárgosat Berit Marit Hætta Solbakk (2009:15-16).

Govain bajábealde (govva 2 ja 3) leat sárgosat mat čájehit movt sápmelaččat leat vadjan ja gorrón náhkkebiktasiid. Bohconáhkiin gorro beaskkaid ja gápmasiin gorro juolge- ja giehtasuijii. Gálluin gorro juolgesuijii. (Solbakk 2009:24-25.)

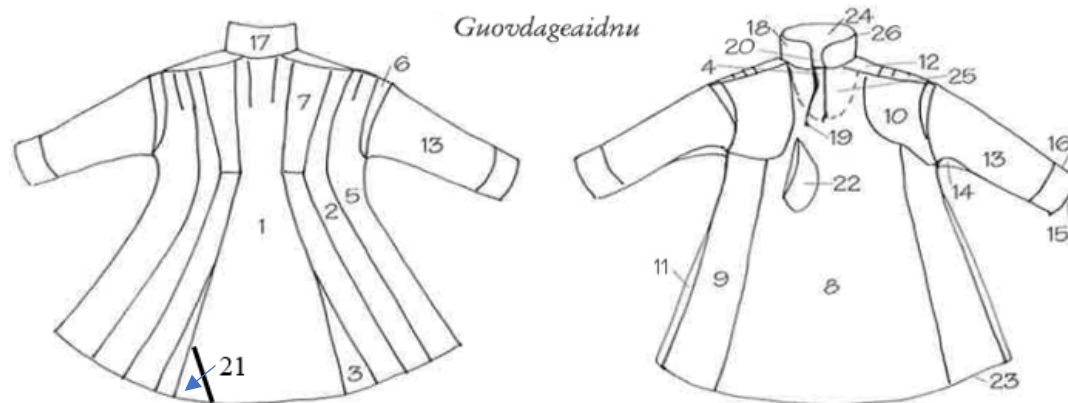
Ain 1900-logus geavahedje beaskka árgabeaivegárvun dálvet muhtun guovlluin Ruota bealde (Porsbo & Nordenhem 1988:29). Árvvoštalan ahte dáppe Sis-Finnmárkkus leat sullii seamma guhká atnán beaskka árgabeaibivttasin.

Beaskka rievdan lea boahtán seammás go sámiid eallinvuohki lea rievdan. Ođđa áiggis ii lean šat dárbu beskii go earálágan bivvobiktasat álge buvttaduvvot main lei seamma funkšuvdna. Daid lei maiddái álkit háhkat go ovdamearkka dihte beaskka. Ovdalaš áigge go eai lean eará ávdnasat, lei beaska guovddáš dálvebivttas go ávdnasat ledje lahkosis. Ruhtahivvodat lea buktán vejolašvuodaid oastit earálágan bivvobiktasiid, ávdnasiid ja eará atnu biergasiid.

Beaska goitge lea otne ain bivnnuhis dálvečikŋabivttas iige dat leat oaidnimis beare dávjá go dán áigge lea gártan váttisin háhkat beaskanáre náhkiid, earenomáš váttis lea borgemiessadagaid gávdnat maiguin goarru čikŋabeaskka.

3.2.2 Beaskka oasis

Beaskka osiid sáhtta juohkit golmma sadjái: ovdabealli ja maŋábealli ja obbenbihtát ja hearva. Lassin leat dakkár obbalaš namahusat nugo earret eará čeabetráigi, healbmi, lumma, soadji mat gullet maiddái eará dujiid duddjomii.

Govva 4: Guovdageainnu mállat beaska, sárgojuvvon. Vižžon Guttorm ja Labba (2008:56) girjjis.

Govas bajábealde (govva 4) oaidnit beaskka ovda- ja maŋŋebeali. Namahusat daidda osiide oaidnit tabeallas vuolábealde. Dat leat nummarastojuvvon gova (govva 4) vuodul:

ovdabealli	maŋŋebealli	obbenbihtát ja hearvvat	obbalaš namahusat
8. ovdabealli	1. hárdooalli	11. gieđavuolgáidá	4./25. ohca
9. ovdabealgáidá	2. čađanáhkki	14. soadjegáidá	12. oalgebihttá
10. ovdabealguohttelus	3. gáidá	16. soadjegeašláddi	13. soadji
19. beaskabáddi	5. guovttebealis	18. čeabetláddi/čeabethearva	15. soadjegeahči
	6. hárdoguohttelus		17. čeabet
	7. hárdoruossa		20. čeabetráigi
	21. buođga		22. lumma
			23. healbmi
			24. čeabetskoadaš
			26. buddestat

Tabealla 1: beaskka namahusat heivehuvvon ja nummarastojuvvon Guttorm & Labba (2008: 56) gova vuodul.

3.3 Duoji estetihkka

Praktihkalaš estetihkka, dahje pragmatihkalaš estetihkka nu movt Guttorm (2021:108-109) dan gohčoda, lea estetihka metoda mas duddjon lea guovddážis, namalassii dalle biddjojuvvo deaddu kreatiivvalaš ovdanbuktimiidda mat ráhkaduvvojit praktihkalaš doaimmaid vuodul. Dán metoda mun anán maid dan masterbarggus, go guorahalan movt beaskadoahpágiid bokte bohtet ovdan estehtalaš bealit.

Estetihkka lea juoga man bokte čábbodaga, harmoniija ja balánsa govvida áiccuid vuodul, ja dan bokte mii eallimis govahallat feara makkár diŋggaid, nugo ovdamearkka dihte dan maid mii luonddus ja min birrasis vásihit, dávviriin ja dujiin (Dunfjeld 2006:19). Daid hámiid mii čilget giela bokte, ja giella maid hábme min ipmárdusaid dain ihtagiin maid oaidnit. Nappo giella lea dat mii čatná dujiid álbmogii ja álbmoga eallinvuohkái ja mat gaskkustuvvojit tearpmaiguin, sániiguin, doahpágiiguin, máidnasiin ja nu ain. (Bongo 2019:25-26.) Nu sáhtta duodjedoahpágiiguin nevvodit movt galgá goarrut vai šaddá čappa ja vuogas loahppaboáduš, nappo dat vuogit doibmet estehtalaš huksejeaddjin.

Čábbodaga árvvoštallan dáhpáhuvvá konteavsttaid mielde, ja juohkehaš govvida iežas vuogi mielde dán mii su mielas lea čáppat. Goitge leat vissis rámmat maid vuodul govvida vai nuppis lea vejolaš oazžut ipmárdusa das maid nubbi muitala, ovdamearkka dihte go beaska govviduvvo, de ferte atnit dakkár tearpmaid, doahpágiid ja sániid mat leat dan duodjai gullevaččat.

Sámi estetihkka govviduvvo dovdomearkkaid vuodul. Dalle govviduvvo anolašvuohta ja čábbodat ovttaš. Logadettiin ipmirdan dán dáinna lágiin ahte goappaš oasit leat dehálaččat go govvida duoji. Jus lea anolaš dalle maid lea čáppat dahje vuogas, ja nuppe ládje. Daid lea maid vejolaš geahččat nu ahte govvida beare čábbodaga dahje anolašvuođa. (Guttorm 2021:110, 118 [Gaski 2017].) Duoji hápmi lea vuolggasadji estetihka árvvoštallamis, dalle geahččat ovddemus makkár dárbu lea mearridan duoji hámi, nappo dalle lea atnuguovlu gehččojuvvon ja duoji hápmi (Jåks 2022:26-27). Dárbbu bokte leat maid čuožžilan “gáibádusat” dahje njuolggadusat man vuodul estehtalaččat árvvoštallat duoji, namalassii lea dat gullevaččat praktihkalaš estetihkkii. Ovdamearkan daidda oaidnit govvošis (govus 2) vuolábealde:

Govus 2: duoji ollisvuođa oasis. Heivehuvvon Jáks ovdamearkka vuodul (Jáks 2022: 26-27).

Dárbu muitala dan makkár atnui duoji áigu atnit. *Ávnnas ja ávnnasdikšun* muitala makkár ávdnasiid galgá atnit ja movt daid dikšut duoji anu ektui. *Heiveheapmi ja vadjan* muitala movt ja gokko válldát iešguđegelágan duodjeosiid. *Duddjon* muitala dan doaimma man vuodul duodji ovdána ja gárvána. *Hearva ja herven* muitala báikkálaš hervenvugiid ja maid makkár atnui duodji lea jurddašuvvan go gárvána. *Hápmi* sisttisoallá dáid osiid mat čujuhit dasa ahte movt lea heivehan ja hábmen duoji ja makkár duodji lea loahpaloahpas oaidnit. Lassin gullet dasa maid oasis movt divššut duoji mañjel go lea gárvánan ja movt rájadat duoji vai bissu čáppahin. Goarodettiin lea duoji jurddašuvvon hápmi ja atnuguovlu guovddázis ja dat čuovvu olles proseassa ávnnasteamis gárvves buktagii. (Jáks 2022:27.)

Buot dat oasis maid oainnát govvosis bajábealde (govus 2), daid sáhtta gohčodit njuolggadussan dahje norbman mat leat veahkkin mearrideamen dahje dárkkisteamen ahte duodji šaddá nu movt šaddá. Báikkálaš vierut, dábit ja njuolggadusat leat daid sisdoallun. Dárkkisteapmi gullá álbmoga sosiála eallimii, nappo sii earát geat ellet dán seamma sosiála eallimis leat “veahkkin” dárkkisteamen duoji ja duddjoma. (Magga 2014:29-31.) Árvvoštalladettiin geahččat maid duodji buktá dahje addá ja dakkár árvvoštallan dáhpuhuvvá iešguđetge sosialiseremiid bokte, nugo ovdamearkka dihte čájáhusain, duddjodettiin, gávppašettiin ja nu ain. Duoji árvvoštallamii ja muđui duoji hámi govahallamii adnojuvvojit tearpmat ja doahpagat. Daid vuodul lea vejolaš dárkilit čilget duoji hámi, leaš dal čáppášeame dahje láitime duoji. (Bongo

2019:25-26.). Buvttán das ovdamearkan tearpma 'lotnjat'. Dán navddán guovddáš tearbman go čilget beaskka hámi. Dan sisdoallu muitala ahte beaskkas leat olu gáiddát mii dagaha ahte dán vuolleravda, healbmi, lea viiddis olbmo goruda ektui ja nu mearkkaša dat, ahte beaska lea čáppat dahje hámálaš. “Go leat olu lonjit [gáiddát oktan beaskka manjábeale osiiguin], dalle lea čáppa beaska” nu movt mu diehtoguoddi Inga Susanne dajai.

3.4 Duojára giella ja gulahallan duddjodettiin

Duodjái ja duddjomii gullá sierra fágagiella. Dat fágagiella sisttisoallá dárkilis duodjesátnevuorkká maid árgabeaigielas ii leat ulbmillaš atnit (Eira 2022:39).

Sánit, dajaldagat, tearpmat ja doahpagat muitalit juoidá duoji dahje duddjoma birra ja daid atnit duddjodettiin dahje go ságastallat duoji birra. Dat muitalit historjjálaš dieđuid iešguđegelágan dujiin ja daid vuodul guorahallat duoji ovdáneami doložis otnáži. Tearpmaid ja doahpágiid bokte sáhtta háhkat dieđuid earret eará duoji ávdnasiin, báikkálaš duodjenjuolggadusain ja kultuvrralaš iešvuodain, duodjeteknikkain ja maiddái dan ahte leago duodji bures duddjojuvvon ja movt duddjonproseassa lea lihkestuvvan. (Guttorm 1997:99.)

Giella lea dieđu vuorká. Dán bokte maiddái gaskkustuvvo duoji mearkkašupmi ja meinnet, ja dat doaima gulahallangaskaoapmin (Kuokkanen 2009:52). Duoji meinnet rievdá nu movt duodji sirdása geavaheaddjái ja geahččái ja sin áddejupmi bohtá ovdan. Ovdamearkan mii diehtit ahte beaska lea dálvebivttas, muhto dat guoddá mearkkašumiid mat leat dobbelis anu ja dat gaskkustuvvojit olbmuid gaskkas, sosiála gulahallamis. Dat dáhpáhuvvá gaskkusteami symbolaid vuodul mat leat earret eará lihkestagat, biktasasat ja duojit. Juohke kultuvrras leatge iežaset sosiála “kodat” ja duojit ja dat sirdašuvvet ja rivdet. Go daid guorahallá ja árvvoštallá, de ođđa meinnet lasihuvvojit daidda. (Guttorm 2012:70 [Leeds- Hurwits 1993].)

Olu duodjedoahpagat leat ain anus vaikko muhtun dujiid fágagiella leat jávkagohtán, nu movt dat duojit maid jávket. Ovdamearkka dihte dorkka tearpmat ja doahpagat. Dorka³ mii lei atnu sisbivttas ovdalaš áigge, ii báljo oidno otne šat. Nappo dán tearpmaid ja doahpágiid ferte guorahallat viidábut jus galgá oažžut dieđuid dorkka birra.

³ Dorka lea náhkkebivttas mas guolggat/ullut leat liikki guvlui. Dorkka sáhtta goarrut bohccomiessadagas dahje lábbánáhkis ja dat adnojuvvui ovdalaš áigge sisbivttasin. (Guttorm & Labba 2008: 65).

Gulahallama oktavuodas lea dehálaš ahte lea giellamáhttu ja das oaivvildan ahte máhtta giela siskkáldas mearkkašumiid. Dakkár giellamáhttu gáibida čiekŋalit áddejumi. (Fredriksen 2012:47 [Jernsletten 1997]). Duoji oktavuodas gáibiduvvo ahte lea sosialiserejuvvon dakkár konteavsttain gos oahppá duoji birra, daid kultuvrraš ja báikkálaš kodaid, vieruid ja buot daid osiid mat leat čadnojuvvon duodjái ja dan atnimii (Guttorm 1997:98-99). Dan sosialiserema bokte maiddái hágat alcesat duoji árvoštallangelbbolašvuoda.

Duodjefágagiela seailuheapmi ja gulahallan dáhpáhuvvá earret eará arenain gos duodjetearpmat ja doahpagat adnojuvvojit. Vuorrasat olbmot leat stuora resursan daid oahpaheapmái ja seailuheapmái. Ovdalaš áigge lei sámi servvodagas ruoktu duoji diehtobánku, dalle ii gávdon skuvllas duodjeoahpahus (Eira 2022:39). Otne sáhtta oahppat duoji sihke skuvllas, ruovttus, kurssain, čájáhusain ja nu ain.

Gulahallan sámiid gaskkas lea mihtilmas. Dávjá ságastallamat dáhpáhuvvat bálddalagaid eaige njunnálagaid. Olbmot ságastallet dehálaš áššiid birra ovdamearkka dihte barggadettiin. Dat gulahallanvuohki lea maid duddjodettiin. Dalle čohkkába bálddalagaid, sihke duojár ja nubbi gii lea oahpahallame duddjot dahje eará duojár. Duojár dalle čájeha bargguid vuodul dahje čilge njálmmálaččat maid nubbi galgá bargat. Muhtomin sáhttiba maid jávohaga bargat dalle bargu “čájeha” maid ain viidasit galgá bargat.

3.5 Movt hubmojuvvo duoji birra

Movt mii hupmat duoji birra vuolgá das makkár konteavsttas dat dáhpáhuvvá. Dávjjimusat hupmat duoji birra go oaidnit fysalaččat duoji, nugo ovdamearkka dihte muhtun doaluin, čájáhusain, govain ja nu ain. Dalle bagadallat ja govvidit duoji nu movt leat vásihan dan, sáhtta leat čalbmáičuohcci juogo positiivvalaččat dahje negatiivvalaččat, mii bisánii muitui. Buot dain ságastallamiin atnit fágagiela tearpmat ja doahpagiid mat dárkilit muitalit maid govvidat (Jernsletten 1994:234). Ságastallama bokte bagadallat ávdnasiid mas duodji lea duddjojuvvon ja maid dan duoji hámi ja funkšuvnna. Duojár maid lea dehálaš go hubmojuvvo duoji birra. Duojára gullelašvuoda bokte sáhtta meroštallat ahte manne lea ovdamearkka dihte herven gávtti dieinna lágiin. Duodjemáallet leatge dávjá čatnasan soga ja báikkálaš vieruide (Kuokkanen 2009:53).

Doppe gos duodji gávdo, doppe maid hubmojuvvo duoji birra. Muhtun dilálašvuodain nugo ovdamearkka dihte heajain, konfirmašuvnnain dahje eará stuorat doaluin, leat olu čikŋagas

olbmot ja dakkár oktavuodain earenomážiid hubmojuvvo daid iešguđetlágan ja iešguđetge guovllu dujiid ja duojáriid birra. Duodjetearpmaid ja doahpágiid dárkilis sisdoallu muitala movt duojit árvvoštallojuvvojit ja dakkár oktavuodain lea dehálaš ahte ságastalliin lea seamma fágamáhttu vai gulahallet. Ruovttus duddjodettiin fas hupmat eará ládje duoji birra go dalle lea sáhka dan ovttá duojis ja dan proseassas. Dávjá dakkár konteavsttas lea duojár mii čájeha, bagadallá ja nevvoda oahpahalli movt galgá duoji duddjot ja nu maid lea giella ja gulahallan dan ektui. Nu maid oahpahalli oahppá daid doahpágiid sisdoalu ja oažžu dán fágamáhttu vai ieš beassá viidásit atnit duoji fágagiela iešguđetge oktavuodain.

Duodječájáhusas lea fas eará vuohki hupmat duoji birra. Duodječájáhusain lea dávjá gárvves duodji mii čájehuvvo ja de maid hubmojuvvo dan ektui maid mii oaidnit. Duodjeproeseassa, mii čilgešii duodji ovdáneami lea čihkosis ja de lea váddásit dan oasi birra hupmat. Proseassa sáhtta čájehuvvot dakkár konteavsttain govaid dahje čálloša bokte ja dalle lea daid bokte vejolaš geahččat ja árvvoštallat proseassa. Dalle ságastallan muittuha dan ságastallama mii dáhpuhuvvá go leat ovdamearkka dihte muhtun doaluin gos oainnat duoji soapmásis alde.

Duodjefágagiella adnojuvvo dalle go árvvoštallat duojára máhtu, dárkilvuoda, hutkáivuoda, áŋgirvuoda ja nu ain. Giella mainna duojárat gaskaneaset gulahallet lea diehttelas eambo rikkis ja sisttisdoallá eanet tearpmaid ja doahpágiid go duojára ja oahpahalli giella dahká.

Duodjetearpmat ja doahpagat oahpahit min oaidnit duoji earenomášvuodaid. Muhto daid maid ii sáhte sahtedohko oahpahit, daid ferte oahpahit rievttis konteavsttain vai hárvána daidda ja vai cigget varrii. Dalle easka dovdá doahpágiid ja diehtá goas nuppes heive daid atnit. (Guttorm 1997:100; Guttorm 2021:115.) Nu dakkár kultuvrralaš sosialiseremat leat mávssolaš oktavuodat gos oahppá dovdat dujiid ja duodjefágagiela.

4. Dutkamusa teorehtalaš vuolggasadji

Duodjai ja duddjomii gullá giella mii sisttisdoallá sierra fágaterminologijja ja dat adnojuvvo go galgá gulahallat fágii gullelaš áššiid birra. Dán kapihttalas čilgen teoriijaid maid lean atnán lahkonit masterčálloša dutkančuolmmaid. Masterčálloša lean lahkonan terminologijja dieđalaš vuolggasajis gos doaba ja dan analysa lea guovddážiis.

4.1 Giella ja terminologijja

Giella gávdno min birrasis juohke ládje, ja lea dat mainna mii gulahallat beaivválaččat. Dan bokte mii govvidit iežamet birrasa, daguid, biergasiid ja jurdagiid. Árgabeaivvis giella birastahtá min earret eará girjjiid, aviissaid, neahta ja tv bokte (Kristoffersen 2005:17). Buot gielalaš dadjamušaid ulbmil lea juohkit jurdagiid. Giella lea okta dehálaš gaskkustanreaidu min árgabeaivvis, ja go galgat govvidit iežamet birrasa dalle ferte geavahit sániid, tearpmaid ja doahpágiid vai bastit ovdanbuktit oaiviliid ipmirdahtti vuogi mielde nubbái (Eira 2012:31).

Fágagiella lea giellahápmi mii gullá dihto máhttosuorgái maid fágageavaheaddjit máhttet ja atnet (Eira 2012:30), ja dat lea čoavdda fága ipmárdussii ja dán oahppamii (Horgen 2022:4). Sámi vuodđoealáhusaid árbevirolaš máhtu siskkobealde gos geavahuvvo earret eará luondu leat ollu sámegielat tearpmat.

Ovttá suorggi fágagiella sisttisoallá dárkilis dajaldagaid ja tearpmaid mat čilgejit fágasuorggi doahpágiid. Sámiin leat mánga fágasuorggi, nugo boazodoallu, guolásteapmi, eanandoallu ja duodji. Kulturárbevierru, dieđut ja ipmárdus sámiid eallinbirrasiin vuhtto bures daid iešguđet surggiid fágagielas. (Jernsletten 1994:234-235.) Okta oassi mii sirre árgabeaigiela ja fágagiela lea spesialiserejuvvon sátnevuorká mas bohtet fágatearpmat ovdan. Tearpmain lea dárkilit sisdoallu go árgabeaisániin ja nu maid gáibiduvvo čiekŋalit ipmárdus fágagiela gulahallamis go árgabeaigielas. (Eira 2012:30-31.)

Gulahallama ferte geahččat konteavstta ektui go árgabeaigiella ja fágagiella vázziba giehtalagaid. Leat olu sánit mat adnojuvvojit árgabeaivvis, mat maiddái adnojuvvojit fágasuorggis. Ovdamearkan dasa sáhtán váldit sáni suohkat mii árgabeaigielas lea substantiiva mii muitala juogo vuovttaid suhkodaga dahje dat sáhtá maid leat buvru maid borrá. Duodjefágagiela oktavuodas suohkat doaba muitala ahte dat lea bohconáhkki mas leat guhkes dahje suhkkesguolggat ja assás náhkki. Gielalaččat ii leatge makkárga earuhus tearpma ja dábálaš sáni gaskkas, tearbma sáhtá gullat vaikko makkár sátneluohkkái, vaikko tearbmalisttuin leat dábálaččat eanemusat substantiivvat (Omma 2017:40). Gulahallama oktavuodas lea terminologiiias dehálaš doaibma. Sámi vuodđoealáhusaid ja sámegiela gaskkas leat nanu čanastagat go sámegiella lea sámi vuodđoealáhusaid bargo- ja fágagiella. Gulahallama gáibádus lea ahte ságastalli ja guldaleaddji dovda fágasuorggi sisdoalu ja dasa gáibiduvvo máhttu doahpágiin ja tearpmain. (Eira 2012:30-34). Fágasuorggi spesialisttat atnet fágagiela gulahallamis. Duojsis dát spesialisttat leat duojárat. Sii dovdet fágaterminologiiija, sis lea čiekŋalis ipmárdus doahpágiidda ja nu maid áddejit daid systemáhtalaš dieđuid mat ovddiduvvot iešguđegelágán dujiid ja daid proseassaid birra. Ovdamearkan doaba borgemiesenáhbeaska sisttisoallá dárkilis dieđuid ávdnasa, hámi, hearvva ja anu birra.

Lea lunddolaš máhttit vuos árgabeaigiela ovdalgo oahppagoahhtá fágagiela, vaikko dat maid lea vejolaš nuppe ládje. Buotlágan fágatearpmaid lea vejolaš oahppat ja máhttit, muhto ávkki dain oazžu easka dalle go diehtá doahpagaidda definišuvnna ja goas daid lea heivvolaš atnit.

Terminologijja lea metodalaš ja teorehtalaš oahppa (Hjulstad 2006:8-9) ja dan bokte ráddjet, sirdit ja ovdanbuktit strukturerejuvvon fágamáhtu (Suonuuti 2020:15; Laurén et. al. 1997:33). Terminologijja lea ovdamearkka dihte duodjesátnečoakkáldat mii sisttisoallá duodjesániid, dajaldagaid ja nu ain ja ulbmil terminologijain lea čoaggit, govvidit ja ovdanbuktit muhtun dihto fágasuorggi sátnevuorkká, masa gullet dihto sánit, dajaldagat ja tearpmat.

Dat dajaldagat dahje dihto spesialiserejuvvon giellasurggiid leksikálalaš ovttadagat gullet muhtun fágasuorgái, ovttá dahje mángga gielas (Omma 2017:42; Laurén et. al. 1997:47-48). Hjulstad (2006:8) lea golmma sadjái juohkán terminologijja, vuosttaš lea oahppa teoriijas ja metodain mat leat čadnojuvvon doahpagaidda, doabagaskavuodáide, definišuvnnaide ja tearpmaide. Nubbi lea dihto fágasuorggis dahje fáttá terminologijjagihppu, nugo ovdamearkka dihte fysihkkaterminologijja dahje girditeknihkkaterminologijja. Goalmmát leat tearpmat ja daid definišuvdnabarggut ja terminologijja sátnegirjjit.

Dán masterbarggus guoskkahan sihke vuosttaš ja goalmmát oasi. Guorahalan duodjefágaterminologijja tearpmaid, analyseren doahpagaidda ja geahčan doabagaskavuodáid ja definišuvnnaid. Doahpagat maid guorahalan gullet duoji fágagillii ja dat eai leat ođđa, ráhkaduvvon doahpagat, muhto dakkárat mat leat áiggiid čađa čuvvon ealáhusa.

Terminologijjas lea gielalaš ja semantihkalaš vuodđu ja maid mearkaoahppa, nu movt lingvistihkas, semantihkas ja semiotihkas (Eira 2012:31), ja go terminologijja definere lingvisttalaš eavttuid mielde, dalle daddjojuvvo ahte dat lea muhtun dihto fágasuorggi earenoamáš sátnehivvodat ja dan sátnehivvodagas lea semantihkalaš vuolggasadji (Eira ja earát 2010:6; Laurén et al. 1997:47).

4.2 Doaba ja definišuvdna

Doahpagat leat olbmo mentálalaš govahallamat, dat leat olbmo jierpmi ja ipmárdusa ovddasteamat (Eira 2012:35), ja doahpagaidda sirret refereanttaid ja dovdomearkkaid vuodul (Hjulstad 2006:9). Beaskadoahpagat dahje obbalaččat duodjedoahpagat leat duojáriid miellagovat. Beaskka dovdomearkkat mearridit makkár iešguđet beaskka lea oaidnit, ja doahpagat leat dat mainna olmmoš jurdagiidda bidjá namahusaid. Tearbma, mii lea doahpaga

gilkor, lea gaskaoapmi mainna ovdanbuktit juogo njálmmálaččat dahje čálalaččat maid jurddašit (Hjulstad 2006:11; Omma 2017:39).

Nu movt lea namuhuvvon badjelis, de gohčodan doahpaga ipmárdussan dahje fenomenan, mii govahallá máilmmi nu movt olmmoš ipmirda dan. Okta doaba sáhtta govvidit sihke konkrehta ja abstrákta fenomenaid. Duohta máilmmis leat miljovnnaid mielde fenomenat maid mii gohčodit refereanttan. Dat leat sihke konkrehta ja abstrákta fenomenat. Konkrehta fenomenat sáhttet leahkit viessu, biila, várri ja nu ain. Abstrákta fenomenat sáhttet leahkit earret eará servvodat, miella, dearvvašvuhta. (Suonuuti 2020:15; Hjulstad 2006:8-9.) Go de välljet fenomenaide dovdomearkkaid, dalle välljet daid dovdomearkkaid mat buoremusat čilgejit refereantta. Gávdnat daid dovdomearkkaid mat čilgejit buoremusat ovtta doahpaga lea dehálaš máhttu systematiseremii go daid vuodul rievttis doaba govvida ovtta beaskka iige buot beaskamálliid.

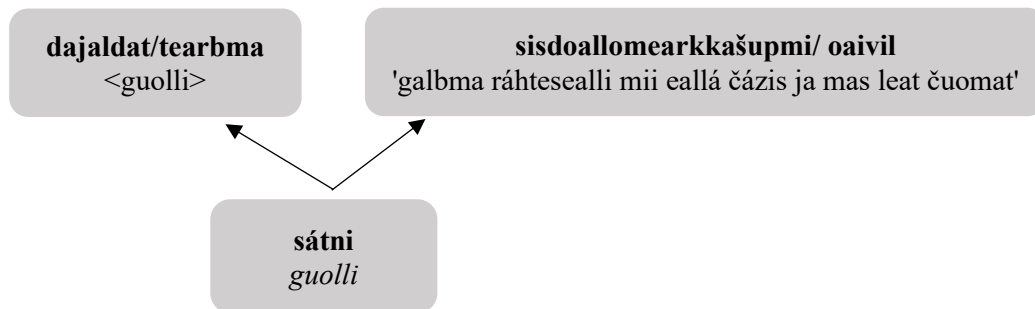
Dovdomearkkat dahje fáktorat ráhkadit doahpaga ja dan definišuvnna ja dat čilgejit doahpaga mearkkašumi. Definišuvdna muitala erohusaid doahpagiin ja dat mearrida doahpaga saji doabavuogádagas, seammás go maid čielggada doahpaga sisdoalu ja dat leat juogo njálmmálaš dahje čálalaš dadjamušat mat sirrejit doahpagiid. Okta dahje máŋga sáni dahje eará elemeanttat, nugo symbolat sáhttet ovddastit ovtta tearpma. (Suonuuti 2020:15-16.) Definišuvnna ulbmil lea, ahte dat galgá muitalit dan seamma go tearbma muitala. Danin lea dehálaš ahte definišuvdna lea dárkil ja muitala beare dan maid lea dárbblaš tearpma ektui. Dasa válddán ovdamearkan 'čeabet', mii lea sihke árgabeaivvi gielas ja duoji fágagielas dárbblaš sátni ja tearbma. Duodjefágagielas doaba čeabet definere: moaddelot sentimehter govda ja sullii mehtera guhkolaš bohconáhkkebihtta mii hábmejuvvo jorbodahkii, ja gorrojuvvo beaskka ovdabeali ja maŋnebeali gaskii badjin, gokko cokat oaiivi olggos. Sátni *čeabet* fas muitala ahte dat lea oassi olbmo gorudis mii doallá oaiivi ja goruda ovttas. Nu doahpagiid atnin lea ráddjejuvvon áiggi ja báikki ektui ja daid ii heive vaikko movt ja vaikko goas atnit. Rievttis mearkkašumi geažil fertet daid atnit rievttis konteavsttas gulahallamis. (Eira ja earát 2010:18; Omma 2017:42.)

Terminologijabargu álgá doahpaga definišuvnna ja refereanttaid systematiseremiin. Juohke doahpaga galgá sáhttit bidjat doabavuogádahkii vai lea vejolaš struktureret fágamáhtu. (Nuopponen 1996:1-2.) Doabavuogádagat leat máŋgalágánat ja daid namuhan vuollelis (gč. kap 4.5).

4.3 Tearbma

Okta tearbma lea semantihkalaččat mearriduvvon ollisvuohta, ja dan ollisvuođa mearkkašupmi ráhkada tearpma dahje sáni (Laurén & Nordman 1987:32). Tearbma leage okta sátni, ovtastuvvan sátni dahje mánnga sáni biddjojuvvon oktii dajaldahkan ja ovttat tearpmas lea beare okta mearkkašupmi (Hjulstad 2006:11; Suonuuti 2020:15). Viidasit de lea doaba ja doahpagiid oktavuoha mii lea guovddázis terminologijabarggus iige tearbma go tearbma lea doahpaga gilkor, ja doaba dat lea dávjjimusat vuolggasadjin terminologijabargui. Son goitge deattuha ahte tearpmat leat maid dárbbaslaččat go daid bokte dáhpáhuvá fágalaš gulahallan, ja daid bokte maidái ovdanbuktit jurdagiid. (Hjulstad 2006:11.) Gielalaččat eat earut tearpma ja dábalaš sáni gaskkas, tearbma sáhtá gullat man nu sátneluohkkái, seamma ládje go sátnige (Omna 2017:40), muhto sániin ii leat seamma dárkilis mearkkašupmi go fágagiela tearpmain ja dat eai gula fágagiellastemii. (Madsen 2005:8; Laurén & Nordman 1987:32.)

Sátni lea go jietnadagat dahje bustávat biddjojuvvojit oktii ovttadahkan, mii muitala maid nu. Jietnadagat ráhkadit sániid ja sánit fas ráhkadit cealkagiid ja dat fas ráhkadit teavsttaid. Dan ovttadaga, mii ráhkada sáni, sáhtá juohkit guovtti sadjái, namalassii dajaldat ja mearkkašupmi. Dajaldat lea juoga maid gullat ja oaidnit. Dat ovdanbuktojuvvo njálmmálaš gielas jietnaviđji bokte ja čállingielas bustávvaráidun. Sisdoallomearkkašupmi lea dat maid ipmirdit jirpmiin dahje miellagovaiguin go gulat dahje oainnat dajaldaga. (Sveen 2005: 66-68.)

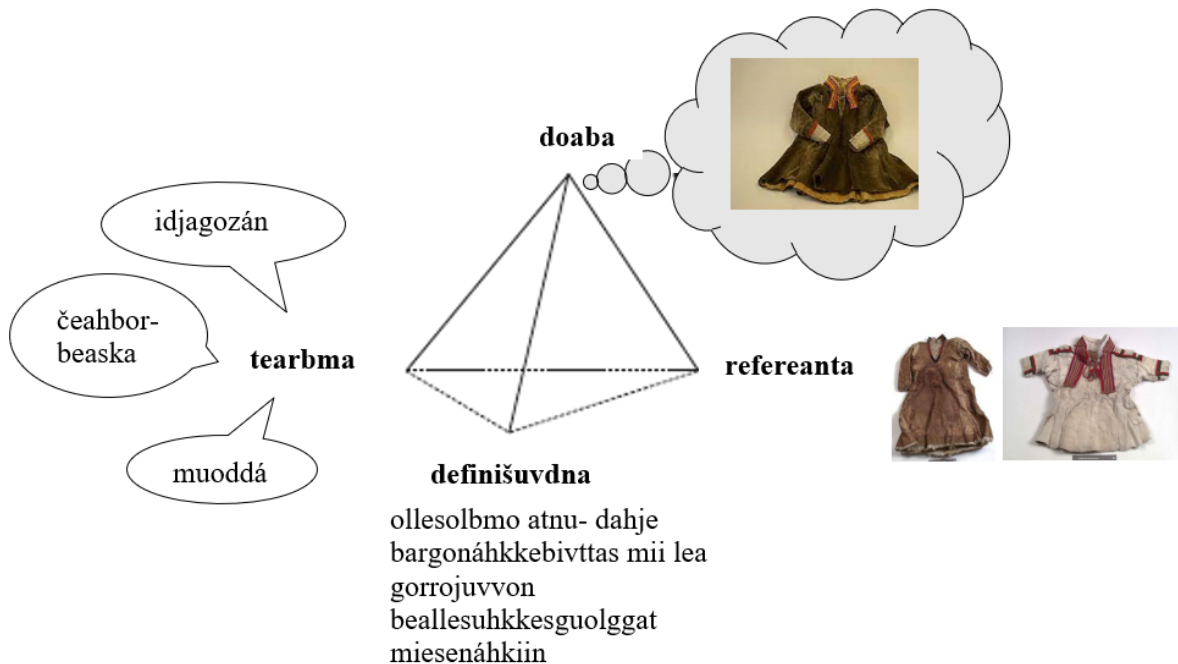
Govus 3: ovdamearka mii čájeha erohusaid dajaldagas ja sisdoallomearkkašumis ovttat sánis (heivehuvvon sámegilli Sveen 2005:68 mielde).

Bajábeale ovdamearkkas (govus 3) oaidnit movt sátni *guolli* lea juohkasan guovtti sadjái. Dajaldat dahje tearbma dan ovdamearkkas leat bustávat mat leat oktiibiddjojuvvon ja mii ráhkada sáni *guolli*, dat lea jietna dahje čála. Sisdoallomearkkašupmi dahje oaivil fas lea áibbas eará go bustávat ja jietnadagat, das lea čiekŋalit čilgehus ja dat ovdanbukta sáni sisdoalu. Dajaldat čatnasa mearkkašupmái ja dan bokte ipmirduvvo sáni sisdoallu. Daid erohusaid lea dárbbaslaš diehtit go galgá semantihkalaš ipmárdusa oažžut sániin. (Sveen 2005: 66-68.) Daid

lea maid dárbbášlaš máhttit earuhit go terminologijjas ja semantihkas leat seammaláganvuodát, erohus lea muhtun muddui tearpma ektui. Terminologijadiehtaga tearbma vástida semantihka teoriijas leksema dahje sáni. Doaba lea semantihkas mearkkašupmi dahje jurdda, refereanta lea seamma goappaš teoriiain. (Omma 2017:44.)

4.4 Refereantta, doahpaga, definišuvnna ja tearpma relašuvnnat

Terminologijadiehtaga praktihkalaš bargomodealla lea metoda mas geahččat doahpaga, tearpma, refereantta ja definišuvnna gaskavuodaid. Govvosis vuolábealde (govus 4) oaidnit daid gaskavuoda, maid lea vejolaš govvidit semiohtalaš golmmačiegagiin (Suonuuti 2020:16):

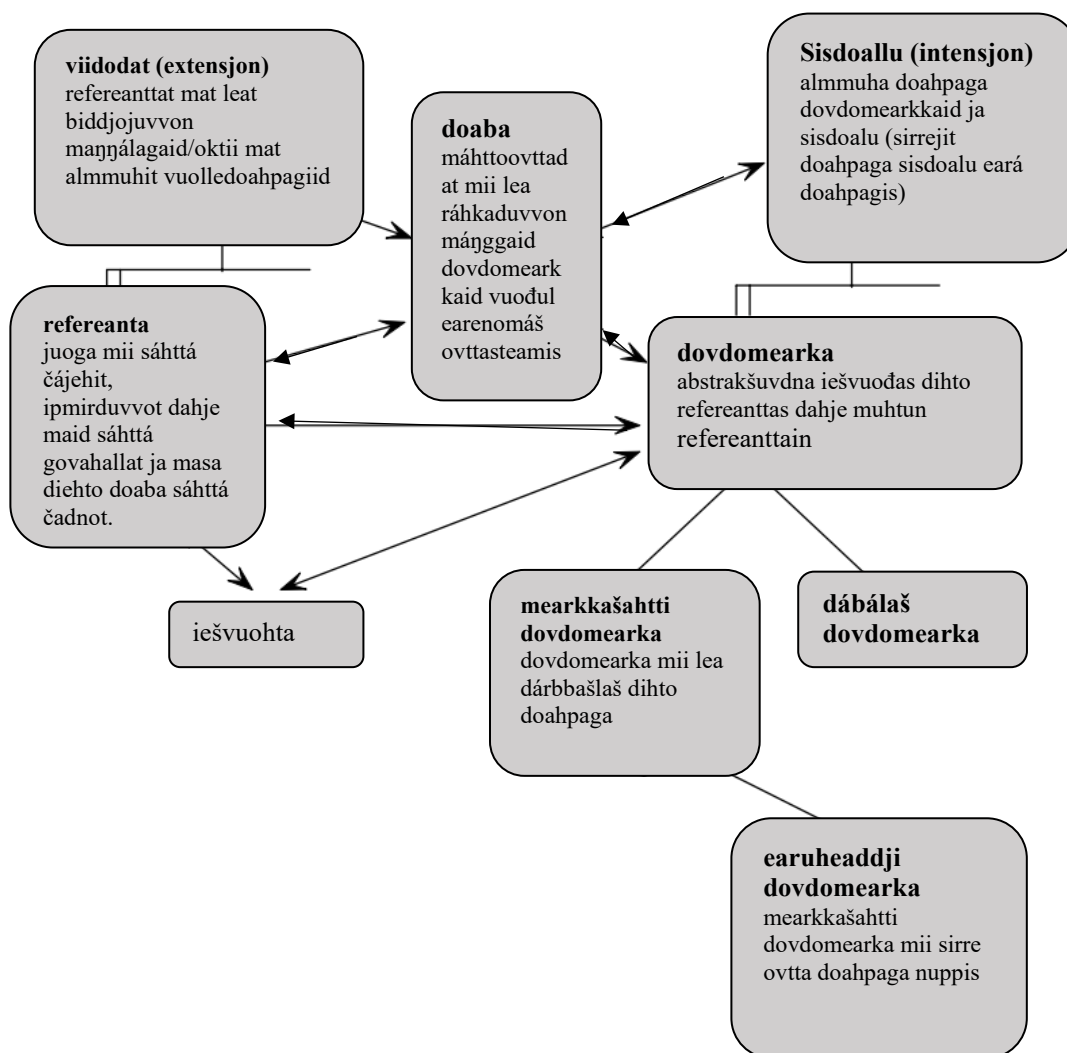
Govus 4: semiohtalaš golmmačiegat. Heivehuvvon Suonuuti (2020:16) ovdamearkka vuodul.

Govus bajábealde (govus 4) lea ovdamearka man vuodul oaidnit doahpaga, tearpma, refereantta ja definišuvnna gaskavuodaid. Dán ovdamearkka čilgen ná: tearbma lea sátni, goallossátni dahje cealkka mii vástida ovttá doahpagii, namalassii dat lea doahpaga namahus. (Suonuuti 2020:30; Omma 2017:41). Dán ovdamearkkas tearbma lea 'čeahborbeaska'.

Definišuvdna lea ovttá terbmii viiddiduvvon čilgehus. Dat sáhhtá sihke njálmmálaš dahje čálaláš čilgehus doahpaxis ja dat galgá buktit ovdan beare dan dieđu maid olmmoš dárbbáša vai dat konteavstta ektui adnojuvvo riektá. Definišuvnna doahpaxis maid oaidnit govvosis (govus 4) lea ná: ollesolbmo náhkkebivttas gorrojuvvon beallesuhkkesguolggat bohccomiessadagain.

Ovttá tearpmas lea beare okta definišuvdna ja go galgá definišuvnna ráhkadit, dalle atnit earuheaddji dovdomearkkaid dan ráhkadeamis (Laurén ja earát 1997:77-78; Omma 2017:41). Doahpaga dovdomearkkat leat seamma go refereantta iešvuodát.

Bajábealde govvosis (govus 4) lea refereantta ávnnas. Dán ovdamearkkas dan dovdomearkkat leat earret eará ivdni, ávnnas ja atnu. Dábálaččat leat juohke doahpaxis ollu dovdomearkkat ja oassi dain dovdomearkkain leat dávjá seammaláganat nugo ovdamearkka dihte garas, dimis, ruoksat ja čáppat. Dáid eai gohčot earuheaddji dovdomearkan go dat eai ráddje nuppi doahpaga nuppis. Earuheaddji dovdomearkkat leat dat mat sirrejit ovttá doahpaga nuppis, namalassii leat dat earenomážit dihto doahpagaii ja mii dagaha ahte dan sáhttá čuoldit eará doahpagaii. (Suonuuti 2020:15; Omma 2017:41.) Vuolábealde govvosis (govus 5) oaidnit doabadiagramma mas čájehuvvojit iešguđetge osiid gaskavuodát ja movt dat čatnasit nubbi nubbái. Nappo das boahttá čielgasit ovdan ahte doaba ii leat iešheanalaš muhto dasa čatnasit olu bealit mat ráhkadit dihto doahpagaii.

Govus 5: doabadiagramma heivehuvvon Terminologins terminologi (s.4) gihppaga vuodul.

Dán govvosis (govus 5) sirrejuvvojit intentionála ja ekstenšuvdna relašuvnnat mas doahpaga *intenšuvdna* (sisdoallodefinišuvdna) almmuha dovdomearkkaid, sisdoalu ja ráddje doahpaga eará doahpaxis. *Ekstenšuvdna* (doabaviidodat) almmuha vuolledoahpaga dahje doahpaxiid refereanttaid. Sihke intenšuvnnaid ja ekstenšuvnnaid lea vejolaš atnit doahpaxiid definišuvdnan. (Suonuuti 2020:17-18; Omma 2017:41; Terminologins terminologi:7.)

Bargometoda dahje doahpaga lahknanvuohki dat mearrida lea go sáni vuoi tearpma ovdanbuktime. Dán dutkamušas anán bargometoda mas vuolggasadji lea doahpaxis. Guorahalan movt ja makkár dovdomearkkat ja iešvuodát leat referenttain mat definerejit beaskka ja beaskaduddjoma doahpaxiid.

Terminologijabargu álgá doahpaxis, dat strukturere tearpma. Okta tearpma vástida ovttá doahpaxii nappo okta definišuvdna čilge ovttá tearpma (Omma 2017:41). Terminologijabarggus galget dat sierra definišuvnnat boahit oidnosii go sánit sirdašuvvet iešguđege fágasurggiide ja nu šaddet doaban mat adnojuvvojit sierra konteavsttain ja addet ulbmilaš meinnega.

Leksikografijas lea vuolggasadji sánis, mii čilgejuvvo dahje jorgaluvvo (Madsen 2005:8-9) ja dat govvida govvida gielaid sátneráju mii ovdanbuktojuvvo dávjjimusat sátnegirjjiin. Leksikografijas leat ovttá sánis sierra definišuvnnat (Omma 2017:41).

Terminologijas tearpmaid ja doahpaxiid gaskkas leat relašuvnnat, sáhttet maiddá leahkit relašuvnnat beare tearpmaid gaskkas. Relašuvnnat mat leat beare tearpmaid gaskkas, daid lea vejolaš čilget earret eará synonymiija ja ekvivalencea bokte. Relašuvnnaid, mat leat tearpmaid ja doahpaxiid gaskkas, lea vejolaš čilget nugo homonymiija ja polysemiija bokte (Terminologins terminologi:9). Dat mearkkaša ahte go daid vuodul čilge, de eai čilgejuvvo semanttalaš dahje doabarelašuvnnat muhto tearpma ja doahpaga gaskavuodát (Omma 2017:41; Nuopponen 1994:77).

Terminologijas synonymiija lea go guokte tearpma vástideaba seamma doahpaxii. Semantihkasges guovtti sáni sisdoalus lea seamma mearkkašupmi. (Terminologian sanasto 2006:26). Ekvivalencea lea go ovttá doahpaxis leat guokte tearpma iešguđet gielain mat ovddasteaba seamma (Nuopponen 1994:77-78; Terminologian sanasto 2006:28).

Homonymiija lea go ovttá dahje guovtti tearpmas lea sierra mearkkašupmi main eai leat čanastagat nubbi nubái. Homonymat čállojuvvojit ja daddjojuvvojit juste seamma ládje. Homonyma tearpmain lea seamma hápmi ja vai galgá ipmirdit dajaldaga mearkkašumi, de ferte geahččat makkár konteavsttas dat adnojuvvo. Homonymat juhkkajuvojit golmma jovkui:

homográfat (seamma čállinvuohki), homofonat (seamma jietnadeapmi, muhto earálágan čállinvuohki) ja ollislaš homonymat (sihke seammalágan čállinvuohki ja jietnadeapmi). (Nuopponen 1994:77; Bobrova 2013:12; Terminologian sanasto 2006:28.)

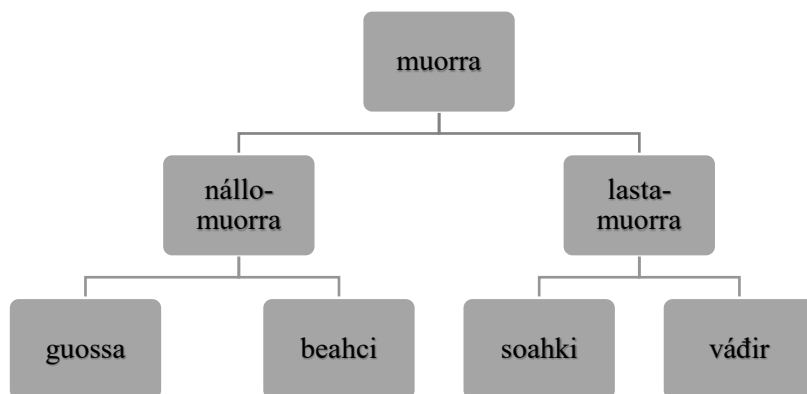
Polysemiija lea go ovttá tearpmas leat máŋga mearkkašumi main leat čanastagat (Sveen 2005:80-81, 86; Terminologian sanasto 2006:28). Polysemiija ja homonymiija ii leat nu álki earuhit. Erohus lea ahte polysemiijas lea definišuvnnain čanastagat ja homonymiijas dat eai leat (Bobrova 2013:13-14).

Dán masterbarggus geahčan jus tearpmain ja doahpágiin leat gaskavuodát daid vuodul: synonymiija, ekvivaleansa, homonymiija ja polysemiija.

4.5 Doabavuogádat

Doabavuogádat lea dehálaš terminologijabarggus. Nu lea maiddái eará bargguin gos máhttoanalyseren, struktureren ja daid ovdanbuktin dáhpáhuvvá (Nuopponen 1996:1-2). Doabavuogádagain systematiseret, analyseret, struktureret ja govvidat doahpágiid mat gullet válljejuvvon fágasuorgái (Nuopponen 1996:171; Madsen 2005:7). Duodjedoahpágiid earuhat go dain leat muhtun earuheaddji dovdomearkkat mat eai leat eará fágasurggiin, earret eará doahpagat mat almmuhit iešguđege ávnnasteami. Vaikko eanaš háviid lea vejolaš doahpágiid sirret, de goitge gávdnojit doahpagat mat leat eahpečielgasat. Muhtun doahpágiid ii sáhte ipmirdit nohkka dárkilit juohke dilis go dain eai leat čielga rájit, mii lea lunddolaččat gielas. (Eira 2012:39). Doahpágiid systematiserenbarggu oktavuodas čatnat doahpágiid oktii ja geahččat daid relašuvnnaid. Dán bargui leat definišuvnnat dehálaččat go daid vuodul sirret ja ráddjet semmasullasaš doahpágiid ja dan vuodul maid máhttit bidjat doahpágiid doabavuogádahkii. Doahpágiid ii sáhtege geahččat sorjjasmeahttumin, dat leat álo čadnojuvvon juoga ládje eará doahpágiidda. (Suonuuti 2020:17-18; Hjulstad 2006:9-10.)

Gávdnojit máŋggalágan doabavuogádagat ja dat leat sihke eanjkilat ja máŋggaláganat. Eanemus dábálaš doabavuogádagat leat generalaš ja partitiivvalaš doabavuogádagat (Hjulstad 2006:9-10), ja govvošis (govvus 7) vuolábealde oaidnit ovdamearkka mas *muorra* lea juhkkujuvvon generalaš doabavuogádahkii:

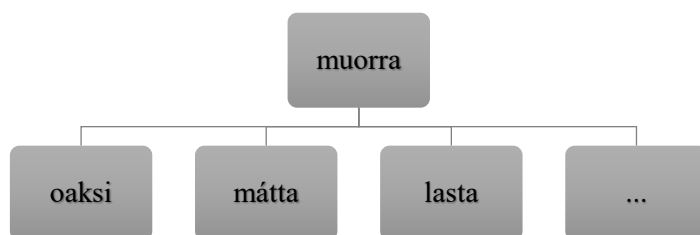
Govus 6: ovdamearka generalaš doabavuogádagas (sámegilli jorgaluvvon Suonuuti 2020: 18 vuodul).

Generaláš doabavuogádagas juohkásit badjedoahpagat vuolledoahpagiidda hierárkkalaš systemas. Semantihkas dakkár relašuvnnat gohčoduvvojit hyponymalaš gaskavuotant (Omnia 2017:43; Saijets 2005:22-23).

Generaláš doabavuogádagas sisttisdoallá badjedoaba buot dovdomearkkaid mat leat vuolledoahpagiin oktasaččat, ja dat čujuha ovtta ollisvuhtii ja ovdanbuktá logalaš relašuvnnaid. (Suonuuti 2020:17-18; Madsen 2005:9-11.) Doahpagat mat leat ovtta dásis gohčoduvvojit bálddaldasdoaban. Govvosis bajábealde (govus 7) dat leat *nállomuorra* ja *lastamuorra* ja lastamuora vuolit bálddaldasdoahpagat leat *soahki* ja *vádir* (Suonuuti 2020:18). Doahpaga *muorra* oktasaš dovdomearkkat dahje refereanttat leat: šaddu, mánga jagi boaris, das lea mátta ja oavssit. *Muora* vuolledoahpagiin *nállomuorra* ja *lastamuorra* leat generaláš relašuvnnat bajit doahpagii *murrii*, go dan guovtti muorrašlájat leat buot dat oktasaš dovdomearkkat. Ferte geahččat mat dat earuheaddji dovdomearkkat leat dain bálddaldasdoahpagiin go dat mearridit leatgo guokte sierranas doahpaga vai eai. Dán ovdamearkka (govus 7) vuodul leat earuheaddji dovdomearkkat dat guokte sierranas muorrašlájat main fas čuldojuvvojit dovdomearkkaid vuodul gullelaš muorrašlájat vuolledoahpagiidda, nappo daid vuodul, de easka oaidná daid sierranas doahpagiid ja nu maiddái lea vejolaš defineret daid.

Nubbi doabavuogádat lea partitiiva doabavuogádat mas doahpagiid relašuvnnat oidnojuvvojit oktan ollisvuotant (Laurén ja earát 1997:150; Nuopponen 1994:70). Doahpaga vuollekategoriijat čujuhit sierra osiide mat bajit doahpagis leat, ovdamearkka dihte muoras leat oavssit, mátta, ruohttasat ja lasttat (Suonuuti 2020:19-20; Hjulstad 2006:10). Semantihkas dat čilgejuvvo meronyman, mas leksema ja osiid gaskavuodas čájehuvvojit hierarkiijan (Omnia 2017:43; Saijets 2005:32).

Vuolábealde govvosis (govus 8) lea *muorra* partitiiva doabavuogádagas:

Govus 7: ovdamearka mas čájehuvvo partitiiva doabavuogádat (heivehuvvon Hjulstad 2006: 10 vuođul).

Partitiivva doabavuogádaga ollisvuođa lea vejolaš gohčodit *giddejuvvon systeman* dahje *rabas systeman*. Giddejuvvon systemas eai gávdno eanet vuolledoahpagat go dat mat leat váldojuvvon mielde ovdamearka dihte: vahkkus leat čieža beaivvi ja nu dat lea giddejuvvon go das eai gávdno šat eambo vuolledoahpagat. Rabas systemas fas sáhttet Leahkit eambo vuolledoahpagat badjedoahtagis, nu movt oaidnit badjelis ovdamearkkas (govus 8), de lea vejolaš dasa bordit eanet bálddalasdoahpágiid go das eai leat go beare golbma vuolledoahpaga, mat mitalit makkár muorra lea.

Dat gávdnojit maiddá eará doabavuogádagat ja Hjulstad (2006:10) čállá ahte okta dain eará vuogádagain lea assosiatiiva doabavuogádat man vuođul systematiseret temáhtalaš čanastagaid ja relašuvnmaid doahpágiin, mat eai gula generalaš dahje partitiivva doabavuogádagaide. Dát doabavuogádat sáhtta sisttisoallá sihke generalaš ja partitiivva relašuvnmaid dahje eará doabarelašuvnmaid.

Seamma sullii maiddá čállet eará gáldut, nugo Nuopponen (1996:2) ja Suonuuti (2020: 21-22), ahte dat lea lea dakkár seaguhus doabavuogádat. Dát doabavuogádat adnojuvvo go doahpágiin leat sekveansa relašuvnmat, dalle doahpagat leat čadnojuvvon oktii juogo áiggiin dahje oassin muhtun proseassas:

Govus 8: ovdamearka mas čájehuvvo proseassa assosiatiiva doabavuogádagas (heivehuvvon Suonuuti 2020: 21-22 vuođul).

Govvosis bajábealde (govus 8) lea ovdamearka movt muorra šaddá bábirin ja dat čájeha makkár assosiatiiva doabavuogádat sáhtta Leahkit.

Makrodoabavuogádat lea dat masa olles fágagiela doahpagat gullet. Dain eai dárbbas Leahkit makkárge relašuvnmat doahpágiid gaskkas. Makrodoabavuogádaga siste gávdnojit olu mikrodoabavuogádagat (Nuopponen 1994:51; Omma 2017). Olles duoji fágagiella gullá mu

oaivila mielde makrodoabavuogádahkii go dat sisttisoallá buot dujiid ja duddjoma terminologijaid. Mikrodoabavuogádahkii gulláges beaskaterminologijja dahje beaskka hámi terminologijja. Namalassii dalle sisttisoallá mikrodoabavuogádat ovtta dahje moadde doabarelašuvnna (Omnia 2017:43; Nuopponen 1994:51).

Fágagiela dutkamiin leat doabavuogádagat guovddážiis. Maiddái semantihka teoriijain leat vuogit maid bokte lea vejolaš iskat ja sirret leksemaid relašuvnmaid, ja doppe maid ráhkaduvvojit hierarkijat mat vástidit terminologijja doabavuogádagaide. Erohus terminologijja ja semantihka gaskkas lea ahte terminologijabarggus lea doaba vuolggasadjin analysii ja semantihkas lea sátni dahje tearbma vuolggasadjin. Semantihkka čielggada sániid sisdoalu ja mearkkašumi ja das leat ollu ovttaláganvuodát terminologijja diehtagiin. Semantihkka gullá obbalaččat giela dutkamii ja terminologijjages gieđahallá fágagielaid. (Sveen 2005:64-75; Omnia 2017:43-44.)

5. Metodaaoassi ja etihkalaš bealit

Metodologijja lea guorahallan ja dat sisttisoallá metodaidd maid anát go dutkkat ja go čielggadat áššiid ja dat leat dihto vuogit ja doaimmat maid bokte oaččut dutkanbohtosiid (Kuokkanen 2009:184). Dán kapihttalis ovdanbuvttán masterbarggu metodaidd. Čilgen movt lean háhkan materiálaid, movt lean välljen diehtoguddiid, čađahan jearahallamiid ja movt lean analyseren dieđuid maid lean háhkan. Kapihttalis ovdanbuvttán maid dutkamuša etihkalaš beliid nugo movt lea Leahkit siskkáldasdutki ja makkár hástalusat das leat.

5.1 Materiála háhkan

Mu birrasis ja dán masterbarggu dutkanguovllus, Guovdageainnus, leat olu njálmmálaš diehtoguoddit geat máhttet ja dovdet beaskafágagiela. Dát leat sámi nissonduojárat geat dovdet ja máhttet dán duoji. Diehttelasat gávdnojit maiddái dievdoduojarat. Dán čállosa oktavuodas lea välljen nissonduojáriid jearahallat.

Masterbarggu oktavuodas lean välljen jearahallamiid bokte háhkat dieđuid ja go galgen duodjefágagiela birra jearahallat, de mu mielas lei lunddoleamos njálmmálaččat gulahallat duojáriiguin.

Lassin njálmálaš jearahallamiidda lean maid dán masterbarggu girjjálašvuođa gálduin čohkken dieđuid fáttá birra ja ieš maid dovddan buori muddui beaskaduoji ja nu lean iežan máhtu fátmastan čállosii.

5.1.1 Tearbmalistu

Dán masterbarggus buvttán ovdan 75 beaskaduodjetearpmaid maid lean defineren (gč. mielddus 1). Mu masterbarggu dutkanguovlu lea Guovdageaidnu nu movt lean namuhan ovdal, de maiddái beaska čuovvu dán guovllu málle ja nu leatge dán masterbarggu beaskatearpmat ja doahpagat ráddjejuvvon mu diehtoguoddiid dieđuide.

Ovdalgo vulgen jearahallamiidda, de ledjen čohkken muhtun tearpmaid čálalaš gálduin, maid jearahallen duojáriin. Duojáriid mielas lei váttis čilget doahpagiid go eai beassan čájehit movt ja maid bargá, danne geahčadeimmet maid govaid ja ovttá diehtoguoddis lei beaska man vuodul cuoiggui ja čilgii. Govaid maid geahčadeimmet lean viežžan Norgga digitála álbmotmuseas ja muhtun áviissain (gč. mielddus 6). Duojáriin ledje maid muhtun priváhta govat.

5.1.2 Jearahallamat

Čuolmma čoavdimii lean atnán kvalitatiiva dutkanmetoda, man ulbmil lea ipmirdit beaivválaš eallima olbmo perspektiivvas. Kvalitatiiva dutkanmetoda bokte lea diehtoguoddi guovddážiis, ja dán dutkanmetoda bokte lea vejolaš oažžut čiekŋalis dieđuid sin eallinvásáhusaid ja oainnuid birra. Gáibádus lea ahte diehtoguoddi beassá iežas vásáhusaid ovdanbuktit lunddolaš dilis, ságastallamiid bokte. (Kvale & Brinkmann 2015:42.) Dakkár dutkanmetoda bokte jearahalli ii analysere vástádusaid dego fáktá diehtun, muhto baicca laktá iežas ja diehtoguoddi dieđuid oktii ja nu šaddá dat ollisvuhtan (Kvale & Brinkmann 2015:120). Ulbmil ii leat fáktadieđuid ohat muhto informántta duohta vásáhusaid ja vástádusaid main lea juogalágan ulbmil dutkanbargui.

Ságastallan lea dán masterbarggu dutkanmetoda. Mun lean leamaš duojáriid luhtte ja mii leat ságastallan ja muittašan doložiid dalle go beaska lei árgabeaivvigárvu ja maid dan ahte movt beaska atnu lea rievdan otnáži. Lunddoleamos vuohki lea luovos ságastallan duojáriiguin fáttá birra (Kvale & Brinkmann 2015:115) ja dakkár ságastallama lean geahččalan doalahit jearahallamiin. Go goappašagain, sihke jearahallis ja das gii jearahallo, lea nana beroštupmi fáddái, de lea maid álkit čiekŋudit fáddái ja nu maiddái jearahallamat manne oalle njuovžiliid.

Dán masterbarggu oktavuodas ovdánedje ságastallamat vuohkkasit dan dihte go sihke mus ja duojáriin lea beroštupmi fáddái ja ahte mun muhtun muddui dovddan Guovdageainnu beaskamálliid, hervenmálliid ja muhtun dehálaš beaskaduoji doahpágiid.

Mun čađahin jearahallamiid informánttaid ruovttuin daningo dat orui mu mielas vuohkkaseamos. Dan välljejin maid dahkat vai diehtoguoddit galge dovdat oadjebassan ságastallanbottus. Ságastallamiid bokte duojárat galggaše beassat rahpasit mitalit fáttá birra (Kvale & Brinkmann 2015:116) ja dat lei maid ulbmil go čađahin daid sin ruovttus.

Mun čađahin sullii diibmosaš jearahallama juohke duojára luhtte, mañnel lean vel ringen guoktásii jerran dihte muhtun doahpágiid birra mat ledje ain veaháš eahpečielgasat go čálligohten.

Ságastallamat iešalddis doibme bures, muhto dađibahábut lea nu ahte báddenrusttegat dahje videogovvenrusttegat veaháš hehttejit lunddolaš ovdanbuktima ja digaštallama fáttá sisdoalus go rusttegat dávjá dagahit, ahte šaddá dakkár formála “jearahallan” gos jearahalli šaddá guovddázis iige nuppe ládje, mii livččii dat optimála ortnet go lea jearahallame (Kvale & Brinkmann 2015:116-117). Duojárat goitge, vaikko ledje báddenrusttegat, miellaset muitaledje fáttá birra ja sis lei stuora beroštupmi dasa go mun lean čállime beaskaduoji fágagiela birra, vaikko muhtomin dovdui ahte livččii gelddoleabbo dán duddjonproseassa čájehit ja oahpahit.

5.1.3 Analyseren

Jearahallamiid mihttun lea beassat fáttá “duogábeallai”, geahččat ja fáhtet dan dieđu mii lea čihkosis. Easka dalle go fáhte daid duogášdieđuid, de sáhtta dutki gieđahallat dieđuid ja buktit ovdan bohtosiid. Dieđut eai beare čoggo, muhto lea dutki gii ráhkada daid diehtoguddiid dieđuid vuodul (Aase & Fossåskaret 2007:36).

Materiála čohkkema mañnel leage boahhte lávki bohtosiid analyseren ja dulkon. Dutkamuša bohtosiid analyserema ja dulkoma lean juohkán golmma oassái; ovdalگو álggát duddjot, duddjon ja gárvves duodji. Ovdalگو álggát duddjot sisttisoallá buot bargguid ja plánaid. Duddjon sisttisoallá daid proseassaid mat dahket duoji ja gárvves duodji mitala dan movt govahallat hámi.

Daid namuhuvvon osiid doahpágiid lean systematiseren, analyseren ja struktureren doabavuogádagaid bokte ja nu govvidan makkár doahpagat dat leat. Duodjedoahpágiid lean sirren dovdomearkkaid vuodul ja lean gávnahan makkár fáktorat dahje iešvuodát ja

dovdomearkkat dain leat mat dahket daid sierralágan doahpágiid ja maid makkár relašuvnnat doahpágiin leat.

Ságastallamiin juohká informánta iežas oaiviliid ja vásáhusaid, dutkiges áicá ja guldala. Daid áicamiid vuodul dutki dulko ja ovddida iežas oaivila daidda áššiide maid de ovdanbuktá dutkanbarggus (Aase & Fossåskaret 2007:37). Mu masterbarggus bohtet duojáriid oaivilat ovdan sitáhtain ja daid čilgehusain, maid mun reflekteren, árvoštalan ja dulkon ja maidda mun čanan iežan čállosa čuolmma, duogášdieđuid ja teorijaid.

5.2 Diehtoguoddit - duojárat

Juohke guovllus leat duodjeteapmat ja doahpagat mat leat anus. Dakkár doabačoakkáldagaid sáhtta leat váttis gávdnat čálalaš gálduin go daid gullá eanemusat dalle go duojárat barggadettiin ságastallet duoji dahje duodjeprošeassaid birra. Dán masterbarggu oktavuodas lean välljen jearahallat duojáriid, geat dovdet bures dán duoji gullevaš doahpágiid ja tearpmaid.

Duojáriid välljen dáhpáhuvvá fáttá ektui ja dat lea dehálaš bargu. Dutkkadettiin galggašii oazžut nu olu dieđuid go vejolaš fáttá birra ja de lea dárbbášlaš ahte daid geaid jearahat, dovdet ja máhttet fáttá. Dán masterbarggu oktavuodas lean välljen vuorrasiid nissonolbmuid jearahallat. Dát golbma nissonolbmo, geaid lean jearahallan, leat olu duddjon sin eallinagi ja nu sis lea nana máhttu ja diehtu sihke beaskka ja dán fágagiela birra. Mu diehtoguoddit leat:

- Ántte Biera Máret, Marit P. A. Gaup, 87 jagi boaris, (MPAG)
- Sunnen Máhte Inga, Inga Susanne Hætta Triumf, 84 jagi boaris, (ISHT)
- Bier Bonggo Inga, Inga P. Bongo Hætta, 78 jagi boaris, (IBH)

Mun lean välljen oanidit duojáriid namaid go čálán dieđuid birra maid sii leat muiitalan, go namuhan duojáriid, de čálán: Máret, Inga Susanne ja Inga, ja go siteren sin, de anán sin muorranamaid dahje oanádusaid: MPAG, ISHT ja IBH.

Mu diehtoguoddit leat buohkat bajáššaddan Guovdageainnus ja dovdet bures Guovdageainnu mállet dujiid. Sis lea duodji leamaš sihke eallinláibin go leat duddjon gávpegálvvuid, ja leat maid gárvvuhan ja činahan iežaset bearrašiid ja earáid. Sidjiide lea duodji álo leamaš dehálaš ja sii leat bajásdoallan ja fievrredan sin máhtu ja dieđu viidásit nuorat buolvvaide.

5.3 Mu rolla dutkin

Dutkamis, nu maid kultuvrra dutkamis, leat dutki dulkomat vuolggasadjin bohtosiidda. Daid bohtosiid ii leat beare viežžalit, muhto dat ráhkaduvvojit daid dieđuid vuodul maid leat háhkan jearahallamiin (Aase & Fossåskaret 2007:36; Paulgaard 1997:70). Dutkama dulkomiid sáhtta čadahit mánggalágán perspektiivvas earret eará siskkáldas dahje olgguldas perspektiivvas.

Mun dutkkan dán čállosa siskkáldasdutki perspektiivvas. Mun lean sápmelaš gii dutkkan fáttá mii lea oassin sámi kultuvrras ja mun čálán dán barggu sámegilli. Sámi árbevirolaš duodji ja sámegiella leat nana dovdomearokat mat gullet sámi álbmogii. Bajásšattadettiin boazodoallobearrašis lea duodji leamaš ja lea ain mu birrasis, nu maid lea sámegiella. Lagasvuohta duodjái ja duoddjomii lea dagahan ahte mus lea ipmárdus mii duodji lea, makkár árvu das lea ja dovdan maid duodjefágagiela. Dutkanguovlu lea maid oahpis go mun orun dutkanguovllus, ja eatnasat dáppe dán guovllu olbmot dovdadit guhtet guimmiideaset.

Olgguldasdutki perspektiivvas lea dutki olggobeale olmmoš gii dutká muhtun álbmoga ja gii ii hálddaš daid dieđuid ja máhtuid mat gullet ovttá álbmogii (Smith 2012:230-234). Dan dihte leage maid siskkáldasdutkis vejolašvuohta oazžut ja maiddái dulkot dieđuid eará ládje go olgguldasdutkis lea.

Goappaš dutkanperspektiivvain leat sihke buorit ja heajos bealit ja muhtun buorit bealit siskkáldasdutkiin leat earret eará dat, ahte don dovdadit dutkanguovllu álbmoga, kultuvrra ja eallinvugiid, dábiid, norpmaid ja njuolggadusaid. (Paulgaard 1997:71-72; Smith 2012:234.) Heajos bealit fas sáhttet čuožžilit dan dihte go don dutkin dovdadit álbmoga ja álbmoga siskkáldas beliid beare bures ja dan dihte it máhte kritihkalaččat árvvoštallat ja ovdanbuktit dieđuid.

Dutkkadettiin ferte goitge muitit ahte vaikko don ieš gulat dutkanguovllu álbmogii ja dutkkat iežat álbmoga dieđuid ja máhtu, de eai das leatge beare ovdamunit. Go leat gullevaš seamma álbmogii, de sáhttet leahkit oasit maid it máhte muitalit go muhtun barggut dahje dajaldagat leat nu movt leat ja dakkáriid šaddá váttis dulkot ja čilget. (Paulgaard 1997:73.) Muhtomin lea maid nu ahte eai buohkat soaitte liikot jus dutká fáttá mii lea oktasaš diehtu ovttá álbmogis ja eai buot álbmoga lahtut leat mielas dasa ahte dakkár dieđut galget buohkaide juhkkjuvvot.

Deháleamos goitge lea ahte dutkan dahkkojuvvo dan vuogi mielde ahte árvvusanát diehtoguddiid dieđuid sin máhtuid birra ja kritihkalaččat guorahalat ja dulkot dieđuid.

5.4 Etihkalaš bealit

Jearahallandutkamii gullet sihke morálalaš ja etihkalaš gažaldagat, go dakkár dutkamis leat eará olbmot mielde geaid oainnut ja vásáhusat bohtet ovdan (Kvale & Brinkmann 2015:95-96). Daid gažaldagaid lea dehálaš vuhtiiváldit ja lea dárbbášlaš čuovvut dutkanetihkalaš beliid go čađaha dutkanbargguid.

Dán masterbarggu oktavuodas leat buot duojárat beassan mearridit áigotgo searvat masterbarggu jearahallamiidda. Sii leat maid beassan mearridit háliiditgo ahte sin namma galgá bohtit oidnosii vuoi áigot go leahkit namaheamit. Ii oktage háliidan ahte su namma galggai anonymiserejuvvot.

Lean čuvvon NSD⁴ etihkalaš njuolggadusaid go lean jearahallamiid čađahan ja go lean vurkkodan duojáriid dieđuid masterbarggu áigodagas. Sin dieđut eai leat leamaš oidnosis eará go munnje ja mu bagadallái. Jearahallamiid oktavuodas lean čilgen dárkilit masa dieđut galget adnojuvvot ja movt barggan daiguin čállima oktavuodas ja maŋŋel čállima. Sis lea čađaáiggi leamaš vejolašvuohta cealkit eret jearahallama ja maid šihit ahte sin persovnnalaš máhtut, dieđut ja vásáhusat galget bohtit mielde dan masterbargui.

Diehtoguoddit leat mielaláččat searvan jearahallamiidda ja leat maid lohkan ahte lea somá go sin máhttu árvvusadnojuvvo.

⁴ NSD- Norsk senter for forskningsdata. <https://www.nsd.no/>

6. Duojáríid giella duddjonproseassaid bokte

Dan kapihttalis analyseren ja dulkon beaskaterminologijja. Tearpmat maid lean välljen ovdanbuktit dán masterbarggus lean välljen olu tearpmaid gaskkas ja dat leat oktiibuot 75 tearpma (gč. mielddus 1).

Vuos čilgen beaskka doahpagiid, doahpagiid relašuvnnaid, daid definišuvnnaid ja movt olmmoš ipmirda daid. Lassin maddái geahčan movt árbevirolašmáhttu čatnasa tearpmaide ja doahpagiidda. Doahpagiid lean analyseren doabavuogádagaiguin main lean systematiseren doahpagiid refereanttaid ja gullelaš dovdomearkkaid vuodul.

Dán kapihttalis go čálán doahpaga ja dovdomearkkaid birra, de merkejuvvo dat finjubustávaiguin ovdamearkka dihte ná: *beaska*, ja go tearpma dahje sáni birra čállojuvvo, de merkejuvvo ' ' mearkkaid siskkobeallai, ovdamearkka dihte: 'beaska'.

Duodjeproseassat leat oasis mat čuvvot duoji, álggus lohppii, ja dat muitalit ahte juoga geavvá dahje ovdána. Dán masterčállois duodjeproseassa lea okta ollisvuohta mii sisttisdoallá buot osiid mat dahket beaskka ja dat leat: *dárbu*, *ávdnasiid välljen ja dikšun*, *heiveheapmi ja vadjan*, *duddjon*, *hearva* ja *hápmi*. Dat namuhuvvon oasis leat maid vuodul dan čállois lean sirren dán golmma kategoriija. Dán analysakapihttala lean välljen juohkit golmma kategoriijai: 1. *ovdalgo álggát duddjot*, 2. *duddjon* ja 3. *gárvves duodji* ja dan golmma kategoriija doahpagiid lean juohkán golmma dássái: | *badjedoaba*, || *vuolledoaba* ja ||| *vuolledoaba* 2. Vuolábealde tabeallas (tabealla 2) lea obbalaš tabealla mas oaidnit sihke kategoriijaid ja dásiid.

	kategoriija 1	kategoriija 2	kategoriija 3
dássi:			
	2 (+1)	3	2
	32	10 (+2)	17 (+2)
	5	4	(5)
substantiivvat	27 (+1)	7	2
vearbbat	6	9 (+2)	0 (+2)
adjektiivvat	5	0	16 (+5)
advearbbat	1	1	1

Tabealla 2: obbalaš tabealla mas buot kategoriijaid doahpagat leat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet dahje sáhttet gullat (gč. mielddus 1 ja 2).

Tabealla bajábealde (tabealla 2) čilgen čiekŋaleappot juohke kapihttalis (6.1, 6.2 ja 6.3).

Kategoriijaid juohkima oaivil lea gávdnat, sirret, analyseret ja dulkot daid iešguđetlágan doahpágiid mat gullet daidda kategoriijaide ja nu geahččat makkár doabarelašuvnnat ja definišuvnnat dain leat.

Doahpagat maid čilgen vuosttaš kategoriijas mitalit beaskka ávdnasiid, beaskka osiid ja ávnnasteami. Nuppi kategoriija doahpagat mitalit vadjama, goarruma ja hervema (duddjonproseassa) ja goalmádis dat mitalit duoji hámi.

Dát golbma kategoriija sisttisdollet sátneluohkáid substantiivvaid, adjektiivvaid, vearbbaid ja advearbbaid. Substantiivvat leat dat mat čilgejit nugo ávdnasiid ja reaiduid ja adjektiivvat mat čilgejit buktaga hámi. Vearbbat ja advearbbat mat mitalit buot doaimmaid maid giedaiguin barggat ja movt dat bargojuvvojit. Go daid bidjá oktii, de dalle oaidnit movt duoji ja duddjoma oktavuodas giella adnojuvvo gaskaoapmin. Dat lea min oktavuolta árbevirolaš máhttui otne ja boahteáiggis. (Horgen 2022:4-6.)

6.1 Ovdalgo álggát duddjot

Dán kategoriijai gullet dat tearpmat ja doahpagat mat ovddastit daid doaimmaid mat leat ovdalgo álggát goarrut. Konkrehta doaimmat leat nugo ávnnasteapmi ja ávnnasdikšun. Abstrákta doaimmat leat earret eará jurddašit, ideaid čoaggit ja plánet duoji (Suonuuti 2020:15; Hjulstad 2006:8-9).

Álgu rájes jo ovdalgo álgá duddjot, de govahallá duojár miellagovaiguin makkáriin duodji galgá šaddat ja daid govahallamiid vuodul definere maid áigu duddjot. Giela bokte ovdanbuktá nubbái dán duoji maid áigu duddjot (Eira 2012:31).

	kategoriija 1
dássi:	
I	2 (+1)
II	32
III	5
substantiivvat	27 (+1)
vearbbat	6
adjektiivvat	5
advearbbat	1

Tabella 3: vuosttaš kategoriija doahpagat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet.

Tabellas bajábealde (tabella 3) oaidnit makkár dásiide ja sátneluohkáide vuosttaš kategoriija tearpmat ja doahpagat gullet. Obbalaččat vuosttaš kategoriijai gullet dán masterčállosa

oktavuođas 39 tearpma, main guokte tearpma leat vuosttaš dási doahpaga (badjedoahpaga) ja 32 tearpma leat nuppi dási doahpaga (vuolledoahpaga). Dan kategorijas leat maid vihtta goalmmát dási doahpaga (vuolledoahpaga 2). *Beaskka* mii lea vuosttaš dási doaba ja gullá dán masterčállošis goalmmát kategorijai sáhtá maid kategoriserejuvvot vuosttas kategorijai, go vuosttaš kategorijas bohtet ovdan beaskka oasis ja beaskka sorttat ja danne lea lohku +1 ruođuid siste tabeallas bajábealde.

Vuosttaš kategorijas leat 27 (+1) substantiivva, guhtta vearbba, vihtta adjektiiivva ja okta advearba.

Viidásit čilgen dán kategoriija tearpmaid ja doahpagiid čiekŋaleabbo.

6.1.1 Beaska ja beaskka oasis

'Beaska' lea váldotearbma ja vuosttaš dási doaba (badjedoaba) dán masterčállošis. Duojár Máret čilge beaskka ná: “ [...] beaska lea náhkkebivttas, bivvalis suodjebivttas, ja dat leat mángga sorttat, suohkat ja čeahborgi ja.” (MPAG). Eambo beaskka sorttaid birra boahhte kapihttalas (gč. kap 6.1.2).

Govva 5: čáhppes čeahborbeaska (govva vižžon digitála museas).

Govas bajábealde (govva 5) lea 'čáhppes čeahborbeaska', ja nu movt duojár Máret muitala, de gávdnojit mánggasorttat beaskkat, main lea sierra doaba ja definišuvdna. Go duojár govahallá *beaskka*, de ii duđa beare čilget ahte dat lea náhkkebivttas, lunddolaččat čilge maddái dán

refereantta dovdomearkkaid vuodul, mat leat dán masterčállosa oktavuodas *ávdnasa guolgasuhkodat, ivdni ja náhki assodat*. Ávnnas lea beaskka refereanta.

Beaska lea nu movt namuhan das bajábealde badjedoaaba, namalassii lea dat vuosttaš dási doaba mii gullá goalmát kategoriijai. Dán masterčállošis lean dattege kategoriseren dan sihke vuosttaš ja goalmát kategoriijai go vuosttas kategoriijas bohtet ovdan *beaskka oasis* ja *sorttat* ja goalmát kategoriijas ges *beaskka hápmi*. Doahpaga *beaskka* lean struktureren ja govvidan generalaš doabavuogádagain (gč. govus 10). *Beaskka oasis* juohkásit guovtte sadjái, *beaskka ovdabealli* ja *beaskka maŋŋebealli* ja nu dat leat *beaskka* vuolit bálddalasdoahpagat (nuppi dási doahpagat) main leat relašuvnnat bajit doahpagii. 'Beaskka ovdabealli' ja 'beaskka maŋŋebealli' leat mu mielas tearpmat main iešalddis bohtá ovdan sisdoallomearkkašupmi ja daidda ii leat dárbu sierra doaba ja definišuvdna go dat čilgejit obbalaččat ahte dat lea biktasa ovda- ja maŋŋebealli, muhto dat doahpagat mat dahket *beaskka ovda-* ja *maŋŋebealli*, dárbbášit sierra doahpagiid ja definišuvdna vai lea fágalaččat áddehahtti makkár osiid birra lea hupmu.

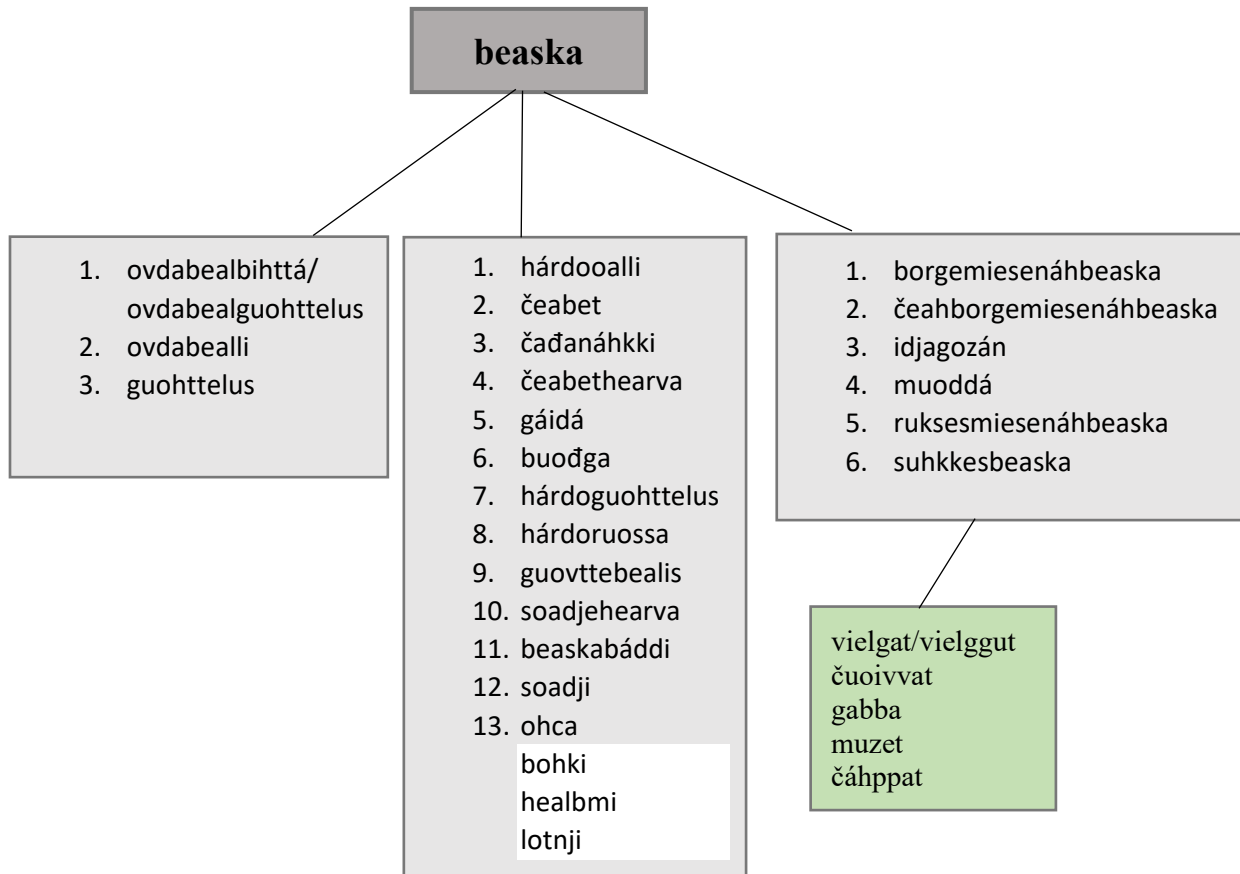
Go ozat sáni 'beaska' sátnegirjjiin, de ovdamearkka dihte Sammallahti ja eará sáni sátnegirjjiin bohtá dárogiel jorgaleapmi: pesk. (Sammallahti 2020; SNSO 2000). Nappo daid vuodul ii oaččo makkárge čilgehusa das maid tearbma 'beaska' sisttisdoallá. Eará sátnegirjjiin fas čilgejuvvo 'beaska' ná: sápmelaš beaska bohconáhkis (Nielsen 1979:298). Sápmelaš bohconáhkkebeaska (SO). Gákti dahje galjes jáhkka bohconáhkis (OB)⁵. Dain namuhuvvon sátnegirjjiin ii boađe ovdan obbalaš čilgehus das mii beaska lea. Muhto namuhuvvo ahte lea sápmelaš bivttas mii lea duddjojuvvon bohconáhkis.

Sátnegirjjiin nugo Svensk ordbøkene (SO) ja Ordbøkene.no (OB) lea vejolaš oažžut sáni sisdoallomearkkašumi iige beare jorgaleami, muhto ohcansátnin ferte leahkit dáro- dahje ruotagielat sátni ja mearkkašupmi maiddái bohtá dárogillii dahje ruotagillii. Sámegielas dađibahábut ii gávdno dakkár sátnegirji mas bohtá ovdan sáni mearkkašupmi ja danin lean atnán dán guokte sátnegirji mat leat namuhuvvon badjelis (SO ja OB) veahkin go čilgen muhtun tearpmaid dahje sániid mearkkašumi.

Mun lean dieđuid vuodul defineren doahpaga *beaskka* ná: náhkkebivttas mii lea gorrojuvvon bohcco miesenáhkiin ja mas leat guolggat olggos guvlui. Ovdalis (gč. kap. 3.2.1 ja 3.2.2) lean eanet čilgen obbalaččat beaskka birra.

⁵ Ohcansátni lea *pesk* sihke SO (svensk ordbøkene) ja OB (ordbokene.no) sátnegirjjiin. Jorgalan sámegillii: *pesk, lappisk pels av renskinn* (Nielsen 1979 (1932-1962): 298), *samisk renskinnspäls* (SO), *kofte av renskinn* (OB).

Dán masterbarggu čohkkejuvvon dieđuid vuodul dulkon ahte lea dárbbášlaš 16 sierra doahpagii vai oažžut ollislaš beaskka. Dát 16 doahpaga maid oaidnit vuosttaš ja nuppi ruvttuin govvošis vuolábealde (govus 10), ráhkadit ovttá ollisvuodá, beaskka. Dan golbma doahpaga *bohki, healbmi ja lotnji* čilgen maŋnelis (gč. kap 6.1.1.2).

Govus 9: beaskka oasit ja beaskka sorttat govviduvvon generalaš doabavuogádagain.

Govvošis bajábealde (govus 10) lea generalaš doabavuogádat mas oaidnit vuosttaš dási doahpaga *beaskka*. Nuppi dási doahpagat (ránes ruvttuin) leat *beaskka* bálddalasvuolledoahpagat main vuosttaš ruvttos leat *beaskka ovdabeali oasit* ja nuppi ruvttos leat *beaskka maŋjebeali oasit*. Goalmmát ruvttos leat *beaskka sorttat*. Lassin leat vel goalmmát dási doahpagat (ruoná ruvttos) mat čujuhit ávdnasa guolggá ivnniide. Sihke beaskka sorttaid ja ivnniid birra čálán maŋnelis (gč. kap 6.1.2.1 ja 6.1.2.2).

Guttorm & Labba (2008:56) sárgosa vuodul (govva 4, kap 3.2.2) leat eanet beskii gullelaš tearpmat go dat maid oaidnit govvošis dás bajábealde. Dat leat earret eará: *ovdabealgáidá, gieđavuolggáidá, soadjegáidá, čeabetskoadaš, buddestat, čeabetráigi, ohca* ja *lumma*.

Čeabetráigi, soadji, soadjegeahči, čeabetskoadaš, lumma, ohca ja buddestat leat dábálaš árgabeaisánit ja dat gullet obbalaččat buotlágan bivttasduddjomiidda, iige beare

beaskaduddjomii. Daid sániid in definere eanet go ahte čilgen mii daid mearkkašupmi lea dán masterčállosa oktavuodas.

'Čeabetráigi': dakko gokko biktasis lea ráigi gokko coggá oaivvi. Soadji: oassi biktasis. Soadjegeahči: soaji vuolleravda (dakko gokko giehta boahtá olggos). Čeabetskoadaš: diŋga, (čoavjevuolnáhkki dahje earálágan ávnnas) maid atnit siskkobealde biktasis. Ohca: ovdabeale lákči, vai čahka lummii coggalit biergasiid. Lumma fas liige“latnja” gosa coggala diŋggaid ja buddestat lea diŋga, lađđi dahje náhkki mii gorrojuvvo duoji rávdii.

'Čeabet'⁶ iešalddis lea árgabeaisátni mii muitala ahte dat lea oassi gorudis. Beaskaduddjoma oktavuodas das lea áibbas eará mearkkašupmi go árgabeaigielas ja danin maid mu mielas dan lea dehálaš defineret. Tearpma 'čeabeha' lea vejolaš analyseret earret eará guovtti fágasuorgái seammalágan doabavuogádagain, namalassii partitiivvalaš doabavuogádagain. 'Čeabet' sáhtta gullat sihke bivttasollisvuhtii ja gorutollisvuhtii. Dán masterčállosis gullá dat sihke bivttas- ja gorutollisvuhtii, namuhan vuollelis 'čeabeha' mearkkašumi gorutoassin go lea sáhka mihtideami birra (gč. kap 6.1.1.2). Bivttasollisvuodas doaba *čeabet* ovddasta sierra oasi mii lea áibbas dárbblaš go galgá beaskka goarrut. *Čeabet* doahpaga lean defineren ná: Moaddelot sentimehtera govda ja sullii mehtera guhkolaš bohconáhkkebihtta mii hábmejuvvo jorbodahkii ja gorrojuvvo beaskkas ovdabeali ja maŋjebeali gaskii badjin gokko cokkat oaivvi olggos beaskkas. 'Čeabet' gorrojuvvo sihke nisson- ja dievdoolbmo beaskkaide mii lea erohus ovdamearkka dihte gáktegoarrumis gos ii gorrojuvvo 'čeabet' eará dievdoolbmo gávttiide.

Tearpmat 'ovdabealgáidá', 'giedavuolgáidá' ja 'soadjegáidá' namuhuvvojit go analyseren beaskka ovda- ja maŋjebeali osiid.

Tearpmaid 'beaskabátti', 'soadjehearvva' ja 'čeabethearvva' birra čálán hearvva oasis (kap. 6.2.3).

6.1.1.1 Beaskka ovdabealli

Vuosttas dási doahpagii *beskii* gullet dat sierra doahpagat mat čujuhit osiide mat ráhkadit *beaskka ovdabeali* ollisin. Dieđuid vuodul dulkon ahte beaskka vuolledoahpagat leat:

⁶ Go čálán tearpma dahje sáni birra de merkejuvvo dat ' ' mearkkaid siskkobeallai, ovdamearkka dihte 'čeabet' ja go čálán doahpaga birra de merkejuvvo doaba finjubustávaiguin, ovdamearkka dihte *čeabet*.

ovdabealli, *ovdabealbihtta* (*ovdabealguohttelus*) ja *guohttelus*. Govas vuolábealde (govva 6) oaidnit daid osiid.

Govva 6: jorggubeaska ovdabealli, mas leat osiid namahusat. Priváhta govva, duojára Innga (IBH) beaska.

'Ovdabealli' čilge duojár Inga Susanne ná: "Ovdabealli galgá vadjat ovttá miessádagas. Dán galgá vadjat nu ahte vuolágeahčen ravddain lea geavli, ii galgga áibbas njuolga vadjat" (ISHT). Maiddáí čálalaš gálduin čilgejuvvo 'ovdabealli' seamma ládje. Ovdabealli lea stuorimus bihtta beaska ovdabeallái, maid vadjá ovttá miessadagas (Porsbo & Nordenhem 1988; Sarre 2013; Aira ja earát 1995).

Sáttni 'ovdabealli' iešalddis ii leat beare duodjefágagiela tearbma, dat lea maid sáttni, substantiiva, mii adnojuvvo árgabeaigielas ja maiddáí eará fágasurggiin čilget juohkelágan dinggaid dahje biktasiid ovddabealli, ovdamearkka dihte báiddi ovdabealli dahje biilla ovdabealli. Maiddáí gákteduddjomis lea oassi 'ovdabealli' dábálaš.

Dieđuid vuodul lean dan masterčállosa oktavuodas *ovdabealli* defineren ná: beaska ovdabealli stuorimus bihtta, maid vajat ovttá miessadagas, bajábealde seakkit ja vuolábealde nu govdat go lea vejolaš vadjat ávdnasa ektui. Duodjefágagiela oktavuodas doahpagis *ovdabeallis* leat sihke earuheaddji ja dábálaš dovdomearkkat, dat earuheaddji dovdomearkkat dat ráhkadit dán doahpaga definišuvnna ja dan vuodul lea vejolaš oaidnit ahte *ovdabealli* definišuvdna lea dehálaš go galgá oažžut ipmárdusa iešguđet beaska osiide.

'Guohttelus' čilgejuvvo sátnegirjjiin ná: gáidá raddebihtás, guovtte bealde čeabetráiggi (Nielsen 1979:231), dahje beare gáidá (Sammallahti 2020). Porsbo & Nordenhem (1988:32) guohttelus lea dakkár “earenomáš” bihtá maid bijat ovda- ja maŋŋebeallái, mii dagaha ahte bivttas šaddá galjit bajágeahčen. Sarre (2003) ja Aira ja earát (1995) eai čilge dan oasi girjjiin, ja nu dulkon ahte soai dahje sin guovllus ii adnojuvvo guohttelus beaskadujiide. “Earenomášbihtá” sáhtta dulkot seammaláganin go “liigebihtá” maid mu diehtoguoddit mitalit. Sii čilgejit ahte buot dat bihtá maid goarru ovdabeallái, gokko dárbbasii galljudit beaskka, leat guohttelusat (MPAG; IBH; ISHT). Mearkkaš ahte govvas bajábealde (govva 6) ii leat guohttelus, das lea obba ovdabealguohttelus/ovdabealbihtá.

Diehtoguoddit eai gohčot dan oasi gáidán muhto baicce bihtán mii lea áibbas dárbbaslaš baskkes beaskaide. Sátnesemantihkalaččat 'gáiddá' ja 'guohttelusa' gaskkas ii leat oktasaš čállinvuohki iige jietnadeapmi muhto orru leamen seamma doaba beaskaduddjoma oktavuodas jus geahččá sátnegirjjiid čilgehusaid vuodul. Daid čilgehusaid vuodul de livččii vejolaš daid navdit synonyman. Dattege mun meroštalan daid polysemiijan go dán čállosa diehtoguoddiid ja eará čálalaš gálduid vuodul lea dán guovtti tearpmas sierra sisdoallomearkkašupmi (Sveen 2005: 80-81, 86; Terminologian sanasto 2006:28).

Guohttelusa lean dieđuid vuodul defineren ná: guhkolaš dahje njealječieगत bihtá mii gorrojuvvo dakko gokko lea dárbbaslaš oažžut beaskka bajágeahčen galjibun. Doaba *guohttelus* sisttisoallá dovdomearkkaid man vuodul definišuvdna rievddada, dovdomearkkat leat *sturrodat* ja *hápmi*, ja dat rievddadit dán mielde masa lea dárbu.

'Ovdabealbihtá' dahje nu movt čuožžu Guttorm ja Labba (2008:56-57) girjjis 'ovdabealgáidá', gohčodit mu diehtoguoddit *ovdabealbihtán* dahje *ovdabealguohttelussan*. Diehtoguoddit gohčodit dan *ovdabealbihtán* dahje *ovdabealguohttelussan* go dat lea bihtá dahje bihtá maid goarut goabbat beallái beaskka ovdabeallái dan váste ahte galgá oažžut eanet galljodaga. Sarre (2003) ii namut dán bihtá ja dulkon ahte dat bihtá ii adnojuvvo su guovllu beaskaduddjomis. Sihke Porsbo ja Nordenhem (1988:31) ja Aira ja earát (1995:21) girjjiin namuhuvvo ahte galgá luddet ovttá miessadaga maid goarru goabbat beallái beaskka ovdabeallái, muhto doppe ii čuoččo mii das livččii namahus.

Goallossátni 'ovdabealgáidá' mitala ahte das lea sáhka bihtás mii galgá dahje lea jurddašuvvan ovdabeallái gorrojuvvot ja gáidá mitala ahte das lea sáhka oažžut eanet viidodaga. Dieđuid vuodul dulkon ahte dat maid Guttorm & Labba (2008:56) gohčodeaba 'ovdabealgáidán', lea oassi mii gorrojuvvo goabbat beallái ovdabeali, seamma go maiddái 'ovdabealbihtá/ovdabealguohttelus'. Nappo dát leat synonymat go dain teorehtalaččat lea seamma definišuvdna

(Terminologian sanasto 2006). Sátne-semantihkalaččat dain lea seamma vuolggasadji, áidna erohus lea ahte Guttorm & Labba (2008) gohčodeaba dan gáidán ja mu diehtoguoddit gohčodit dan guohttelussan.

Gáidá lea dán masterbarggu diehtoguddiid dieđuid vuodul dihtolágan bihtá, mas lea sierralágan hápmi ja sierra sajádat gokko gorrojuvvo beskii ja nu spiehkasta bihtá ja gáiddá definišuvdna (eambo gáiddá birra boahte kapihttalis 6.1.1.2). Dieđuid vuodul dulkon ahte danin mu diehtoguddiin lea eará tearbma dan sadjái, vai galgá sáhttit earuhit gokko galgá ovdamearkka dihte gáidá ja gokko galgá guohttelus gorrojuvvot.

Mun gohčodan dan oasi *ovdabealguohttelussan* ja lean dieđuid vuodul defineren dán ná: guhkolaš bihtá, mii lea sullii seamma govdat bajágeahčen go vuolágeahčen, mii gorrojuvvo beaskka ovdabeali guovtte beallái. Dán ulbmil lea ahte bivttas galgá galljut sihke bajá- ja vuolágeahčen, healmmi bokte. Dovdomearkkat das lea ahte dat bihtá lea sullii liikká govdat badjin ja vuollin ja nu spiehkasta gáiddá dovdomearkkain, mas lea govdat vuolábealde ja sákkas bajágeahčen.

6.1.1.2 Beaskka maŋnebealli

Beaskka vuolledoahpagat mat ráhkadit beaskka maŋnebeali leat dat (gč. govva 7): *hárdoalli*, *guovdosealgi*, *guovttebealis*, *čadanáhkki* ja *hárdoruossa*. Dat ovddastit beaskka maŋnebeali stuorimus bihtáid. Daid osiid sajádat sirre ja muitala gokko beaskka maŋnebeallái heivehuvvo juohke oassi ja nu leage dain sierra doaba ja definišuvdna.

Nu movt oaidnit govvas vuolabeale de beaskka maŋnebeallái gullet maddái eará oasis nugo *guohttelus*, *buođga* ja *gáidá* mat ovddastit unnit bihtáid. Govvas vuolábealde (govva 7) leat beaskka namahusat merkejuvvon daid iešguđet beaskka osiide.

Govva 7: jorggubeaska maŋŋebealli, mas leat osiid namahusat. Priváhta govva, duojár Inga (IBH) beaska.

Diehtoguoddit mitalit ahte sii bidjet beaska maŋŋebeallái eanet bihtáid go dan maid ovdamearkka dihte Guttorm & Labba (2008:56) leaba sárgon beaska govvii (govva 4, kap 3.2.2). Dat leat earret eará eambo 'gáiddát' ja 'buođgat'. Sii maid čilgejit ahte muhtun osiid vadjet eará ládje ja muhtun osiid eai obanassiige bija, nugo ovdamearkka dihte 'giedavuolgáiddá' mii čilgejuvvo ná sátnegirjjiis: bihtá maid goarru giedavuollái juogo beskii dahje gáktái (Nielsen 1979:102). Maidái Guttorm & Labba (2008:56) govvas ja Porsbo & Nordenhem (1988:32) girjjiis sáhtta oaidnit ahte dat lea bihtá mii lea oaidnit dego gáidá.

Dán tearpma ii dovdda duojár Inga, ja mitala: “[...] giedavuolgáidá goit ii leat mis, mun goit in leat oahppan ahte dat galgá” (IBH). Duojár Inga Susanne mitala 'giedavuolgáiddá' birra ná:

Diekko go maid lea gáidá? Ii die leat gáidá. Dien dat gal lávejit goarrut duosa... gitta [cuoigu govvas (govva 4, kap 3.2.2) ahte giedavuolgáidá lea guovttebeallásis gitta]. [...] Gáidá gal lea eará go diet. (ISHT).

Dulkon tearpma 'giedavuolgáiddá' dakkár tearbman maid mu diehtoguoddit eai ane ja dan dihte maid dat ii leat oahpis sidjiide, vaikko earáide soaitá dat oahpis. Duojár Inga lasiha: “[...] dien bihtá láven guovttebeallásiidda goarrut oktii, in vaja dan sierra. Guovttebealis dat boahtá

gieđavuollái ja dat lea dakkár obbenbihtá, mii čatná oktii ovda- ja manjebeali” (IBH). Tearpma 'gieđavuolgáiddá' lean välljen dan masterčállosis čatnat terbmii 'guovttebeallásii', seamma ládje go mu diehtoguoddit muitalit ja dan dihte maid in definere 'gieđavuolgáiddá' sierra. Dan välljema lean dahkan maid dan dihte go tearbma 'gieđavuolgáiddá' lea amas munnje maid.

'Guovttebealis' čilgejuvvo čálalaš gálduin ná: bihtát maid goarru guovttebeallái hárdooali, okta luddejuvvon náhkki manná dan guovtti bihtái (Porsbo & Nordenhem 1988:31; Nielsen 1979:218). Sarre (2013:179) čállá ná: 'paldá'; sealggi siidobihtát. Sarre (2013:168) girjji govain maid sáhtá oaidnit ahte dat lea obbenbihtá ja dat bihtá gorrojuvvo sealggabeallái ja dat galgá maid gorrojuvvot ovdabeallái gitta. Daid tearpmaid sáhtá gohčodit ekvivalenteantan go seamma doahpagis lea sierra tearbma iešguđet gielain (Nuopponen 1994:77-78; Terminologian sanasto 2006:28). Dain tearpmain lea seamma definišuvdna ja áidna erohus lea fonologalaš, namalassii sánit čállojuvvojit guovtte ládje. Davvisámegillii 'guovttebealis' ja anárašgillii 'paldá'.

Guovttebeallása lean defineren ná: guhkolaš bihtá, mii lea seakkit bajágeahčen, gasku sealggi seakkimus ja govddimus vuolágeahčen, mii gorrojuvvo gaskkal 'čadanáhki' ja 'ovdabealguohttelusa'.

Sátne 'čadanáhki' juohkása sátnegirjjiis guovtte sadjái, čada ja náhkki (Sammallahti 2020).

'Čadanáhki' birra muitala duojár Inga Susanne ná:

Čadanáhki ja duon hárdoruossa ii dárbbas gal guovtte sadjái juohkit, dan dat gal oážžu oktan goarrut ja de gohčodan hárdoruossan dan. Hárdoruossa galgá vadjet nu ahte boahtá badjel olggiid, dan goarun ovdabeallái gitta. Ja diesa [cuoigu olggiide, oalgebihhtái] láve galgat sierra bihtá bidjat. (ISHT.)

Duojár guokta Máret ja Inga čilgeba sullii seamma ládje go duojár Inga Susanne, ahte dat gorrojuvvo oktan bihtán (hárdoruossa + čadanáhki) ja gohčoduvvo de beare 'hárdoruossan'. Lasiheaba ahte soai bidjaba *hárdoruossa* olles bihtán, dasa ii gorrojuvvon sávdnji gasku (IBH; MPAG) nu movt Guttorm & Labba (2008: 56) govvas oaidnit. 'Čadanáhki' ii namuhuvvo Porsbo & Nordenhem (1988:32) ja Aira ja earát (1995:21) girjjiin, muhto girjjiid sárgosiin oaidnit ahte dat lea okta oassi sin guovllu beaskkain. Sarre (2003:166,168) girjjiis lea sihke namuhuvvon ja maddái govvas sáhtá oaidnit dan oasi ja son gohčoda dan oasi 'káida'. Nappo dalle lea vejolaš dulkot dan guokte tearpma ekvivalenteantan go dain lea goabbat tearbma guovtti gielas muhto seamma sisdoallomearkkašupmi.

Diehtoguddiid dieđuid vuodul dulkon ahte sii atnet tearpma 'hárdoruossa' go hupmet dan guovtti oasi birra ovttas (čadanáhkki + hárdoruossa), nappo de sii eai ane tearpma 'čadanáhkki'. Dattege in sáhte dáhkidit ahte earát dan masterčállosa dutkanguovllus eai ane dan tearpma ja danne lean válljen defineret *čadanáhki* dán masterčállosis. Dan defineren ná: guhkolaš bihtá, mii lea seakkimus bajágeahčen, gasku sealggi seakkit ja govddimus vuolágeahčen. Gorrojuvvo gaskal 'guovttebeallása' ja 'hárdoruossa'. Dat oassi lea sullii dego 'guovttebealis', muhto das lea seakkit bajágeahčen ja veaháš oanehit viidodat vuolleravddas.

'Hárdoruossa' čilgejuvvo guovtti oasis, hárdu ja ruossa. Hárdu: čielgi beđbbiid gaskkas, ja ruossa: guokte linjá mat gávnadeaba ja mannaba ruossalassii. (Sammallahti 2020.) Hárdu lea árgabeaisátni mii čilge oasis olbmoss ja ruossa fas sáhtá leahkit bustávva, mihtidanreaidu ja nu ain. Dat oassi ii namuhuvvo Porsbo & Nordenhem (1988), Sarre (2003) ja Aira ja earát (1995) girjjiin ja girjjiid sárgosiin maid ii oidno dát oassi. Dulkon dan vuodul ahte dán oasis eai bija sii iežaset guovllu beaskaide. Maiddái Guttorm & Labba (2008:56) govas oaidnit ahte dat oasis lea beare sárgojuvvon Guovdageainnu mállat beskii, nappo dan vuodul sáhtá navdit ahte dat oasis oktan tearpmain lea dakkár mii adnojuvvo beare Guovdageainnus. Mu diehtoguoddit maid árvoštalle Guttorm & Labba (2008:56) gova vuodul ahte dat lea varra dakkár oasis maid beare Guovdageainnu beaskaide bidjet, muhto de maid deattuhuvvui ságastallamiin ahte sii eai goaro 'čadanáhki' sierra. Dulkon dieđuid vuodul ahte dat leat dakkár áššit mat earuhit ovdamearkka dihte Guovdageainnu beaskkaid Kárášjoga beaskkain.

Hárdoruossa lean dieđuid vuodul defineren ná: guhkolaš bihtá mas lea govddit bajágeahči, de seaggu ja manná ruossalassii gasku sealggi, das rájes vulos govdu ja lea govddimus vuolágeahčen. Dat gorrojuvvo gaskal 'hárdooali' ja 'guovttebeallása'. Dat lea sullii seammalágan bihtá go *guovttebealis*, muhto das lea bajágeahčen govddit ja gasku lea seakkit ja vuolleravddas fas govddimus.

'Hárdooalli' dahje 'guovdosealgi' čilgejuvvo čálalaš gálduin ná: stuorimus bihtá beaska maŋabealde (Porsbo & Nordenhem 1988; Sarre 2003; Guttorm & Labba 2008; Nielsen 1979:305, 163). 'Hárdooalli' ja 'guovdosealgi' leaba synonymat go dát guokte tearpma vástideaba seamma doahpagii (Terminologian sanasto 2006:26). Anárašgielas gohčoduvvo dát seamma oasis 'koskâsealgi' (Sarre 2003:168), ja dát tearbma maiddái vástida doahpagii *guovdosealgi* dahje *hárdooalli*, erohus lea fonologalaš go tearpmat eai čállojuvvo seamma ládje. Duojárat čilgejit dán oasis seammaláganin go dat mii čuožžu čálalaš gálduin ja danin navddán dan dakkár oassin mii lea seammalágan sámii guovlluin. 'Guovdosealgi' adnojuvvo

maid gáktegoarruma oktavuodas go čilge gávtti maŋŋebeali stuorimus bihtá muhto 'hárdooalli' orru adnojuvvome beare beaskaduddjoma oktavuodas. Jus buohtastahtá Guttorm & Labba (2008: 56, 135-136) govaid dalle maid oaidná ahte dat bihtát leat guovttelágánat dain goabbat dujiin. Liikká mun dulkon ahte dain tearpmain lea seamma mearkkašupmi go dat ovddasteaba goappašagat beaskka dahje gávtti maŋŋebeali stuorimus bihtá. Áidna erohus orru Leahkimen mu dulkomiid vuodul ahte beaskkas lea 'hárdooalli' obbaoassi ja gávttis lea 'guovdosealgi' guovtti oasis.

Mu diehtoguoddit atnet tearpma 'hárdooalli' beaskaduddjoma oktavuodas ja nu lean mun maid válljen dahkat. Mun lean *hárdooali* defineren ná: beaskka maŋŋebeali stuorimus bihtá mii hábmejuvvo miessadaga vuodul, bajágeahčen seakkimus ja vuolágeahčen nu govdat go vejolaš ávdnasa ektui. Dat oassi lea vuodđobihtá beaskka maŋŋebealis, nu movt 'ovdabealli' lea vuodđobihtá beaskka ovdabealis.

Buot dát maŋábeale bihtát vaddjojuvvojit nu ahte dain lea vuolágeahčen goabbat beale rávddain geavli. Dat mearkkaša dan ahte dat eai galgga Leahkit áibbas njulges bihtát.

Dieđuid vuodul dulkon ahte *beaskka osiid* doahpágiin lea *sajádat ja hápmi* earuheaddji dovdomearka, man vuodul sirrejuvvojit dát iešguđetge doahpagat. Áidna mas lea maiddái *sturrodát* dovdomearkan, lea *guohttelus* mii sáhtá rievddadit sihke sturrodagas ja hámis. *Beaskka osiid* tearpmat leat daid namahusat muhto dat doahpagat mitalit manne dat oasis leat dakko gokko leat, dat boahťage ovdan dain doaba definišuvnnain ja danne maiddái daidda lea dárbu beaskaduoji fágagielas.

Gulahallama oktavuodas lea vejolaš badjedoahpágiin ja daid vuolledoahpágiiguin bagadallat beaskka ja nu oažžut ipmárdusa man birra ságastallojuvvo, namalassii ii leat dárbu atnit buot doahpágiid vai galgá oažžut ipmárdusa ságastallama sisdoalus. Fágalaš ságastallamis duojár atná lunddolaččat vuolledoahpágiid dalle go čilge movt hábme beaskka ja badjedoahpaga dalle go čilge obbalaččat beaskka. Nu leage vejolaš dulkot ahte dávjá dat makkár doahpágiid anát ságastallamis mearrida makkár konteavsttas hupmá ja geainna hupmá. Ii leat álo dárbblaš Leahkit dárkil ja nuppe vuoro fas gáibida ahte dárkilis mihtilmasvuodát bohtet ovdan.

Viidasit čilgen tearpmaid 'buođgga' ja 'gáiddá' go dat leat oassin beaskka maŋŋebealis ja maid beaskka ollisvuodas. 'Buođgga' čilge duojár Inga ná:

Buođga mii lávet dadjat... bidjal buođgga... Dat lea oainnat jus dat náhkki dal lea nuo [cuoigu ja čájeha iežas beaskkas ahte náhkki manná sisa guvlui vuolágeahčen] Dat [ávnnas] gáibida diekko [liigebihtá], vuoi šaddá eambbo lotnjat... Na vuoi beaska lotnju. [...] Die leat buođggat, maid bijat lassin vuoi dat beaska šaddá lotnjat, nu mun goit lean ipmirdan ahte die leat buođggat [...]. (IBH.)

'Buođgga' birra čállojuvvo sátnegirjjiin ná: dakko gokko guolga lea asehaš elliid náhkis, dahje sadji gaskal čoarbbeali ja vuolledábi (Nielsen 1979:256; Sammallahki 2020). Dán vuodul mun dulkon ahte 'buođga' lea adnojuvvon čilget sajádaga dakko gokko bohccomiessadat lea asehaš. Beaskaduddjoma oktavuodas lea dárbu bidjat liigebihtá buođgga dahje čoavjjevuoli bokte. Duojár Inga gohčodage dán liigebihtá *buođgan*. Čoavjjevuoli vadge eret go dat ii lean nu čáppat, earenomážit beaskaduddjomis galggai vadjat dan eret. Dán baicca atne nugo buddemii ja skoaddásiin.

Dán masterbarggu eará čálalaš gálduin ii čuoččo 'buođgga' birra ja maddái duojár guoktá Inga Susanne ja Máret eaba namut dan. Duojár Máret muitala ahte dakko galgá liigebihtá biddjojuvvot go vadjá eret čoavjjevuoli, muhto ii loga muitit jus das lea sierra namahus. Goitge vaikko ii čuoččo čálalaš gálduin juste 'buođgga' birra, de Porsbo & Nordenhem (1988) girjijis čállojuvvo ahte muhtumat válde beare bihtáid maid vadge gasku miessadaga. De sáhtá nappo navdit ahte dat lei dan dihte vai čoavjjevuolli vaddjui eret.

Árvvoštalan ahte 'buođga' lea dakkár sátni mii lea luoikkahuvvon árgabeaigielas duodjefágagillii ja nu lea maddái gohčoduvvon seamma ládje beaskaduddjoma oktavuodas. Árgabeaigielas dát sátni adnojuvvo čilget nugo ovdamearkka dihte báikki Buođggat dahje olbmos ja elliiin saji gaskal gaskal čoarbbeali ja vuolledábi. Dulkon dieđuid vuodul ahte dan doahpagis leat guokte mearkkašumi main eai leat čanastagat ja dán dulkon homonymiian, mas goabbat fágasurggiin lea *buođggas* sierra definišuvdna ja mat adnojuvvojit sierra konteavsttain (Sveen 2005:79-81; Terminologian sanasto 2006:28). Dát tearbma orru leamen dakkár maid beare okta mu diehtoguoddiin dovda ja atná, vaikke dan doahpaga definišuvnna gal dovddai maddái nubbe diehtoguoddi. Mun dulkon ahte dat tearbma adnojuvvo beare beaskaduddjomis, dat ovdamearkka dihte ii leat okta oassi gávttis ja dat vuolga das ahte gávttis leat eará ávdnasat go beaskkas, namalassii lađđi maid ii sáhte buohtastahttit beaskka ávdnasiin, miessadagain.

Buođgga lean defineren ná: golmmačiegeat dahje jorba bihtá (sturrodat rievda ávdnasa asehis guolgga, čoavjjevuoli ektui) maid goarut stuorimus oassái maŋábeale vuolleravdda guovtte beallai.

'Gáiddá' birra čállojuvvo ahte dat lea oassi mii lea oaidnit dego golmmačieгат, mii bajágeahčen lea sággasit ja seakkit, ja vuolágeahčen govddit (Nielsen 1979:18; Sammallahti 2020). Dán masterčállosa eará čálalaš gálduin ii čuoččo čilgejuvvon mii gáiddá lea, muhto govain mat leat Guttorm & Labba (2008), Porsbo & Nordenhem (1988) ja Aira ja earet (1995) girjjin oaidnit ahte gáiddá lea sárgojuvvon seammaláganin go movt dat čilgejuvvo ovdamearkka dihte sátnegirjjiin. Sarre (2003) girjjis ii namuhuvvo iige oidno govain gáiddá. Duojar Inga Susanne čilge *gáiddá* ná:

Gáiddáid mun láven atnit dakko, dan guovdosealggi [ja hárdoruossa gaskal]... Dasa dábálaččat... golbma gáiddá mun coggen, gitta duon [cuoigu govvas (govva 4, kap 3.2.2) guovdosealggi] rádjái, dan bogi... Guokte gal ledje guovttebeal dan guhkes gáiddá, veahá oaneheabbo. De guovttebealis, dakko galget maid moadde gáiddá, ca. golbma, seamma dat maid, bogi rádjai. Nie mun láven atnit. Gáiddáid eambo, skoavnnjis han šaddá... Skuppas. Dego kába⁷, das dat eai leat lonjit. Beaska han gáibida dieid. (ISHT.)

Dulkon dáid dieđuid vuodul ahte dán guovtti vuolledoahpaga, *gáiddá* ja *buođgga* earuheaddji dovdomearkkat leat *sturrodát*, *hápmi* ja *sajádat* ja dat maid ráhkadit dan guovtti doahpaga definišuvnna. Rievtti mielde lea maid vejolaš beare *sajádaga* bokte earuhit dán guovtti doahpaga, go dain lea sierra meinnet beaskaduddjoma oktavuodas. Doahpagiid atnu lea ráddjejuvvon kontekstii ja dát mearrida goas lea lunddolaš atnit *gáiddá* ja goas fas *buođgga*. Daid ii heive vaikko goas ja vaikko movt atnit.

Mun lean *gáiddá* defineren ná: golmmačieгат bihtá (allodat ja govdotat rievddada) mas badjin lea sákkas ja vuolleravda govddit ja maid goarut beaskka maŋŋebeali osiid gaskii.

Govus 10: ovdamearka das makkárat *gáiddát* ja *buođggát* sáhttet leahkit beaskaduddjoma oktavuodas.

⁷ Ohcansátni ordbøkene.no sátnegirjjis lea dárogiel-sátni *kápe*, čilgehus dasa lea dárogillii: sidt ytterplagg for kvinner (OB) Sámegeilli lean jorgalan ná: guhkes olgobivttas nisssonolbmuid.

Govvosis bajábealde (govus 10) govahalan makkárat *buođggat* ja *gáiddát* sáhttet leahkit. Govahallama bokte lea vejolaš oaidnit daid earuheaddji dovdomearkkaid mat sirrejit dan guovtti doahpaga ja nu maid definišuvnna.

Go lea gáiddáid birra hupmu, de maiddái lea 'bohki' guovddáš tearbma mii guoská beaskaduddjomii. Ovdalgo čilgen *bogi*, de lea maiddái dehálaš namuhit tearpma 'healbmi'. Vaikko dat leage dákkár obbalaš tearbma dujiid duddjoma oktavuodas, de das lea dárbbášlaš doaibma beaskka oktavuodas go dat lea lunddolaččat čuovvut dujiid main leat gáiddát ja maŋnebeale oasis main lea geavli, nu movt earret eará beaskkas ja gávttis leat. 'Healbmi' čilgejuvvo sátnegirjjiin ná: vuolppu, gávtti, beaskka dahje luhka vuolleravda (Nielsen 1979:351; Sammallahti 2020). Mu diehtoguoddit eai čilge nu dárkilit mii 'healbmi' lea, muhto namuhit ahte go galgá *healmmi* oazžut dalle ferte máhttit daid iešguđetge osiid vadjat nu ahte šaddá *healbmi*, muđui dat šaddá dego jáhkka ja dat ii leat čáppat beaskaduddjoma oktavuodas. Maiddái Porsbo & Nordenhem (1988: 31) girjjis čuožžu ahte dađi eanet gáiddát dađi čábbát beaskka ja dat maid lei mearka ahte ledje valjit ávdnasat go beaskkas lei viiddes viidodat vuolleravddas. Dulkon dieđuid vuodul ahte go beaskka galgá duddjot, de dalle ferte maid ipmirdit muhtun obbalaš doahpágiid definišuvnnaid nugo ovdamearkka dihte *healmmi* definišuvnna vai beaska šaddá daid dihto “njuolggadusaid” mielde mat leat beaskaduddjomis. Mun lean dán masterčállosa oktavuodas *healmmi* defineren ná: beaskka vuolleravdda viidodat mii mearriduvvo ávdnasiid ektui. Man olu gáiddát ja man olu geavlli vadjá beaskka maŋábealbihtáin, dat mearridit beaskka *healmmi*. Geavli muitala ahte holbi dahje vuolleravda ii leat vaddjon áibbas njuolga, muhto dan hápmi geaigá olggosguvlui (Guttorm & Labba 2008:150).

'Bohki' čilgejuvvo sátnegirjjiin ná: sadi gokko olbmogorudis lea seakkimus, dahje maiddái baskkes báikkít, jogat ja nu ain. (Nielsen 1979:219; Sammallahti 2020). 'Bohki' adnojuvvo maid eará surggiin go beare duodjefágagielas, nugo earret eará dalle go luonddus bagadalat dakkár baskkes mihtilmasvuodaid, jogaid, ávžžiid ja nu ain. Navddán ahte sápmelaččat geat leat luondduvaljodagain eallán, leat muhtun doahpágiid fievrredan luonddus fágagillii, nu movt ovdamearkka dihte sáni 'bohki' mii adnojuvvo beaskaduddjomis bagadallat beaskkas baskkimus saji, maiddái gákteduddjomis adnojuvvo seamma ládje. Dujiid duddjoma oktavuodas das lea sierra meinnet, *bohki* dat mearrida man bajás goarru gáiddáid ja dan vuodul maiddái lea vejolaš mearridit man lodnjás beaskka galgá. Iešalddis 'bohki' terbmii ii leat dárbbášlaš sierra definišuvdnii go dat tearbma adnojuvvo duodjefágagielas seamma ládje go

ovdamearkka dihte árgabeaigielas. Dulkon goitge ahte lea dehálaš oažžut ipmárdusa manne dat tearbma lea mávssolaš beaskaduddjoma oktavuodas. Duojar Máret muitala:

Vuoi bohki šaddá, de ferte duon hárdoruossa veahá sággaseabbon vadjat [gasku guovdosealggi], čuohppat... Bohki gal ferte vuoi [beaska] šaddá lotnjadat. Eat mii láve čuohppat gaskat diekko gasku, in bija nie go dies [govva 4, kap 3.2.2]. Ja mus dat gal lea bohki veahá vuollelis go diet sáhcu čájeha [cuoigu maŋábeale, gova 4, kap 3.2.2 vuodul]. (MPAG.)

[...] bohki gal lea hirbmat dehálaš [...] Dain dat gal lea maid erohus, muhtumat bidjet bogi badjelii ja dalle šaddet hui lotnjadat dat beaskkat. Mun láven bidjat sullii nie go dien govas [govva 4, kap 3.2.2], ja de bijan olu gáiddáid vuoi šaddá lotnjadat. (IBH.)

Duojar Inga Susanne muitala maiddái seamma ládje ja lasiha vel: “[...] na bohki gal ferte, ja dan rádjai han bohtet dat guhkes gáiddat. Dalle han beaska easka lotnju ” (ISHT).

Nu movt diehtoguoddit bajábealde muitalit, de dulkon ahte *bogi* definišuvdna sisttisoallá juogalágan njuolggadusa, ja dat bidjá vuodu dasa makkár beaska hápmi šaddá. 'Bohki' ii leat iešalddis oassi beaskkas, muhto dat definere biktasis dahje olbmos sierra sajádaga maid lea dehálaš vuhtiiváldit go duddjo beaska.

Lea dehálaš diehtit ja máhttit árvvoštallat movt heivehit ja vadjat nu ahte 'bogi' bokte šaddá “seakkimus” ja nu maid de lunddolaččat beaska vuolleravda šaddá lotnjadat. Buot dán masterčállosa čálalaš gálduin lea beaska sárgojuvvon nu ahte gasku sealggi lea “seakkimus” ja vuolleravda govddimus (Porsbo & Nordenhem 1988; Guttorm & Labba 2008; Sarre 2003). Dát diehtu orru leamen, nu movt mun navddán, čálalaš gálduid ja diehtoguddiid dieđuid vuodul oktasaš goit davvisápmelaččaid gaskkas, muhto lea diehttelas ahte 'bogi' mearkašupmi sáhtta rievddadit báikkis báikái. Ovdamearkan, nu movt diehtoguoddit čilgejit, de orru leamen Guovdageainnu mállet beaskkas vuollelis bohki go Kárášjoga mállet beaskkas. Dán vuodul de lea vejolaš dulkot ahte Kárášjoga mállet beaskkat leat dahje galget lotnjadeappot go Guovdageainnu mállet beaskkat. Diehtoguddiid dieđuid vuodul dulkon ahte ovdamearkka dihte Guovdageainnus ja Kárášjogas leat goabbatlágan beaskamállet, seamma go gáktemállet maid leat. Sárgošiid ja čilgehusaid vuodul de orru leamen maid nu ahte Guovdageainnu mállet beaskkain ja ovdamearkka dihte Anára mállet beaskkain maid leat dakkár erohusat (Sarre

2003:167-170), vaikko in dáhkit dan go masterčállosa oktavuodas lean čiekŋudan eanaš Guovdageainnu mállat beaskaide.

'Bogi' lea vejolaš struktureret dán mielde ahte dat lea sadji olbmos dahje oassin biktasis ja go lea oassin olbmos dalle dat mearkkaša ahte dat lea dehálaš mihtuid váldima oktavuodas. Eará oasit gorudis mat maid leat dehálaččat mihtuid váldima oktavuodas leat earret eará 'čeabet', 'giedavuolli' ja 'ráddi'. 'Bogi' definišuvdna lea ná: sadji olbmos dahje biktasis sealggabeale, dakko gokko olmmoš dahje bivttas lea seakkimus.

Duojár Inga muitala viidásit:

Go bogistat dalle han vadjá daid maŋŋebeale osiid gasku seakkimussan. Beaska galgá dakko seakkimus gokko olbmos lea seakkimus sadji. [...] dán dat gal ferte vuoi ii šatta beare gallji ja vuoi lotnju beaska [...]. (IBH).

Erohusaid lea vejolaš oaidnit nisson- ja dievdoolbmo beaskkain. Earuheaddji dovdomearkkat maid vuodul lea vejolaš sirret nisson- ja dievdoolbmo beaskkaid leat earret eará beaska vuolleravdda (healmmi) viidodat ja beaska guhkkodat.

Nissonolbmo beaskkas lea viidát healbmi go dievdoolbmo beaskkas, nappo das leat eanet gáiddát. Nissonolbmo beaska lea maid dávjá guhkit go dievdoolbmo beaska, ja dat maid dárkkuha ahte nissonolbmo beaska lea lotnjadeabbo go dievdoolbmo beaska. Duojárat muitalit:

Gáidá gal lea duoppe vuollin. Nissonolbmo beaskkas gal leat hui olu gáiddát, dievdoolbmo beaskkas eai leat. [...] Gáiddát dat gal fertejit, geampa han galgá [...]. (IBH.)

Nissonolbmo beskii gal galget gáiddát duokko [beaska maŋábeallai], mihá eambo go dievdoolbmo beaskkas, ja dat han lei vel guhkit go dievdoolbmo beaska (ISHT).

Lávejit dat gal bidjat gáiddáid, eai hal láve gal nu olu gáidet [dievdoolbmo beaska]. Muhto go moaddege leat, de lea veahá lotnjadat (MPAG).

Nisson- ja dievdoolbmo beaskkas ja maddái máná beaskkas leat seamma vuodđooasit (Porsbo & Nordenhem 1988; Aira ja earát 1995; Guttorm & Labba 2008; IBH; ISHT). Duojár Máret

muitala vel lassin: “Máná beaskka mun goarun juste seamma ládje go ollesolbmo beaskka, dasa mannet maid vihtta náhki, vihtta ruksesmiesenáhki” (MPAG).

6.1.2 Dárbu ja atnu mearrida ávdnasiid

Dárbu atnudujiide lea okta dain deháleamos eavttuin go hupmá duoji birra ja dat lea maid bidjan vuođu sámi dujiide ovdal ja muhtun muddui dat maid lea vuođđun otná sámi dujiide (Eira 2022:34; Guttorm 2021:103). Otne lea eanaš dárbu čikŋagápmagiidda, gálssohiidda ja bittuide. Dat gárvvut leat maid oassin beaskaollisvuođas ja dan vuođul árvvoštallojuvvo olbmo fárdá. Fárdá birra maŋjelis (gč. kap 6.3.2).

6.1.2.1 Ávdnasa assodat ja guolgasuhkodat

Ávnas lea guovddázis beaskka duddjomis ja maid eará dujiin go dát bidjá vuođu duodjái. Ávnas dán masterčállosa oktavuodas lea 'miessadat' mii maid lea vuosttas dási doaba. 'Miessadaga' sáhtta govahallat generalaš doabavuogádagain, dalle bohtet ovdan nuppi dási doahpagat, namalassii *miessadaga* bálddalasvuolledoahpagat (gč. mielddus 3). Doahpagis *miessadagas* sáhttet maid leahkit goalmmát dási doahpagat (vuolledoahpaga 2) mat leat ávdnasa guolgga ivnnet, nu movt namuhuvvon badjelis de lean dan masterčállosa oktavuodas daid kategoriseren goalmmát kategorijai ja nu maid čálán daid birra boahte kapihttalas (gč. kap. 6.1.2.2).

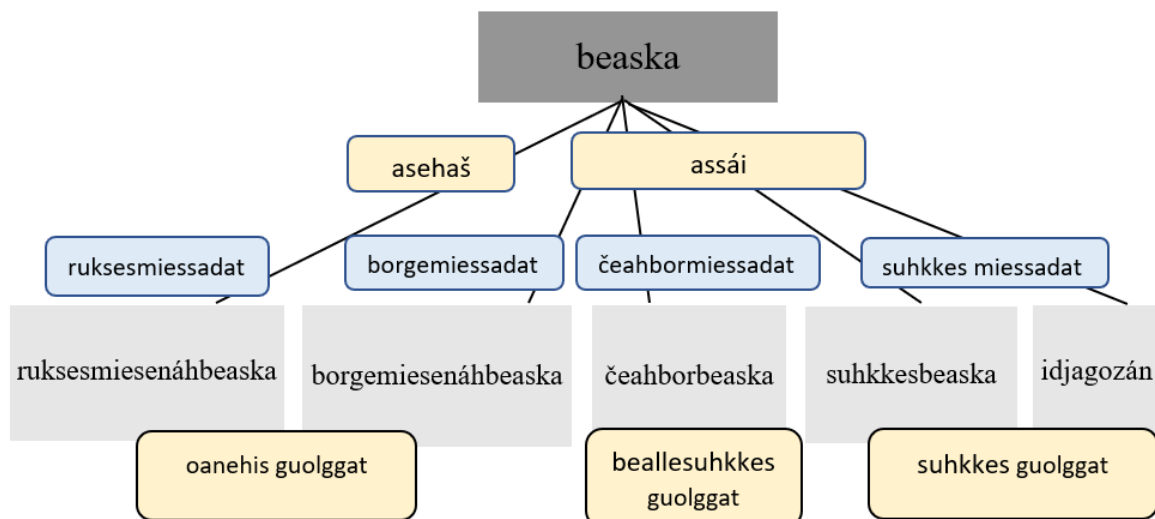
'Miessadat' čilgejuvvo girjjálašvuođas ná: oktasaš namahus buot miesenáhkiide (Guttorm & Labba 2008). Nielsen (1979:665) čállá: bohccomiesenáhki. 'Miessadat' sáhttagé maid eará elliid miesenáhki, dán masterčállosis dat lea bohcco miesenáhki. Masterčállosa oktavuodas lean doahpaga *miessadat* defineren ná: bohcco miesenáhki mii adnojuvvo ávnasin beaskaduddjomis.

Ávdnasa analyseren duodjefágagiela oktavuodas dovdomearkkaid vuođul mat leat; *ávdnasa assodat* ja *guolgasuhkodat*, maid árgabeaivvi gielas čilgen jagi mánuid vuođul (goas njuovvá ávdnasiid). *Guolgga ivdni* lea maid okta dovdomearka (dan birra maŋjelis, kap. 6.1.2.2). Dát golbma dovdomearka eanaš háviid čujuhit makkár atnui duodji lea jurddašuvvon, vaikko ollásit ii mearriduvvo duoji loahpalaš boađus beare dán golmma dovdomearka vuođul.

Guolggá suhkodaga ja ávdnasa assodaga dovdomearkkat leat iešvuodát mat earuhit miessadaga miesi agi mielde. Duodjefágagielas ja maid eará fágasurggiin nugo boazodoallosuorggis leat dát dovdomearkkat main leat dát iešvuodát: rukses-, borge-, čeahbor- ja suhkkes, masa goallostat sáni 'miessadat' ja nu šaddet dát tearpmat: 'ruksesmiessadat', 'borgemiessadat', 'čeahbormiessadat' ja 'suhkkes miessadat' (gč. govus 15) ⁸.

Daid tearpmaid lea vejolaš árgabeaigielas čilget mánu namaid vuodul, dalle čielggaduvvo man mánu miessi, mas oažžut ávdnasiid, lea njuvvojuvvon. Duodjefágagielas čielggadit dát doahpagat ávdnasa iešvuodáid, nugo dan ahte goas jagis oažžu fávdnás ja anolaš náhkiid čikŋabeaskkaide ja goas fas atnu- ja bargobeaskkaide.

Vuolábealde govvosis (govus 15) lean govahallan movt bálddalasvuolledoahpagiin leat generalaš čanastagat bajit doahpagii *beskii* ja makkár dovdomearkkat gullet makkárgé doahpagii:

Govus 11: *badjedoaba beaska ja dán vuolledoahpagat, govviduvvon generalaš doabavuogádagain.*

Govvosis bajábealde (govus 11) lean illustreren movt beaskka sorttat leat sirrejuvvon earuheaddji dovdomearkkaid vuodul. Vuosttaš dovdomearka lea ávdnasa assodat, dan vuodul sirrejuvvojit doahpagat guovtti sadjái: *asehis* dahje *assás* ávnnas. *Ruksesmiessadat* lea ásehis ávnnas ja *borge-*, *čeahbor-*, *suhkkesmiessadagat* leat assás ávdnasat.

Guolgasuhkodat, mii lea nubbi dovdomearka, sirre beaskka vuolledoahpagiid golmma sadjái; *oanehis* dahje *njárbes guolggat*, *beallesuhkkes guolggat* ja *suhkkes guolggat*.

⁸ Gávdnojit maddái eará dovddaldagat mat earuhit miessadaga dahje miesi agi mielde. Dán čállosii lean välljen dán vihtta sortta buktit ovdan.

Sánit 'suohkat', 'oanehaš' dahje 'njárbat' eai leat beare duodjefágagillii gullevaččat. Dat leat oktasaš sánit gielaide teoriiain ja dat adnojuvvojit sihke árgabeaigielas ja maiddá eará fágasurggiin go duodjefágagielas. 'Suohkat' muitala ahte juoga mas leat olu ja/dahje guhkes guolggat dahje vuovttat ja dat leat bálddalagaid mii dagaha ahte šaddá suohkat. Sáhtá maid atnit go hupmá biepmu birra, nugo ovdamearkka dihte buvru lea suohkat. Suohkada vuostebealli lea ges 'njárbat' dahje 'oanehaš', dat muitala ahte eai leat nu olu guolggat ja eaige leat suohkadat.

Duodjefágagielas 'suohkat' ja 'njárbat' leat guovddáš dovdomearkkat maid vuodul govahalat dahje defineret beaskka ávdnasiid. 'Assái' ja 'asehaš', nu movt badjelis namuhuvvon, leat maid ávdnasa dovdomearkkat mat eai adnojuvvo aivve duodjefágagiela oktavuodas, dat maiddá adnojuvvojit árgabeaigielas ja eará fágasurggiin. 'Assái' čilgejuvvo ná: náhkki mii lea nanus (daškat) ja mii ii čuovgga čađa (Somby 2008:95; Sammallahti 2020). Vuostesátni dasa lea 'asehaš' mii muitala: heajos náhkki [rašši ja sáhtá čađa čuovgat] (ibid.).

Nu movt govvosis (govus 11) oaidnit de *beaskka* vuolledoahpagat leat juohkásan viđa sadjái ja dán govvosa vuodul leat ovdamearkka dihte doahpagiin *suhkkesbeaskkas* ja *idjagozánis* ovttalágan dovdomearkkat. Teorehtalaččat ja dan govvosa (govus 11) vuodul daid sáhtáši gohčodit synonyman go daid lea vejolaš gohčodit seamma tearpmain, 'suhkkesbeaskka' lea vejolaš lohkat 'idjagozánin' ja 'idjagozána' fas 'suhkkesbeaskan'. Vaikko daid beaskkaid lea vejolaš čilget seamma tearpmain de dulkon dieđuid vuodul ahte dain doahpagiin *suhkkesbeaska* ja *idjagozán* lea sierra definišuvdna go *suhkkesbeaska* adnojuvvo buot suhkes beaskkaid čilget ja *idjagozán* adnojuvvo dalle go bagadalat dan beaskka mainna guođohat, namalassii dan guovtti doahpagis leat earuheadđi dovdomearkkat. Eambo dán birra vuollelis dan kapihttalis.

Govvosis bajábealde (govus 11) oaidnit maid makkár ávdnasis dat iešguđet beaskkat gorrojuvvojit. 'Ruksesmiesenáhkiin' gorrojuvvo 'ruksesmiesenáhbeaska'. 'Ruksesmiessadat' čilgejuvvo ruksesmiesenáhkiin, mii lea moattevahkkosaš miesi náhkki ja mas goarru unna mánáža beaskka dahje gahpira (Guttorm & Labba 2008:54). Eira (2011:145) čilge ruksesmiesi ná: miessi mas ain lea álgoguołga, ii leat vuos borgádan. Árgabeaigielas dat ovddasta geassemánus suoidnemánu álgogeahčái. Mun lean defineren *ruksesmiessadaga* ná: aitto šaddan miesi náhkki (šaddamis gitta dat lea golmmamánnosas) mas leat oanehis guolggat. Mearkkaš ahte vaikko gohčoduvvo ruksesmiessin dahje vaikko ávnnas gohčoduvvo ruksesmiesenáhkin, de das ii dárbbas leahkit beare rukses ivdni, dat náhkit leat maid eará ivnniin, muhto dábáleamos lea rukses ivdni aitto šaddan misiin.

“Ruksesmiesenáhbeaskkaid dát láveje dološáiggi ristabeaskan goarrut” muitala duojár Máret. Viidásit muitala ahte “ [...] mun lean olu dakkár beaskkaid gorron, juohkelágan ivnnis” (MPAG). Girjjálašvuodas čilgejuvvo 'ruksesmiesenáhbeaska' ná: unna mánáža beaska (Guttorm & Labba 2008:55). Dieđuid vuodul de *ruksesmiesenáhbeaskkas* leat dovdomearkkat: *ruksesmiessadat* ja *máná*. Mun lean *ruksesmiesenáhbeaska* defineren: máná náhkkebivttas, gorrojuvvon aitto šaddan miesi náhkiin.

'Borgemiessadagain' goarru 'borgemiesenáhbeaska'. 'Borgemiessadat' čilgejuvvo ná: miesenáhkki mas lea muovjeguolga borgádan. Assás ja nanu náhkki (Guttorm & Labba 2008:53). Borggi áiggi, beaskanáhkeáigge, guolga lea njárbat dahje beallešattotguolga čállá Somy (2008:48). *Borgemiessadaga* defineren ná: assás miesenáhkki mas leat oanehis dahje njárbes guolggat (mañjel go lea boazu lea molson guolggaid⁹). Árgabeaigielas dat ovddasta áigodaga borgemánu álggus. 'Borgemiesenáhbeaska' čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: beaska, gorrojuvvon miesenáhkiin mat leat válđojuvvon borgemánu loahpas (Nielsen 1979:230) dahje ollesolbmo beaska (Guttorm & Labba 2008:55). Duojár Inga čilge: “čikŋabeaska náhkiid gal galggašii die, augustmánu álggus [njuovvat], dalle leat borggit. [...] háliida hui borggi [ávdnasiid] daidda.” (IBH). Duojár guovttos Máret ja Inga Susanne maid namuheaba ahte borgemiesenáhbeaska ávdnasiid njuvve borgemánu ja lei dábálaš ahte daid válde borgemánu álggus dahje gaskamuttus (MPAG; ISHT). Daid dieđuid vuodul dulkon ahte borgemiesenáhbeaska dovdomearka lea *oanehis* dahje *njárbes guolggat ávnnas*. Atnuguovlu lea činadeapmi ja geavaheaddji lea ollesolmmoš. Dieđuid vuodul lean defineren *borgemiesenáhbeaska* ná: ollesolbmo čikŋanáhkebivttas mii gorrojuvvo oanehis guolggat miesenáhkiin.

Rukses- ja borgemiesenáhbeaskkaid earuheaddji dovdomearkkat leatge namalassii ahte ruksesmiesenáhbeaskkaid geavaheaddjit leat mánát ja borgemiesenáhbeaskkaid geavaheaddjit leat ollesolbmot¹⁰ ja borgemiesenáhbeaska adnojuvvo činadeami oktavuodas ja čeahborbeaska fas atnu- ja/dahje bargobivttasin.

Ollesolbmo kategorijai gullet maid *čeahborbeaska*, *suhkkesbeaska* ja *idjagozán*. Daid ollesolbmo beaskkaid sirren dovdomearkka *atnuguovllu* vuodul.

⁹ Borgi muitala goas áigodaga boazu borgáda (molsu guolgga)

¹⁰ Dán čállošis ovddasta “ollesolmmoš” sihke nuoraid ja rávesolbmuid. Nuorat maid atne seammalágán beaskkaid go ollesolbmot. Mánát (dán rájes go šaddá gitta dassážiigo miesenáhkki ávnnasin, sturrodaga ektui, ii heiven šat) atne ruksesmiesenáhbeaskkaid.

'Čeahborgemiessadagain gorrot 'čeahborbeaskkaid'. 'Čeahbormiesenáhkki' čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: suhkkesuolggat náhkki (Guttorm & Labba 2008:54). Somby (2008:48) čállá: čeahbornáhkki dahje čeahbormiessadat lea suohkadat go borgenáhkki dahje borgemiessadat. *Čeahbormiessadaga* lean dieđuid vuodul defineren ná: assás miesenáhkki mas leat beallesuhkkesuolggat. Árgabeaigielas dat ovddasta čakčamánu. Girjjálašvuodas čilgejuvvo 'čeahborbeaska' ná: beaska mii lea gorrojuvvon assás čakčanáhkis (Sammallahti 2020). Duojarat mitalit: "Čeahborbeaska dat lea atnu [beaska], dán [ávdnasiid] oažžu njuovvat čakčamánu álggus. Dat lea dát bivvu beaska" (ISHT).

Suhkkesbeaska dahje ii fal nu suohkat... Dat lei dakkár maid anát go dárbbaha muottá, de coggalat beaskka ala... Go lea vuodjame dušše oanehis bottu go ii leat gohcime [guođoheame ihkku]. Čeahborbeaskan dat dan gohčodit. Dan dat láveje atnit go johte, ja nie go das vuoját don beallai čearu, de dus lei čeahborbeaska nalde, dus ii leat borgebeaska iige suhkkesebeaska. (MPAG.)

Dáid dieđuid vuodul dulkon ahte *čeahborbeaska* lei atnu- ja/dahje bargobeaska, maid atne árgabeaivválaš bivttasin. *Čeahborbeaskka* lean defineren ná: ollesolbmo atnu- dahje bargonáhkkebivttas mii lea gorrojuvvon beallesuhkkesuolggat miesenáhkiin. Atnu- ja /dahje bargobeaskka kategoriijai gullet maiddái doahpagat *suhkkesbeaska* ja *idjagozán*.

'Suhkkes miessadagain' gorrot 'suhkkesbeaskkaid' ja 'idjagozániid'. 'Suhkkes miessadat' čilgejuvvo: Assásguolggat náhkki. Guolga lea ollesšattus ja náhkki lea assái (Guttorm & Labba 2008:54; Somby 2008:48). *Suhkkes miessadaga* lean defineren ná: assás miesenáhkki mas leat guhkes ja suhkkesuolggat (ollesšattot guolggat). Árgabeaigielas ovddasta dát golggotmánu ja/dahje skábmamánu. 'Suhkkesbeaska' ii čilgejuvvo girjjálašvuodas sierramállet beaskan, muhto Guttorm & Labba (2008:54) čálliba ahte suhkkesuolggat ledje buorit meahcebeaskka ávdnasat. Lea vejolaš oaidnit čanastagaid 'suhkkesbeaskka' ja 'idjagozána' gaskal mii čilgejuvvo: suhkkesuolggat beaska (ibid.) Duojarat čilgejit ná:

Suhkkesbeaska lei dalle go manat guođohit, muhto dan láveje gal maid atnit vuodjimii, muhtimat. Mii lávet goit gohčodit dan suhkkesebeaskan, dan idjagozána. Idjagozánin dat gohčodit dán beaskka. Ihkku lea buolaš, dalle guođohettiin dat atne dán ja dat lea ollesguolggat miessadagain gorrojuvvon. (MPAG.)

Bargobeaskkat dat gal ledje suohkadeappot ja čáhppadat. Gabba náhkiin ii heive gal bargobeaskkaid goarrut. [...] idjagozán lei dat guođohanbeaska [...] (ISHT).

Idjagozánis lea hui suhkkes náhkki, varra oktobermánu njuvvon dahje dalle go lea suhkkon, dat lea idjagozán (IBH).

Dieduid vuodul lean *suhkkesbeaska* defineren ná: ollesolbmo bargo- dahje atnu náhkkebivttas mii lea gorrojuvvon suhkkesguolggat miesenáhkiin. *Idjagozána* fas lean defineren ná: ollesolbmo guođohannáhkkebivttas, mii lea gorrojuvvon suhkkes guolggat miesenáhkiin ja mii adnojuvvui ealu guođoheami oktavuodas. Dáid dieduid vuodul ja iežan definišuvnna vuodul dulkon ahte *suhkkesbeaska* lea polysemiijan go dat ovddasta máŋga mearkašumi (Sveen 2005:80-81; Terminologian sanasto 2006:28). *Idjagozána* ja *suhkkesbeaska* earuheaddji dovdomearkkat leat dat barggut masa dát guovttelágan beaskkat adnojuvvojedje. Dán guovtti doahpaga dovdomearkkat leat; *atnui* vai *bargui*. Barggut ledje iešguđet barggut jándoris, nu movt ovdamearkka dihte suhkkesbeaska adnojuvvui beaivválaš bargguid oktavuodas mat ledje nugo murret, vuodjit ja nu ain. Idjagozán lei jurddašuvvon guođoheapmái (idjaguođoheapmi). Čálán ledje, go otn eai šat ane idjagozána go guođohit ja unnán atnet suhkkesbeaskkaid dahje bargobeaskkaid barggadettiin. Sápmelaččaid eallinvuohki lea rievdan ja dat lea maid váikkuhan beaska geavaheapmái, mii fas váikkuha dán duoji duddjomii, dárbei ja atnui (Magga 2014:31; Eira 2022:34). Duojár Máret muitala: “Dán áigge eai šat goaro gal dakkár beaskkaid... Ii leat dárbe dal dakkáriidda maiguin bargá ja bivvá. Dal dat gal leat dreassat” (MPAG).

Buot dát ávnnasdoahpagat leat goallostearpmat main dat iešguđet *miessadat* tearpmat biddjojuvvojit oktii *beaska* tearpmain ja nu ráhkaduvvojit dat iešguđet beaskaávnastearpmat. Iešalddis 'miessadat' tearpmat leat dakkár obbalaš tearpmat goit boazodoallofágasuorggis mat maid adnojuvvojit duodjefágagielas go lea hupmu náhkkeđujiin. Jus dovddat goappaš daid fágasurggiid, de maid fuomášat jodánit ahte daid namuhuvvon doahpágiid definišuvnnat lea sierra goappáge fágasuorggis, ovdamearkka dihte de ii leat dábálaš lohkat boazodoalu fágasuorggis ahte “die ruohtá suhkkes miessadat” doppe baicca lohket “duo ruohtá miessi”. Duodjefágagielas ja ávdnasiid oktavuodas lea áibbas dábálaš geahččat ja namuhit ovdamearkka dihte ahte “golgotmánus gal jo leat miessadagat oalle suohkadat, dalle heivejit dat suhkkesbeaska ávnnasin”. Dávjá leage maid nu ahte go ávdnasiid birra hupmá, dalle ii huma šat ealli bohcco birra nu movt lea dáhpin boazodoallosuorggis.

Dovdat ja máhttit ávdnasiid iešvuodaid áigodagaid mielde lea dehálaš go dat mearridit makkár duodji galgá. Omma (2017:45) čállá ahte bohcco guolgadoahpagat leat boazosápmelaččaid miellagovat das makkár boazu lea oaidnit guolgga vuodul. Seamma ládje leat dakkár miellagovat duojáriin maid. Beaskaávdnasiid oažžut bohccos ja dalle lea dárbbášlaš diehtit makkár doahpagat oktan definišuvnnaiguin ovddastit iešguđet ávnnastearpmaid.

6.1.2.2 Ávdnasa guolgaivdni

Náhki dahje ávdnasa guolgaivdni lea maid okta dovdomearka beaskaduddjomis. Ivdni iešalddis lea teknihkalaš sátni, mii maiddái adnojuvvo árgabeaigielas. Daid áiccuid vuodul ipmirdit ja buot oktavuodain ovdanbuktit diŋggaid ja biergasiid ivnni (Yttredal 1998:21), ovdamearkka dihte nu movt dán masterčállosa oktavuodas ávdnasa ivnni maiguin duddjo beaskka. Čálan eambo maŋnelis daid ivnedoahpágiid birra, maid atne beaskka hearvva ja hervema oktavuodas (gč. kap. 6.2.3).

Ivnedoahpágiid čilgen dáhpáhuvvá árgabeaivválaš ivdnesániiguin duddjoma oktavuodas, vaikko vel muhtun ivdnesániin lea eará sisdoallomearkkašupmi go dábálaš árgabeaivválaš ivdnesániiguin. Árvvoštalan ahte dat lea dan dihte go daid mii buohkat máhttit ja daid mii ipmirdit sullii seammaláganin, vaikko dáidá nu ahte jus jearat logi olbmos, de sis buohkain lea sierra definišuvdna dán ovtta ivdnái (Yttredal 1998:19).

Ivnedoahpágiid analyseremis gehččojuvvo ávdnasa ivdni. Dát lea veahkkin dárkkuheame beaskka atnuguovllu ja geavaheaddji. Makkár ivdni dain iešguđet ávdnasiin lea, čujuha árbevieruide ja báikkálaš njuolggadusaide man máhttin lea dárbbášlaš go duddjo ja govahallá muhtun duoji (Magga 2014:29-31; Guttorm 2010:18-19), nugo ovdamearkka dihte beaskka.

Tabellas vuolábealde (tabealla 2) leat ávdnasiid ivdnetearpmat ja ivdnesánit bordojuvvon nu movt mun lean daid defineren. Daid definišuvnnaid lean ráhkadan diehtoguddiid ja dán masterčállosa čálalaš gálduid vuodul. Lea lunddolaš ahte dát doahpagat definerejuvvojit iešguđet ládje sin mielde geat daid definerejit (Yttredal 1998:19) ja dán dihte dat ii leat makkárge fasihtta. Ná govahalan daid ivnniid:

tearbma	gabba	čuoivvat	vielgat	čáhppat	muzet
árgabeaisátni	vielgat	fiskes-ránes	ruškesránes	ruškes-čáhppat ránesčáhppes	čáhppat

Tabealla 4: ovdamearka das movt ivnnit leat árgabeaigielas ja ivdnetearpmaid definišuvnnaid

Tabeallas (tabealla 4) bajábealde gehččojuvvo ivdnenskálan, mas 'gabba' ja 'vielgat' leat čuovgadeamos ivnnit ja 'muzet' ja 'čáhppat' fas čáhppadeamos ivnnit. Dát vihtta ivdnetearpma sisttisdollet sierra definišuvdna ja dat ovdanbuktojuvvojit čujuhuvvon tearpmaiguin. Golbma vuosttaš ivnni; *gabba*, *čuoivvat* ja *vielgat* sulastahttet nubbi nuppi ja *čáhppat* ja *muzet* fas sulastahttiba nubbi nubbái. Buot daid iešguđet ivdnedoahpagiid siskkobealde lea vejolaš dárkileabbo sirret bohccoguolga ivnniid dovdomearkkaid vuodul ja nu oaidnit ahte doppe leat mánggalágan ivdnenyánsat, ovdamearkka dihte gávdnojit mánggalágan 'čuoivvaga'. Bohccoguolga ivnniid lea vejolaš govvidit sierra doabavuogádagaiguin main bohtet ovdan vuolit doahpagiid dovdomearkkat ja daid relašuvnnat bajit doahpagii. Vaikko gávdnojit mánggalágan 'čuoivvaga' de beaskaduddjoma oktavuodas dávjá gehččet ahte lea seamma guolgá eaige ovdamearkka dihte ahte makkár variántta 'čuoivvat' ivdni ávdnasis lea. 'Čuoivvaga' čilgejit girjjálašvuodas ná: čuvgesguolggat boazu mas čielgi lea ruškadeabbo dahje seavdnjadit guolggas (Eira 2011:128). Boazu mas lea fiskes-ránes ivdni dahje vilges gabba mas lea fiskes-ránes ivdni čielggi badjel (Nielsen 1979:434). Duojár muitala: “[...] diekkár dego šelges ivdni dain guolggain, measta dego báitá” (ISHT). Nappo dakkár main lea čuovgadiit vuodđoivdni ja seavdnjadit ivdni oidnoda duokkut dakko.

Mun lean *čuoivvaga* defineren ná: fiskes-ránes dahje fiskesvilges ivdnát bohccoguolggat. Vaikko čuoivvat lea okta bohccoguolggaid válđoivnniin, de goitge dat ii leat nu dábálaš duddjot beaskka dan ivdnát ávdnasiin.

Duojár Máret muitala: “ Čuoivvat [miessadat] maid dohkki jus eai lean eará ivdnát náhkit. Dalle [ovdalaš áigge] gal leat válđán dán ávdnasa maid leat ožžon” (MPAG).

Muhtun árbevirolaš bohccoguolga ivdnetearpmaid ja sámegeiela ivdnesániid gaskkas lea homonymalaš oktavuoha (Omma 2017), mii mearkkaša ahte dain tearpmain lea sierralágan mearkkašupmi. Ivdnesániid ja ivdnetearpmaid sáhttagé gohčodit ollislaš homonyman go dain lea seamma čállinvuohki ja jietnadeapmi (Sveen 2005; Nuopponen 1994; Bobrova 2013; Terminologian sanasto 2006).

Daid tearpmaid ja muđui ivdnesániid ferte earuhit dan mielde makkár konteavsttas anát daid. Tearpmaid anát fágagiela gullelaš áššiid oktavuodas ja ivdnesániid árgabeaivválaš gulahallamis.

Homonymalaš dahje ollislaš homonymalaš oktavuodaid oaidnit dan čállošis tearpma ja árgabeaisáni 'čáhppada' gaskkas ja maid tearpma 'gappa' ja árgabeaisáni 'vielgada' gaskkas. Tearpma 'čáhppada' čilge Eira (2011:128) ná: dakkár mas leat čáhppes oasis [bohconáhkis] (gč. tabealla 2). 'Čáhppat' sátni fas lea árgabeaivvis seavdnjadeamos ivdni ja sulastahttá dan

ivnni mii lea giebas dahje koalas (OB¹¹). Duojar Inga čilge *čáhppada* ná: “dakkár ruškes- dahje ránesčáhppes ivdni... Dábálaš ivdni [bohcco] guolggain” (IBH). Duojar Máret fas muitala ná:

Čáhppesbeaskka maid sáhtta goarrut, de das leat vilges soadjegeažit. Čáhppes náhkiin leat čoavjevuolit vielgadat, de šaddet vilges soadjegeažit. [...] Dain čoavjevuliin han váldá daid soadjegežiid. Čáhppesguolga lea dego dakkár seavdnjadit ruškat. Muhtomin measta alihastá dahje lea ránes ivdni [...]. (MPAG.)

Dáid dieđuid vuodul lean dan masterčállosa oktavuodas defineren *čáhppada* ná: ruškesčáhppes dahje ránesčáhppes guolggat bohconáhkki. Definišuvnnaid vuodul de sátni 'čáhppat' ja doaba *čáhppat* ovddasteaba seamma tearpma, muhto dain lea goabbat sisdoallomearkkašupmi ja definišuvdna, nubbi adnojuvvo árgabeaivvis mitalit seavdnjadeamos diŋggaid ja nubbi fas čilge ruškesčáhppes dahje ránesčáhppes beaskaávdnasiid dahje bohconáhki. Maddedái Porsbo & Nordenhem (1988) girjjis namuhuvvo čáhppesbeaska nu movt duojarat bajábealde dahket. Dulkon ahte dán ivdnát beaskkat leat doppe maid leamaš dábálaččat, seamma ládje go dan masterčállosa dutkanguovllus leat leamaš ja ain leat.

'Vielgada/vielgguha' čilge Eira (2011:151) ná: guvges guolggat boazu. 'Vielgat' sátni čilgejuvvo ná: nu čuvges ivdni go vejolaš dahje seamma ivdni go vazas (odđamuhtagis) (SO)¹². Mun lean dán masterčállosa oktavuodas defineren *vielgada* ná: ruškesránes dahje guvvgodan ivdnát bohconáhkki. Árgabeaisátni 'vielgat' adnojuvvo go čilget daid čuovgadeamos diŋggaid, main lea sullii seamma ivdni go vazas. *Vielgat/vielggut* govvida beaskaávdnasa dahje bohconáhki mas lea ruškesránes ivdni guolggain, mii lea nu guovgat dego livččii báiton. Diehtoguoddit mitalit ahte dát ivdnoaba adnojuvvo beaskaduddjomis govahallat soadjegežiid dahje čeabetskoaddasa ivnni, go daidda osiide válde ávdnasa čoavjevuliin ja das dábálaččat lea *vilges* ivdni (MPAG; ISHT). Dan seamma čálliba maid Porsbo & Nordenhem (1988). Dieđuid vuodul dulkon ahte vaikko dát ivdni lea dahje lei guovddážis beaskaduddjoma oktavuodas, de ii leat nu dábálaš duddjot beaskka dán ivdnát ávdnasis dán áigge go *vilges* beaskkaid gorro beare juohkebeaivválaš atnui, namalassii bargo- ja atnubeaskan.

¹¹ Ohcansátni *svart* ordbøkene.no neahttasátnegirjjiis. Jorgalan sámegillii: svart: som har farge som ligner sot eller kull (OB)

¹² Ohcansátni *vit*, svensk ordbok.se neahttasátnegirjjiis. Jorgalan sámegillii: som har färg som nyfallen snö och därmed är så ljus som möjligt (SO).

Synonyma oktavuodaid oaidnit ges dain sátn- ja tearbmabárain gos konteksta mearrida definišuvdnasisdoalu (Terminologian sanasto 2006:26). Synonymat dan čállosa ivdnevejolašvuodaid gaskal leat tearbma 'muzet' ja sátni 'čáhppat' ja tearbma 'gabba' ja sátni 'vielgat'. Muzet čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: seavdnjadeamos guolgaivdni (Eira 2011:141). Mun lean *muzeha* defineren ná: seavdnjadamos bohccoguolgaivdni mii lea vejolaš. *Muzehin* govahallat eelliid guolgaivnni ja 'čáhppadin' ges govvidit árgabeaigielas daid diŋggaid main lea seamma ivdni go giebas. Nappo dat mearkkaša ahte go duodjefágagielas lohkat ovdamearkka dihte *čáhppesčeahborbeaska* dalle oaivvildit ahte das lea eará ávnasivdni go ovdamearkka dihte *muzetborgemiesenáhbeaskkas* (gč. tabealla 2).

Nubbe synonyma sátn- ja tearbmabárra lea sátni 'vielgat' ja tearbma 'gabba'. 'Vielgadin' čilget árgabeaigielas daid čuovgadamos diŋggaid. 'Gabba' čilgejuvvo vielgadeamos bohccoguolgan (Eira 2011:132). *Gappa* lean defineren ná: čuovgadeamos guolgaivdni mii lea vejolaš. Mearkkaša ahte *gabba* adnojuvvo fágagiela oktavuodas govahallat čuovgadeamos ávdnasa maid oažžut bohccos. 'Vielgat' fas govvida eará ávnasivnni duodjefágagielas. 'Gabba' ja 'muzet' eai adnojuvvo mu dieđuid mielde árgabeaigielas ja dat leat čielga fágagillii gullevaš tearpmat, mat gullet earret eará duodje- ja boazodoallofágasuorgái.

Dieđuid vuodul dulkon ahte *gabba* ja *muzet*, mat leat kontrástta ávnasivnnit, leat dat čábbámus ivdnevejolašvuodat dán masterčállosa dutkanguovllu beaskkaide. Bongo (2019:14) čállá ahte gappas ja muzehis lea alla árvu ja dat leat earenomáš čáppa duodjeávdnasat. *Gabba* dahje *muzetborgemiesenáhbeaska* lea dávjá navdojuvvon earenomáš allaárvosaš čikŋagárvun. Dán dorjot maid mu diehtoguoddit. Maiddái iežan vásáhusaid vuodul munge navddán dáid čábbámus dálvečikŋagárvun.

Buot dát namuhuvvon ivdnedoahpagat dan kapihttalis leat goalmát dási doahpagat ja gullet badjedoahtagii *miessadat* (gč. mielddus 3). Dát bálddalas vuolledoahpagat sisttisdollet iešguđegelágan dovdomearkkaid mat earuhit ja sirrejit daid ivdnedoahpagaidd¹³ ja nu maiddái bohtet ovdan daid definišuvnnat.

Buot daid ivdnetearpmaid atnet dan masterčállosa diehtoguoddit ja dat maid namuhuvvot čálalaš gálduin nugo Porsbo & Nordenhem (1988) ja Aira ja earát (1995) girjjiin.

Mun dulkon dieđuid vuodul ahte duodjeávnasválljema oktavuodas leat *gabba*, *čáhppat* ja *muzet* deháleamos ivdnevariánttat beaskaduodjái. *Čuoivvat* ja *vielgat/vielggut* leat maid ivnnit

¹³ Gávdnojit eanet ivdnetearpmat mat čilgejit bohccoguolggaid dahje ávdnasiid, dán čállošis namuhan dan vihtta mat leat tabeallas (gč. tabealla 2). Loga eambo ovdamearkka dihte Eira (2011) *Bohccuid luhtte* girjjiis.

mat gusket beaskaduddjomii muhto ii leat nu dábálaš duddjot beaskka dain ivdnevariánttain. Dat baicca adnojuvvojit nugo skoaddásii, soadjegežiide ja nu ain.

	ávdnasiid ivdnevejolašvuodat				
	gabba	čuoivvat	vielgat/ vielggut	čáhppat	muzet
beaskka sorttat:					
ruksemiesenáhbeaska	x	x	(x)	(x)	x
borgemiesenáhbeaska	x				x
čeahbormiesenáhbeaska		x	x	x	
suhkkesbeaska		(x)	x	x	
idjagozán		(x)	x	x	

Tabealla 5: tabeallas čájehuvvo movt duojárat čilgejit ávdnasiid ivdnevejolašvuodaid dain iešguđetge beaskka sorttain.

Tabeallas bajábealde (tabealla 5) oaidnit ivdnevejolašvuodaid dain iešguđet beaskka sorttain nu movt mun lean dulkon dieđuid vuodul. Dat mat leat ruođuid siste dat leat maid vejolaččat muhto eai lean dahje leat nu dábálaččat.

6.1.2.3 Ávdnasiid dikšun

Maiddáii duoji hápmi lei dehálaš, vaikko dárbu lei stuorimus eaktu man vuodul duojit šadde. Duoji hápmi riegáda jurddašanmálla ja eallivuogi vuodul (Jåks 2022:27-28; Guttorm 2021:103), mas diehtu das movt dikšut ávdnasiid lei ja lea ain áibbas dárbašlaš máhttu.

Ávdnasiid dikšun lea sierra proseassa man bokte ávdnasiid ráhkkanahttá duddjomii. Ealli árbevierus mas rievddadeamit dáhpáhuvvat čađaáiggi (Fredriksen 2012:45; Triumf 2004:12), lea dat dakkár diehtu mii buolvvaid gaskkas lea sirdašuvvan botkekeahtá (Guttorm 2010:63). Dán dieđu navddán dakkárin man haga duojit eai šatta ja danne dat ain otna lea dárbašlaš máhttu man bokte ipmirda ávdnasa iešvuodaid ja maid movt ávdnasiid gieđahallat buoremus láhkai.

Ávdnasiid dikšun lea máhggadáfot ja *dikšun* čielggada proseassa ovdáneami. Dakkár proseassa lea ealli árbevierus oassin ja lea praktihkalaš máhttu mii muhtun muddui maiddáii lea oskkáldasvuodadiehtu. Nappo dat lea bargu mii čuoovu olbmuid, das ii leat makkárga fasihtta movt dahkkojuvvo, movt proseassa ovdána ja makkár bargoreaidut adnojuvvojit, muhto álgu ja boadus lea dat seamma.

Duojár Máret muitala: “ Neaskit álggos, ostet, ja de vuoidat. Mañemus vel deallut ja de gal oazžu álgit goarrut” (MPAG). Duojár Inga fas čilge ná:

Go neaská, juohke diŋgga maid neaská, de galgá [ávdnasa] rávddas álgit. Nu mun láven... Jus don govdu álggát neaskit, dalle šaddá govdu dakkár skåla [bulli]. [...]
Rávddaid njulget álggos, ja de vuoidat ja deallut. (IBH.)

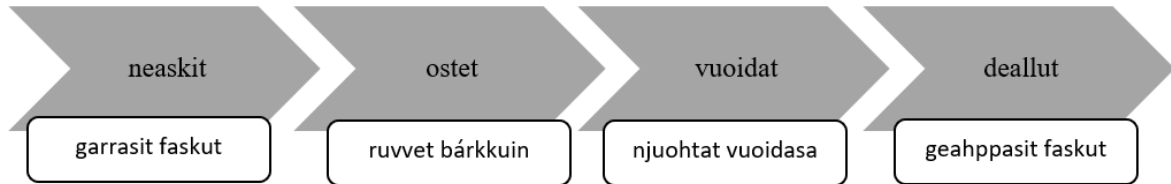
Dikšut lea dan masterčállosa oktavuodas vuosttaš dási doaba ja girjjálašvuodas čállojuvvo 'dikšuma' birra ná: gárvet dahje válbmet ávdnasa vadjama muddui (Guttorm & Labba 2008: 39). 'Dikšut' sátni muitala ahte dat lea ordnet juoidá, ortnegisdoallat, áimmahuššat ja nu ain (Nielsen 1979:526; SNSO 2000). 'Dikšut' sátni ii leat beare duodjefágagiela tearbma muhto dat maid adnojuvvo árgabeaigielas. Duodjefágagielas dat adnojuvvo buotlágan náhkiid dikšuma oktavuodas ja iešalddis dat tearbma ii definere eará dan ahte válbmet ávdnasa vadjama muddui, nappo movt ipmirduvvo dát definišuvdna vuolgá das movt duojarat govahallet iežaset miellagovaiguin doahpaga. Mii dasto lea *dikšut* doahpaga definišuvdna, dan čielggadan viidásit. 'Náhkkedikšun'¹⁴ čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: 'neaskit': faskut jiehkkuin eret cuoccaid náhkis. 'Vuoidat': njuohtat vuoidasa. 'Ruvvet': osttuiguin njazzut náhki asibeali vai dipmá. 'Deallut': neaskkestit geahppasiid jiehkkuin vai náhkki fatná ja vai oažžu vuoidasa eret. (Guttorm & Labba 2008:55.) Buot dát njeallje tearpma leat nuppi dási doahpagat, namalassii dat leat *dikšut* doahpaga bálddalasvuolledoahpagat. Doahpágiid *ruvvet* ja *vuoidat* lea maid vejolaš kategoriseret nuppi ja goalmát kategoriijai go dat leat doaimmat mat maiddá doaimmahuvvet sihke goarruma oktavuodas ja muhtomin ferte daid doaimmat čađahit maŋjel go leat vurkkodan beaskka.

Daid doahpágiid lean defineren ná; *neaskit*: jiehkkuin garrasit faskkut cuoccaid ávdnasa asibeale ja seammás fanahit. *Ostet*: giedaiguin ruvvet bárkku ávdnasa asibeale. *Vuoidat*: njuohtat náhkkevuoidasa ávdnasa asibeallái ja *deallut*: jiehkkuin geahppasit faskut vuoidasa ja fanaldahttit ávdnasa. Dát njeallje doahpaga: *neaskit*, *ostet*, *vuoidat* ja *deallut* leat guovddáš doahpagat beaskadikšunproseassas mat buohkat ovddastit sierra doaimma ja mat leat veahkkin ollisteame dikšunproseassa ja dán bohtosa. Dieđuid vuodul lean dan masterčállosa oktavuodas defineren *dikšut* doahpaga ná: garrasit faskut cuoccaid eret ja fanahit, ruvvet osttuiguin, vuoidat vuoidasiin ja geahppasit faskut vuoidasa ja fanaldahttit ávdnasa.

Definišuvnnaid vuodul daid doahpágiid dovdomearkkat leat *teknihkat* mat gullet proseassa ovdáneapmái ja doaimmaheapmái mas ávdnasa loahpalaš boađus lea *garas* dahje *dimis*. Dovdomearkkat dahje *teknihkat* leat *garrasit* dahje *geahppasit faskut*, *njuhttet* ja *ruvvet*.

¹⁴ Náhkkedikšumii dahje ávnasdikšumii gullet eanet doahpagat. Dán masterčállosii lean válljen čiekŋudit njealji doahpágiid mat bohtet ovdan dan kapihttalas.

Dikšunproseassas doahpagiin leat temáhtalaš čanastagat ja nu daid lea vejolaš govvidit assosiatiiva doabavuogádagain go doahpagiin leat sekveansa relašuvnnat, nappo dat leat oassin muhtun proseassas (Hjulstad 2006; Nuopponen 1996; Suonuuti 2020):

Govus 12: dikšun doahpaga proseassaovdáneapmi govviduvvon assosiatiiva doabavuogádagain.

Govvosa (govus 12) vuodul oaidnit ahte *neaskit* lea vuosttaš doaba dán proseassas ja *deallut* lea mañemus doaba ja dat proseassa ovdána nu movt oaidnit govvosis. Doahpagat govvosis bajábealde leat sirrejuvvon earuheaddji dovdomearkkaid vuodul.

Dovdomearkkat biddjojuvvojit nu movt dát proseassa ovdána ja dat doaimmat leat man vuodul ávnnas šaddá dimisin ja bissu maid dakkárin, goarodettiin ja mañjel go duodji lea gárvvis. Dieđuid ja iežan vásáhusaid vuodul navddán ahte jus guođát muhtun dain doaimmain, de das lea váikkuhus ávdnasa iešvuodaide ja ávdnasa ii leat de seamma álki giedahallat.

Duoji loahpalaš hápmi ja ánolašvuolta čájeha man bures leat lihkostuvvan dikšunproseassain. Olles dát proseassa ferte čadahuvvot vai ávnnas lea giedahallamis ja duoji hápmi maid šaddá dán vuodul. *Neaskimiin* faskut ja fanahat vai dipmá, *ostemiin* ruvvet vai dipmá, gierdá čázi ja nanusmuvvá. *Njuhttemiin* vuoiddat vuoidasa vai ávnnas gierdá čázi ja vai bissu dimisin. 'Vuoidat' ja 'vuoiddas' iešalddis eai leat beare duodjefágagiela doahpagat, muhto ávnnasdikšuma oktavuodas dain lea sierralágan meinnet mii váikkuha olles dikšunprosessii. Vuoidat ferte dađistaga go duddjo, nappo vaikko mun lean kategoriseren dan vuosttaš kategoriijai, de dulkon mun dieđuid vuodul ahte *vuoidan* dáhpáhuvvá čađaáiggi ja earenomážiid dalle go vuos álgá dikšut ávdnasiid, muhto maid dalle go leat beare guhká vurkkodan beaskka ja dat lea buot garran.

Deallun, mii lea mañemus doaibma, sisttisoallá ovttá- dahje máñggageardán dahkama. Duojar guokta Inga Susanne ja Inga muitaleaba ná: “Deallut ferte nu máñgga geardde... [...] dassážiigo oainnát ahte ávnnas lea dipman bures, dalle easka sáhtta vadjat” (ISHT).

Náhkki gal ferte dimis, nu dimis go vejolaš, vuoi lodnjá dalle go beaska lea garvvis.

Garra náhkiin dat eai šatta fiinna lonjit. [...] Mun láven deallut ja deallut dassážiigo oainnán ahte dal dat gal lea oba dimis, ja dalle easka vajan. (IBH.)

Dulkon ahte *deallut* lea dakkár doaibma maid dagat nu mángga geardde go lea dárbblaš. Dan máhttin lea diehtu masa čálalaš gálduin in gávna čilgehusaid ja nu navddán dan oskkáldasvuodadiehtun maid juohkehaš ferte praktihka bokte oahppat (Dunfjeld 2006; Bongo 2019; Fredriksen 2012) ja nu háhkat dieđu das movt bargat ja movt dovdat náhki iešvuodaid. Dakkár máhttu lea juoga maid hárváneami bokte hágat ja mii addá dovdamušipmárdusa das manne iešguđetge oasit dikšunproseassas leat dárbblašččat. Dán máhttu vuodul maid de máhtttá válljet ávdnasiid, ii beare dalle go vállje makkár bohcco njuovvá ávdnasiid várás, muhto maid dalle go leat ávdnasiid dikšon ja go válljet makkár náhkis vadjat guđege beaskaoasi. Dikšojuvvon ávdnasiid válljedettiin leage dárbblaš vihkkedallat daid iešguđetge náhkiid ja nu de válljet dan buoremus náhki mas vadjat ovdabeali. *Ovdabealli* mii oidno buoremusat, dasa lea earenomáš dehálaš válljet fiidnámus náhki. Duojár Inga muitala:

Manin son dán lean diekko dahkan ná? [informánta čuoigu sávnnji maid lea gorrón ovdabeali gasku vulos guvlui]. Ferte várra nu goavrras leamaš, orru veahá bivššit... Várra dákkár goavrenáhkki leamaš, ná, nie bullas diekko... Ja de lean sávdnjen diekko vuoi ii šatta bullas, vuoi lea geampa. Jus in livčče gorrón sávnnji de šaddá nu, [informánta čuoigu ja čájeha ahte náhkki livččii bullagan olggos guvlui] goavrragan náhkki. Bivššihis náhkki, dán oainnat maid lávejit geahččat. [...] Go álggát goarrut beaskka, don galggat geahččat gokko heive guhtege bihtá vadjat. (IBH.)

Duojára dieđuid vuodul mun navddán ahte doaba *bivššil*, mii lea nuppi dási doaba, adnojuvvo dalle go galgá čilget dikšojuvvon ávdnasa hámi. Duojár das badjelis atná sáni 'goavrras' go govahallá dakkár náhki mii lea 'bivššil', nappo son atná 'goavrras' sáni mearkkašumi go definere *bivššil* doahpaga. 'Goavrras' leage árgabeaisátni mii muitala: juoga, ovdamearkka dihte niibi, lea bonjagan dahje sodjan (OB). Nielsen (1979:155) čállá ahte 'goavrras' mearkkaša stuoris ja bonjagan. Dieđuid vuodul dulkon ahte sátni 'goavrras' ii leat fágatearbma muhto árgabeaisátni mainna sáhtttá čilget buotlágan stuora diŋggaid mat leat bonjagan, muhto orru leamen nu ahte dan sáhtttá atnit *bivššil* doahpaga sadjái muhtun oktavuodain, namalassii dalle go galgá čilget ovdamearkka dihte náhki mii lea sodjan.

'Bivššil' čilgejuvvoge girjjálašvuodas ná: maŋos guvlui sodjan, olbmuid dahje ja niibbiid birra (Nielsen 1979:187; SNSO 2000). Guttorm & Labba (2008:42) girjjis čállojuvvo ná: 'bivššas': vuogas ja hámalaš. Gámavuodđu lea seakkit gasku. 'Bivššil' lea advearba ja 'bivššas' fas lea adjektiiva. Dieđuid vuodul árvvoštalan ahte *bivššil* ja *bivššas* doahpaga in lea goabbat

definišuvdna, namalassii positiivvalaš ja negatiivvalaš definišuvdna. Nappo dan ferte konteavstta ektui geahččat movt dát guokte tearpma adnojuvvojit.

Beaskaduddjoma oktavuodas *bivššil* doahpaga definišuvdna lea negatiivvalaš ja nu movt Guttorm ja Labba (2008:42) girjjis bohtá ovdan, de gámaduddjoma oktavuodas *bivššas* doahpagis lea positiivvalaš definišuvdna. Daid definišuvnnaid vuodul oaidná maid ahte dat tearpmat eai adnojuvvo seamma duoji duddjomis. Dieđuid vuodul lean defineren *bivššil* doahpaga ná: bonjagan dahje ahte lea bulli šaddan náhkái maŋgel go lea dikšon ja fanahan náhki. Bivššas doahpaga in leat defineren dán masterčállosa oktavuodas go árvvoštalan ahte dat adnojuvvo eará dujiid duddjoma oktavuodas.

6.2 Duddjon

Dán kategoriijai gullet dat tearpmat ja doahpagat mat mitalit beaskaduddjonproseassa. Duddjon lea proseassa ja nu movt ovdalis lean namuhan, de lea dát proseassa gieđalaš doaimma dahje doaimmat man vuodul muhtun duodji šaddá (Eira 2022:34; Guttorm 2021:103).

Dán proseassa siskkobealde leat buot oasis mat ráhkadit ovttá duoji. Oasis leat earret eará *ávdnasiid heivehit* ja *vadjat*, mii sistisdoallá daid doahpágiid mat ráhkadit ovttá ollisvuodá, beaskka. *Goarrun* sistisdoallá doahpágiid mat definerejit duddjondoaimmaid ovdáneami ja *herven* čujuha buot daidda doahpágiidda, mat definerejit duoji hámi dahje estetiikka.

	kategoriija 2
dássi:	
I	3
II	10 (+2)
III	4
substantiivvat	7
vearbbat	9 (+2)
adjektiivvat	0
advearbbat	1

Tabella 6: nuppi kategoriija doahpagat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet.

Tabellas bajábealde (tabella 6) oaidnit makkár dásiide ja sátneluohkáide nuppi kategoriija doahpagat gullet. Obbalaččat nuppi kategoriijai gullet dán masterčállosa oktavuodas 17 tearpma, main golbma tearpma leat badjedoaipaga ja 10 tearpma leat vuolledoahpaga ja njeallje tearpma leat vuolledoahpaga 2 (goalmmát dássi). Dan kategoriija nuppi dási doahpágiidda sáhttet maid, nu movt ovdalis namuhuvvon, gullat guokte liige doahpaga ja vearbba *ruvvet* ja

vuoidat, maid mun lean dan masterčállošis kategoriseren vuosttaš kategoriijai (gč. kap 6.1.2.3 ja mielddus 2).

Dan kategoriijas leat čieža substantiivva, ovcci vearbba (+2) ja okta advearba. Dan kategoriijas eai leat adjektiivvat.

Viidásit, de čilgen nuppi kategoriija tearpmaid ja doahpagaidd čiekŋaleabbo.

6.2.1 Ávdnasiid heivehit, vadjat ja mihtideapmi

Sihke *heivehit* ja *vadjat* leat dan masterčállošis vuosttaš dási doahpagat dahje badjedeahpagat (gč. mielddus 4). 'Heivehit' lea dábálaš árgabeaisátni ja dat čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: oažžut juoidá heivet juoga mainna, ovdamearkka dihte ahte bivttasoassi heive ovttas nuppiin bivttasoassiin ja nu ain (Nielsen 1979:315). Duodjefágagielas tearbma 'heivehit' čujuha dasa movt ávdnasiid bordit nu ahte dat heivejit oktii, ovdamearkka dihte ahte *ovdabealli* lea stuorimus bihtá beaskka ovdabealis ja movt dasa, de heivehat daid eará osiid vai šaddá ollislaš beaskka ovdabealli.

Tearbma 'vadjat' čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: čuohppat gárvvisin iešguđetge bihtáid ovttá biktasii dahje duodjái (Nielsen 1979:714; Guttorm & Labba 2008:29).

Ságastaladettiin duojáriiguin sii eai namut doahpaga *heivehit*, muhto atnet *vadjat* go veardádallet ja "heivehit" dahje mearridit guđe náhkis vadjet makkár osiid. Nappo *vadjat* lea duojáriid dieđuid vuođul proseassa mii sisttisdoallá sihke osiid heiveheami ja "čuohppama", mii ovddastage *vadjama* jus čilge nuppiin sániin dan. Mun meroštalan ahte dát leat guokte doahpaga main leat earuheaddji dovdomearkkat ja nu maid dain lea goabbat definišuvdna. Doabastrukturerema vuođul lea vejolaš gávnnahit earuheaddji dovdomearkkaid mat dagahit ahte dain ii leat seamma definišuvdna. *Vadjat* doahpaga dovdomearkkat leat čuohppat ja mihtidit ja *heivehit* doahpaga dovdomearkkat leat bordit ja mihtidit, nappo dalle lea earuheaddji dovdomearka dat ahte *vadjamis* ii bordde ávdnasiid ja *heiveheamis* ii čuohpa ávdnasiid. Duojára guoktá Máret ja Inga čilgeba vadjat doahpaga ná:

[...] vadjat dat ferte ovdalgo álgá duddjot. Vadjat gal sáhtá ovdagihtii ovdal álgá, muhto láve šaddat dađistaga maid vajastit jus eai oro heiveme oktii dat bihtát (MPAG).

Álggos mun vuos vajan... Aa, álggos vuos välljen daid náhkiid, geahčan gokko válddán daid [iešguđetge] bihtáid. Ovdabeali lea hui dehálaš välljet dakkár náhkis mii lea njuolga, dakkár mii ii leat bivššil, vuoi dat šaddá fiinnis. [...] Ja de vajan, álggos vajan guovdosealggi. (IBH.)

Vadjat doahpaga lean dieđuid vuodul defineren ná: mihtidit ja čuohppat buot osiid duodjái. *Heivehit* doahpaga fas lean defineren: bordit náhkiid bálddalagaid, geahččat ja välljet gokko bidjá daid iešguđet osiid mat gullet ovtta duodjái. Goappašagat dát namuhuvvon doahpagat ovddasteaba vadjanproseassa ja dat proseassa dáhpáhuvvá ovdalgo álgá goarrut.

Dieđuid vuodul dulkon ahte *vadjat* doahpaga sisdoalu máhttin lea dárbbášlaš. Juohke duodjái lea iežas vadjanvuohki ja dan ii heive sahtedohko dahkat. Go beaskka áigu vadjat, dasa gáibiduvvo čehppodat ja dárkilvuohta go beaskka vadjan dáhpáhuvvá ávdnasiid ektui, minstarat eai leat adnojuvvon eai ge adnojuvvo otnege (Porsbo & Nordenhem 1988; MPAG; IBH). Nu *vadjat* doaba, mii maid sisttisoallá *heivehit* doahpaga, guoddá allaárvosaš dieđu, mii lea sámiid gaskkas leamaš dárbbášlaš vai ávdnasat adnoje ollásit, namalassii 'divdna atnit' ávdnasiid. Sápmelaččat leat eallán ja ceavzán luondduvalljodagaiguin ja nu maiddá geahččalan atnit buot osiid bohccos. Eai galgan báhcit stuorit bihtát go vajai beaskka, ja dat mat báhce daid atne eará dujiide, ii mihkkege bálkásan. Vásáhusat, vierut ja dábit leat leamaš vuodđun dán máhtu háhkamii. (Vars 2007:127; Eira 2012:22.) Otne dán máhtu lea ain dehálaš ja mávssolaš hálddašit, vaikko dál eat eale aivve luondduvalljodagain, de goitge otne maid geahččalit divdna atnit ávdnasiin.

Vadjat doahpaga lea vejolaš govahallat assosiatiiva doabavuogádagain mas doahpagiid relašuvnnat čájehit dássedis ovdáneami dán proseassas.

Govus 13: vadjanproseassa govviduvvon assosiatiiva doabavuogádagain.

Govvosis (govus 17) bajábealde oaidnit movt *vadjanproseassa* ovdána, vuos ferte *heivehit* ja *vadjat* ovdalgo sáhtta *goarrut*. Doaba *heivehit* lea “čadnojuvvon” *vadjat* doahpagii dan vuodul movt mun lean dulkon daid doahpagiid. Doaba *goarrut* lea lunddolaččat boahtte oassi dán proseassa ovdáneamis. Goarruma birra boahtte kapihttalís (gč. kap. 6.2.2).

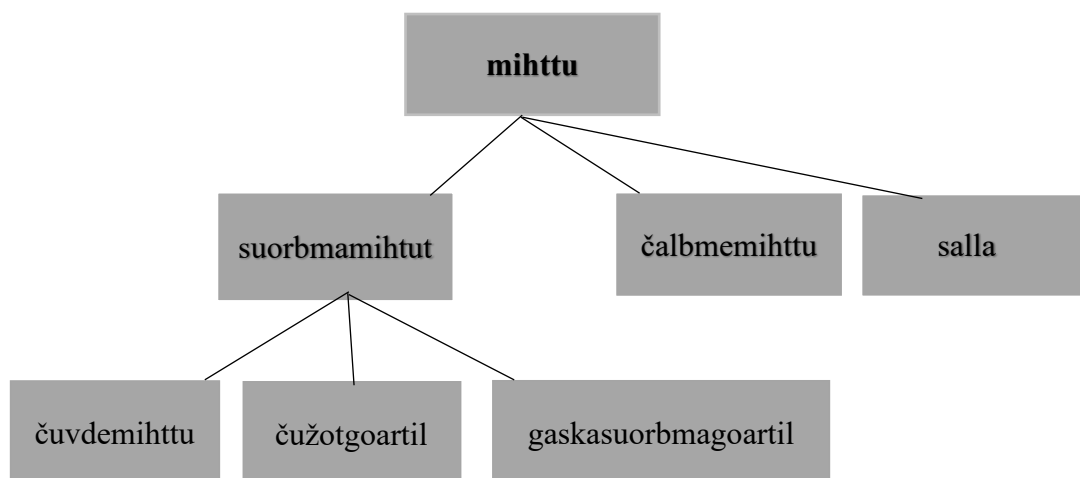
Vadjanproseassa sisttisoallá maid ávdnasiid mihtideami. 'Mihttu' lea árgabeaisátni ja maiddái fágagiela tearbma mii áloáiggiid lea adnojuvvon go galgat gávnnaht juogamas allodaga dahje govdodaga. Duodjefágagiela oktavuodas leat atnán *suorbmamihttu*, *čalbmemihttu*, *salla* ja *gieđa* mihttoreaidun. Otne lea ain vejolaš daid vuodul mihtidit, vaikko dal adnojuvvo mihttobáddi ovdalii. Duojár Inga muitala:

Láve oalle mihá mángga ládje šaddat dat guhkodat, daiguin suorbmamihttuiguin. Eai hal dal leat šat seamma guhkit suorpmat, nugo ovdal ledje... dal in gal oba mihtit ge šat nie, dal gal anán mihttobátti. (IBH.)

Duojár Máret muitala mihtideami birra: “Eai dalle lean dat mihttobáttit, dalle gal aivve suorpmaguin mihtidedje, atne maid gieđa ja sala go mihtidedje” (MPAG). Duojár Inga Susanne muitala:

Ovdal mii gal leat aivve mihtidan suorbmamihttuiguin, goartilastán ja nu ain... [...] Beaska galggai sullii vihtta goartila, guhkit jus lei alla olmmoš [...] (ISHT).

Duojáriid dieđuid vuodul dulkon ahte *suorbmamihttu*, *čalbmemihttu*, *salla* ja *giehtamihttu* leat bálddalasvuolledoahpagat (nuppi dási doahpagat) *mihttu* badjedoahpagii. *Suorbmamihttu*id vuolledoahpagat (goalmmát dási doahpagat) leat fas sirrejuvvon earuheaddji dovdomearkkaid vuodul ja daid lea vejolaš govvidit generalaš doabavuogádagain. Vuolábealde govvosis (govus 18) lea ovdamearka das movt govvidan mihttuid generalaš doabavuogádagas:

Govus 14: ovdamearka das movt mihttu govviduvvo generalaš doabavuogádagas.

Govvosis bajábealde (govus 18) oaidnit muhtun mihtidanvugiid. Buot daid suorbmamihtuid bálddalasvuolledoahpágiid dovdomearkkat leat *suorpmat*. Earuheaddji dovdomearkkat leat dat iešguđetge suorpmat maiguin mihtidat, ovdamearkka dihte go 'goartilastá', de mihtida juogo bealggi ja čuvddi gaskkas dahje bealggi ja gaskasuorpma gaskkas. Go dárkileabbo čilge daid de lasiha juogo 'čužot'- dahje 'gaskasuorpma' dasa ja nu ráhkaduvvojit dát sierra tearpmat, 'čužotgoartil' ja 'gaskasuorbmagoartil'. Duojáríid dieđuid vuođul ja girjjálašvuodas leat daid sierranas suorbmamihtuid defineren ná; 'čuvdemihttu': mihttu čuvdegeaži ja čuvdeladđasa gaskal. 'Čužotgoartil': mihttu čuvddi ja bealggi gaskal ja 'gaskasuorbmagoartil': mihttu bealggi ja gaskasuorpma gaskal. (Guttorm & Labba 2008:28.)

Mihtuid definišuvnnat leat bures cieggan varrii, go dat leat obbalaš dieđut maid mun navddán sámi álbmoga lahtut searválaga hálddašit. Dat lihkestagat dahje dagut maid mii dahkat jurddašeami haga ja vásáhusaid vuođul, leat vuodđun lihkestuvvamii maiddái duddjodettiin. Rumaš muitá daid go dat leat dagut mat leat cieggan varrii. (Guttorm 2021:115 [Shusterman 2012:91].) Duojáríid dieđuid ja čálalaš gálduid vuođul mun maid defineren mihtidandoahpágiid seamma ládje.

Beaskaduddjoma oktavuodas ovdal adnojuvvoje buot dát mihtidandoahpagat. Otne atnit mihttobátti eanaš mihtidanvugiid sadjái, earenomážiid suorbmamihtuid sadjái.

Duojárát maid namuhit 'čalbmemihtu'. Girjjálašvuodas čállojuvvo ná: sullii mihttu dahje attáldat man vuođul árvoštalat gaskkaid čalmmiiguin (OB¹⁵). Nappo dat ii leat beare duodjefágagiela tearbma, muhto dat maid adnojuvvo árgabeaigielas ja eará fágasurggiin.

Duojár Máret čilge ná: “[...] na čalbmemihtuin gal čalbmi oaidná movt galgá vajastit vuoi šaddá vuogas, iihal de dárbbas dan mihttobátti” (MPAG).

Doahpaga *čalbmemihtu* definišuvnna lea váttis analyseret duojáríid dieđuid vuođul, go sidjiide lei dan váttis čilget ahte juste mii lea maid bargá go mihtida čalmmiiguin. Mun lean goitge čohkken ja dulkon daid dieđuid ja nu defineren doahpaga *čalbmemihttu* ná: mihtidanvuohki čalmmiiguin man vuođul duojár iežas oainnu ja vásáhusaid vuođul mearrida movt dahkat vai oazžu vuogas ja čappa hámi. Čalbmemihtideapmi lea juoga maid lea váttis nubbái oahpahit giela bokte ja juohke olmmoš ferte ieš oahpahallat vai čalbmi hárvána mihttet (Fredriksen 2012:44-46; Dunfjeld 2006:17-19). Teorehtalaččat dänge ášši lea vejolaš čilget sániiguin muhto

¹⁵ Ohcansátni *øyemål* ordbøkene.no (OB) sátnegirjji. Jorgalan sámegillii: omtrentlig mål, evne til å bedømme avstander og lignende med øyet.

praktihkalaččat orru leamen váddásit čájehit juste maid bargá go mihtida čalmmiiguin, dat beare lunddolaččat dáhpáhuvvá doaimmaid bokte.

6.2.2 Goarrun

Dán oassái gullet tearpmat ja doahpagat mat mitalit goarrunproseassa ovdáneami. Movt čoavddát dán doaimma, rámmaid siskkobealde, dan mearridat iežat miellagovaid, áiccuid, vásáhusaid ja vieruid bokte (Dunfjeld 2006:18-19). Dat lea doaibma maid ii heive sahtedohko bargat ja dan dihte das leat rámmat dahje “njuolggadusat” maid ferte čuovvut. Beaskka duddjodettiin leatge muhtun njuolggadusat nugo dakkár ahte movt lavttát beaskka osiid oktii vai šaddá beaska (Magga 2014:29-31; Guttorm 2010:18-19), ja vai dan beaskkas šaddá dakkár hápmi go galggašii. Maiddái dákkár njuolggadus gávdno ja dat čuožžu sihke čálalaš gálduin ja duojárat mitalit ahte mañjebeliin galgá álgit beaskka goarrut. Eará njuolggadusat leat maid earret eará makkár sávnjnjin goarut. Nappo dakkár dieđut leat dárbbášlaččat vuoi beaskaduoji duddjonmáhttu seailu.

Goarrut beaskka lea áddjás bargu ja dan ii olle ovtta beaivvis bargat. 'Goarrut' lea tearbma mii gullá maid eará fágagielaide go duodjefágagillii. Dán masterčállosa oktavuodas dat lea vuosttaš dási doaba ja guoská beare beaskaduddjomii. Duodjefágasuorggi oktavuodas dat lea giedalaš doaibma man bokte ráhkadat juoidá (Guttorm 2021:103; Nielsen 1979:148), ja mii gullá buot dujiid duddjomii, ii beare beaskaduddjomii. Ságastaladettiin diehtoguddiiguin, de sii eai čiekŋut dasa mii *goarrut* lea. Duojár guoktá Inga ja Inga Susanne muitaleaba: “go goarut, de goarut áimmiin ja suonain” (IBH) ja “[...] lihkastagat mat ráhkadit sávnnji” (ISHT). Dieđuid vuodul dulkon ahte sávdnji lea *goarruma* refereanta dahje dovdomearka mas goarruma iešvuodaid vuodul meroštalat goarruma vugiid, nappo *goarrut* lea eanet go beare sávnnji ráhkadit, dat definere maid daid vugiid movt ráhkadat sávnnji.

Árvvoštalan dieđuid vuodul ahte *goarrut* sáhtá sihke čábbát ja fasttit ja mun lean *goarruma* defineren ná: giehtalihkastagat mas áimmiin ja suonain, dahje mašiinnain, ráhkaduvvo sávdnji ja mii laktá oktii duoji osiid.

Goarrut doahpaga lea vejolaš struktureret ja analyseret generalaš doabavuogádagain go das leat logalaš relašuvnnat vuolit doahpagiidda. Dan vuolledoahpagiin leat earuheaddji dovdomearkkat mat dárkkuhit dán makkár lihkastagat dus leat go goarut, ahte šaddá go čappa vai fasttes sávdnji (gč. mielddus 4). Ovdamearkan buvtán moadde tearpma vuolábealde mat mitalit goarruma positiivvalaččat ja negatiivvalaččat.

'Ruzidit' birra čállojuvvo girjjálašvuodas ná: goarrut šluđut (Nielsen 1979:322; Guttorm & Labba 2008:32) ja 'ruššat' ges ná: roavvat goarrut dahje goarrut fasttit (Nielsen 1979:347; Guttorm & Labba 2008:32). Daid doahpágiid mearkkašupmi lea negatiiva goarrunvuohki go ii leat leamaš dárkil goarodettiin ja nu šaddá fasttes sávdnji.

'Sikčut' birra čállojuvvo ná: čábbát goarrut, seamma ládje čilgejuvvo 'dávjjjet goarrut', masa lassin čilgejuvvo ahte sággá lahkalaša (Guttorm & Labba 2008:32). Daid doahpágiid sisdoallu lea positiivlaš goarrunvuohki mas lihkaštagat leat leamaš oaneheappot ja dárkileappot ja nu maiddái lea čáppa sávdnji.

Daid doahpágiid atnit goarrunproseassa vuolde dan dihte go dat čujuhit dahkamii ja dan vuodul proseassa ovdána. Duojár Ingá muitala:

Lávejit lohkat “ale ruzit, dalle ii šatta fiinna sávdnji”. Fiinna sávdnji dat galgá. [...] Galgá sáhttit jorgut duoji ja doppe lea liikká fiinnis go olggobealde olggosoaidnit. Iige galgga birzzit goarrut, dalle gal sávdnji luoitá. (IBH.)

Dán masterbarggu eará čálalaš gálduin eai namuhuvvo dát vuogit movt goarut. Dattege in dáhkit ahte doppege eai dovdda ja ane daid tearpmaid ja doahpágiid.

Ruzidit ja *ruššat* doahpágiid lean dulkon synonyman go mu mielas dát guokte tearpma ovddasteaba seammá definišuvnna ja definišuvdna lea ná: goarrut stuora lihkaštagaiguin vai šaddet stuora sákkaldagat ja sávdnji šaddá fasti ja roavis. Doahpágiid *sikčut* ja *dávjjjet goarrut* dulkon maiddái synonyman go datge sisttisdoallet dán čálloša oktavuodas seamma definišuvnna. Daid defineren ná: goarrut oanehis lihkaštagaiguin. Sákkaldagat leat lahkalaša ja sávdnji lea njuolga, jeavda ja čáppat. Vaikko mun daid dulkon synonyman, de in navdde dan makkárge fasihttan daningo eará olbmuiin sáhtta leahkit eará definišuvdna daidda doahpágiidda go mus. Dulkon dieđuid vuodul ahte goarrunproseassa doahpágiid definišuvnnat sisttisdoallet maid “oahpaheami”, iige beare dan ahte sávdnji galgá leat čáppat ja nanus. Dain iešguđet doahpágiin lea oahpa das makkár goarrunvugiiguin lea heivvolaš goarrut iešguđetge konteavsttas vai oazžu vuogas, anolaš ja čáppa duoji. Goarrunvugiid doahpágiiguin leat “cuiggodan” go lea leamaš fasttes sávdnji ja maid go lea čáppa sávdnji. Navddán ahte dat “oahpaheapmi” lea okta ágga manne dujiin ja daid duddjomis leat olu doahpagat main lea dárkilis diehtu definišuvnnain goarrunvugiid ja daid bohtosiid birra.

Goarruma oktavuodas leat maid doahpagat main sisdoallu muitala ahte sávdnji dáhpedorpmis šaddá fasti, vaikko ii lean álgobáliid jurddašuvvon ahte galggai šaddat nu, ovdamearkka dihte 'snorrat' dahje 'birzzit'. 'Snorrat' lea vearba ja 'birzzit' fas lea advearba, mii čielgasit muitala ahte dain leat erohusat. Daid definišuvnmaid lea vejolaš dulkot negatiivvalaččat, muhto maiddái dakkár dáhpedorpmis dáhphuvvan doaibman, mas ulbmil lea ahte ii galgan nu šaddat, muhto dat goitge šattai nu, nappo das ii čilgejuvvo ahte leago sávdnji fasti. Dat sáhhtá leahkit vaikko man čáppat, muhto go dáhpedorpmis šattai nu ahte sávdnji juogo manai čoahkkái dahje ahte sávdnji šattai beare lahka ávdnasa ravdda.

Tearbma 'snorrat' čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: árppuin goarrut duoraldagaid nu ahte guhkes lávkkiid sággá ja maŋŋil rohte árppu čoahkkái (Guttorm & Labba 2008:128) ja duoraldagaid gaikkihit oktii (Nielsen 1979:495). Mun lean *snorrat* doahpaga defineren ná: goarrunvuohki mas gaikkihat suona goarodettiin, ja nu sávdnji rohtahuvvá oktii ja duodji manná čoahkkái. Tearbma 'birzzit' čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: vánit vaddjojuvvon/gorrojuvvon, unnibun go lei jurddašuvvan dahje go lea gorrojuvvon beare lahka ravdda (Nielsen 1979:179; Guttorm & Labba 2008:127). Mun lean *birzzit* doahpaga defineren ná: sávdnji leat gorron beare lahka ávdnasa rávdda ja nu measta sávdnji luoitá ja ávnas ráigána. Goappaš dát doahpagat čujuhit doibmii mii lea dáhphuvvan go jođánit lea galgan goarostit, dahje sáhhtá maid ahte duojáris ii leat dat čehppodat mii dárbbášuvvo vai máhhtá árvoštallat goas manná funet ja movt goarrut vai na ii šatta. Dáid dieđuid vuodul árvoštalan dáid doahpagiid dakkárin mat sisttisdoallet dieđu maid duojár háhka áiccadettiin ja hárjehallama bokte, vai máhhtá árvoštallat iežas goarrunvuogi nu ahte loahppaboáđus maid šaddá nu movt son háliida.

	goarruntearpmat					
	ruššat	ruzidit	snorrat	sikčut	dávjjjet goarrut	birzzit
dovdomearka:						
sávdnji lea fasti/roavis	x	x				x
stuora lihkastagat	x	x	x			x
oanehis lihkastagat			x	x	x	x
sávdnji lea čáppat ja nanus				x	x	
stuora sákkaldagat	x	x	x			x
oanehis sákkaldagat			x	x	x	x
lahka ávdnasa ravdda gorrojuvvon	(x)	(x)	(x)			x

Tabealla 7: tabeallas oaidnit makkár dovdomearkkat leat dain iešguđet goarruntearpmain.

Tabeallas bajábealde (tabealla 7) oaidnit makkár dovdomearkkat leat dain iešguđetge goarruntearpmain, namalassii das lea vejolaš oaidnit makkár earuheaddji dovdomearkkat dain doahpagiin leat mat čuldet doahpaga eará doahpagiin. Ruoduid sisa lean merken dakkár

dovdomearkkaid mat leat vejolaččat doahpagiin muhto dat dovdomearka ii leat nu dábálaš dain doahpagiin. Tabeallas oaidnit maid ahte *birzzit* doaba ovddasta measta buot dovdomearkkaid. Dat vuolgá das ahte ii leat diehtu makkár sávnnjiin lea gorrojuvvon, váldodovdomearka das goitge lea ahte sávdnji lea beare lahka ávdnasa ravdda gorrojuvvon ja dan vuodul lea maid birzzit doahpaga definišuvdna šaddan.

Eará dakkár tearbma lea 'vajastit' mii lea suorggiduvvon tearbma 'vadjan' tearpmas. Dat čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: juoga dáhpedorpmis čuohtastuvvan (Nielsen 1979:714). Nappo dat maid lea dakkár tearbma mii adnojuvvo sihke duodjefágagielas ja eará fágasurggiin ja maiddái árgabeaigielas.

Duojár Inga čilge *vajastit* doahpaga ná: “ [...] na mun láven vajastit dakko gokko lea dárbu, náhkki dát mearrida jus galgá vajastit, dán gal oaidná gokko lea dárbu ” (IBH). Dieđuid vuodul dat doaibma sáhtá sihke positiivvalaš ja negatiivvalaš. *Vajastit* doahpaga defineren ná: heivehit ja čuohtastit ávdnasa goarodettiin vai bihtát heivejit oktii. Nappo dát doaba gullá goarrunprosessii go dat dáhpáhuvvá goarodettiin.

Oahppan duojárii dát doaibma lea dakkár maid sániiguin ii soaitte máhttit čilget muhto lea dakkár doaibma maid dovda gorudis. Vaikko lea váttis sániiguin čilget, de goitge dan doaimma lea vejolaš čilget njálmmálaččat ja čájehit praktihkalaččat movt dahkkojuvvo. Dan doaimma vuodđun lea diehtu maid juohkehaš háhká alccesis, persovnnalaš vásáhusaid ja dahkama vuodul (Dunfjeld 2006:18; Fredriksen 2012:44). *Vajastit* gal sáhtá juohkehaš, muhto dovdat miellaset gokko galgá *vajastit* lea váttis jus ii leat hárvánan dasa. Hárvánan duojáriid duddjonávccat ja hábmendovdu lea leamaš lunddolaš ovdal, ja lea otne maid. Dán vuodul leatge vajadan ávdnasiid goarodettiin vai šadde vuogas ja čáppa duojit (Jåks 2022:24).

Viidasit čilgen das sávnnjiid birra go dat leat maid váldooassin goarrunproseassas. 'Beaskasávdnji' čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: dat mainna goarru beaskka, seamma go badjelsávdnji (Guttorm & Labba 2008:58). Nappo Guttorm ja Labba (2008) oaivvildeaba ahte 'beaskasávdnji' ja 'badjelsávdnji' leat synonymat. Dán dieđu vuodul ferte vuos diehtit mii 'badjelsávdnji' lea ja makkár goarrunvuohki dasa adnojuvvo. Duojárat mitalit: “Beaskasávdnji dat lea hui fiinna sávdnji, dakkár mii ii báldjo oba oidnoge” (ISHT).

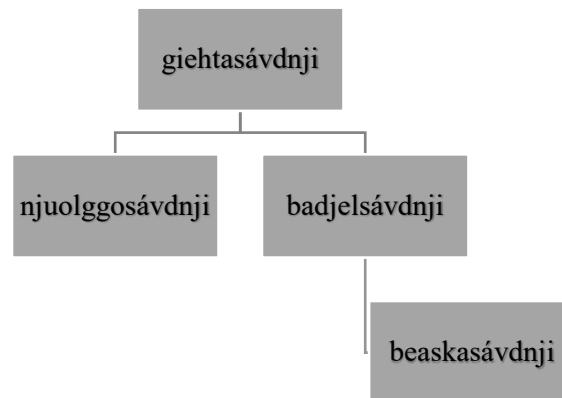
[...] Go beaskka goarru dalle galgá beaskasávnnjiin goarrut. [...] Ná nu dat gohčodit dán sávnnji ja dat ii leat seammalágán go dábálaš badjelsávdnji. Beaskasávdnji

galgá nu fiinna sávdnji. [...] Ovdal goaruimet dušše bohccosuonain ja de gal easka šattai fiinna sávdnji. (MPAG.)

Bajábealde dakko gokko láđđi galgá sávnji gaskii, dakko gal goarru njuolggosávnjiin. Vuolábealde goarru beaskasávnjiin, vai beaska lotnju. Dat lei alla árvu go dán sávnji máhtta, albma duojár go lei fiinna sávdnji. (IBH.)

Duojáriid dieđuid vuođul dulkon ahte *beaskasávdnji* lea eará go *badjelsávdnji* ja dat eai leat synonymat nu movt Guttorm & Labba (2008:58) čálliba. Namalassii leat dán guovtti doahpagis earuheaddji dovdomearkkat mat ráhkadit goabbat doahpaga ja definišuvnna.

Govvosis (govus 19) vuolábealde lean govvidan muhtun sávdnjemálliid generalaš doabavuogádagain:

Govus 15: muhtun sávdnjemálliid govviduvvon generalaš doabavuogádagain.

Govvosis bajábealde (govus 15) oaidnit ahte 'giehtasávnji' juohkit unnimusat guovtti sadjái: 'njuolggosávdnji' ja 'badjelsávdnji'. Earuheaddji dovdomearkkat lea *sávdnjetiipat* dahje *-málliid*. Doaba *beaskasávdnji* lea vuolledoaba *badjelsávnjis*, nappo dat čájeha ahte dat ii leat seamma go *badjelsávdnji* go das leat dovdomearkkat mat eai leat badjelsávnjis, ja nu dat lea sierra doaba mas leat relašuvnnat *badjelsávdnjái*.

Njuolggosávnji lean dieđuid vuođul defineren ná: oktilis njulges sávdnji mas sákkat sákkaldagaid vulos bajás ja ávdnasa čađa ja nu šaddá sávdnji maŋŋálagaid. Dakkár sávnjiin goarru dalle go galgá earenomáš nanu sávdnji. Dáinna sávdnjemálliin goarru beaskaduddjomis earret eará beaskka bajágeaži, dakko gokko láđđi biddjojuvvo sávnjiid gaskii, beaskka maŋnebealis.

Badjelsávnji lean defineren ná: oktilis sávdnji mas sákkat oanehis sákkaldagaiguin ávdnasa rávddaid badjel. Suotna galgá oidnot rávddaid alde. Dainna goarut go háliidat “seakka” sávnji mii ii dárbbu mielde dárbbas leahkit nu nanus, muhto dat galgá addit čappa hámi ja liikká

maiddái doallat ávdnasiid oktii, ovdamearkka dihte goarrut dakkár sávnnjiin go joatká gámaruodjasiid.

Beaskasávnnji lean defineren ná: oktilis seakka sávdnji maid goarut earenomáš finna (seakka) suonain ja áimmiin. Oanehis sákkaldagaiguin sákkat ávdnasa rávddaid badjel (mii manná, nu rájat go vejolaš, badjel ávdnasa ravddaid). *Beaskasávdnji* mii lea *badjelsávnnji* vuolledoaba earuhuvvo dovdomearkka vuodul mii muitala ahte *beaskasávdnji* lea “seakkit” ja fiidnásit sávdnji go *badjelsávdnji*. Nappo dát sávdnji lea jurddašuvvan beare beaskaduddjomii, ja dan vuohtta maid namahusa vuodul.

Sihke 'giehtasávdnji' ja 'njuolggosávdnji' adnojuvvo eará náhkkeđuidd duddjoma oktavuodas. Muhto 'beaskasávdnji' adnojuvvo beare beaskaduddjoma oktavuodas. Eará čálalaš gáldut namuhit maid 'beaskasávnnji' ja nu dulkon dan dakkár sávdnjetiipan mii adnojuvvo iešguđet sámi guovlluin go lea sáhka beaskaduddjomis.

Dulkon dieđuid vuodul ahte *beaskasávdnji* lea juoga mii maiddái čájeha duodječehppodaga, mađi fiidnát sávdnji, dađi čeahpit beaskaduojár, nappo dán sávnnji galggai dárkilvuodain goarrut vai duodjai šaddá čáppa hápmi, ja dan oahppan dáhpáhuvai guhkes áiggi badjel. Duojár Inga muitala “dat makkár sávnnjiin goarut iešguđetge duoji dat váikkuha makkár hápmi šaddá loahpaloahpas” (IBH). Beaskkas dát sávdnji maiddái váikkuha dasa movt beaskka lonjit šaddet. Guttorm (2021:106-107) lea čállán pragmatihkalaš estetihka birra mas lahkonanvuohkin leat dahku, doaimma, vásáhus ja dagu váikkuhus guovddážiis ja dán vuodul čatná oktii praktihkalaš doaimma ja estetihka.

Beaskasávnnji definišuvnna sáhtta dán vuodul dulkot, go das ii leat dattege beare dán sávdnjemálles sáhka. Maiddái beaskka hápmi lea guovddážiis das. Makkár gorutlihkestagaid galgá atnit daid iešguđet sávnnjiid goarruma oktavuodas lea jurdagiin go goarodettiin árvoštallá ahte orru go čáppa vai romes sávdnji, ja maid movt dat váikkuha loahpalaš buktagii. Jus *ruzida*, de ferte rahtat ja nu oahppá dovdat ja árvoštallat movt ávnnas lihkada maiddái dalle go duddjo ja go duodji lea gárvvis.

6.2.3 Herven

Beaskka hearvva ja hervema vuodul lea maid vejolaš oazžut ipmárdusa beaskka sorttaide, ovdamearkka dihte lea leamaš dáhpin 'borgemiesenáhbeaskkaid' hervet. 'Idjagozána' dahje 'suhkkesbeaskka' fas eai herven.

Sámiid ivdnegeavaheapmi dujiid duddjoma oktavuodas lea unnán dutkojuvvon. Mu diehtoguoddit mitalit ahte ivdnegeavaheapmi duodjehervema oktavuodas vuolgá das makkár guolgaivdni ávdnasiin lea, namalassii lea erohus ovdamearkka dihte makkár ivdnát ládđi bijat iešguđet guolgaivdni vuostá. Guolgaivdni fas vuolgá das makkár oktavuodas duodji galgá adnojuvvot. (MPAG; ISHT; IBH.) Bongo (2019:16) gohčoda dakkár dieđuid ávnnahis árbediehtun hervemis, go dieđuid hervema birra lea čohkken ságastallamiid bokte. Ávnnahis árbediehtu gohčoduvvo maiddái oskkáldasvuodadiehtun ja dat lea persovnnalaš diehtu maid eat máhte mitalit juste maid ja movt leat vásihan ja oahppan (Dunfjeld 2006:18). Daid dieđuid vuodul, vaikko vel eai leat formaliserejuvvon, sáhtta vuohttit ovttalárganvuodaid go ovdamearkka dihte leat Guovdageainnu beaskkaid dábálaččat herven seamma ládje, 'muzetborgemiesenáhbeaskkaid' rukses ja fiskes ládđiin. 'Gabbaborgemiesenáhbeaskkaid' ges rukses ja ruoná ládđiin. Nappo lea vejolaš navdit ahte dat lea dakkár oktasaš diehtu mii guoská goit Guovdageainnu sámiid searvevuhtii.

Ivnnit nugo ruoksat, ruoná ja fiskat leat árgabeaivválaš ivdnesánit ja daid atnit juste seamma ládje duodjefágagielas árgabeaivvis. Árvvoštalan dieđuid vuodul ahte dát golbma namuhuvvon ivnni leat dat maid gohčodit sámi árbevirolaš vuodđoivdnin dujiid hervemis. Dan sáhtta vuohttit go geahččá ovdamearkka dihte boares govaid ja maiddái mu diehtoguoddit namuhit dán golbma ivnni go hupmet beaskkaid hearvvaid birra. Ságastaladettiin duojáriiguin sii namuhit ahte dolin eai lean eará válljenvejolašvuodát ja nu dat beare lea šaddan ahte otne maid atnet daid ivdnát ládđiid beaskkaid hervemis. Vaikko vel otne gal dieđus leat eanet válljenvejolašvuodát ja lea maid vejolaš bidjat vaikko makkár ivdnát ládđiid ja hearvabáttiid go herve, de navddán ahte beaska lea dakkár allaárvosaš sámi árbevirolaš garvu maid ii oro lunddolaš beare haga rievdadallat, muhto baicca ávkkástallat min máttuid máhtuid ja heivehit dan otnábeaivái. Mun persovnnalaččat in álggáše rievdadit jus oktii gorošin dakkára.

Movt ivnnit sohpet ovttas náhkkeávdnasiin ja maid fárrolaga eará hearvvaiguin, nugo ládđiiguin ja hearvabáttiiguin lea dakkár mii lea heivehuvvon ávdnasa ektui. Nappo dainna oaivvilduvvo ahte ivdnebordimis lea leamaš juogalárgan meinnet mii čujuha duoji estetihkkii. Dát máhttu oidno das movt dat iešguđet ivdnát ládđit leat bordojuvvon iešguđet ivdnát ávdnasiidda. Dávjá náhkkedujiid duddjodettiin leat atnán čuvges-sevdnjes kontrástta. (Bongo 2019:16-17.) Namalassii čuvges ivdnát ávdnasiidda leat atnán seavdnjadit ládđiid (rukses ja ruoná) ja sevdnjes ávdnasiidda ges čuovgadat ládđiid (rukses ja fiskes).

Tearpmat 'beaskabáddi', 'soadjehearva', 'čeabethearva' ovddastit hearvvaid beaskkas. Lassin lea maid láđđi mii gorrojuvvo sávnnjiid gaskii, beaskka maŋŋebealis, hárdosávnnjiide, čeabehii ja nu ain.

Dieđuid vuodul defineren *soadjehearvva* ná: golbma sentimehtera govddu guhkolaš rukses láđđi ja guokte sentimehtera govddu ruoná dahje fiskes láđđi bordojuvvon bálddalaga, mii gorrojuvvo biktasa soadjegeahčái (govdodat ja guhkodat sáhtta rievddadit). *Soadjehearva* sáhtta maid guovttegeardán Leahkit, dalle leat láđđit seamma ládje bordojuvvon ja gorrojuvvojit badjálagaid soadjegeahčái, mas hearvvaid gaska lea sullii 10 sentimehter. Das galgá de náhkki oidnot gaskkas (gč. govva 7 vuollelis).

Čeabethearvva defineren ná: sullii 30 sentimehtera govda ja sullii mehtera guhkolaš rukses láđđi mii lea báljis dahje masa leat hearvabáttit gorrojuvvon maid fas goarut čeabeha birra ja mas geažit galget heaŋgát gaskkamuddui beaskka ovdabeali. Lea dehálaš ahte dát hearva ii šatta beare oanehaš, muhto dat maiddái ii galgga leat menddo guhkki (gč. govva 6 vuollelis).

Beaskabátti defineren ná: sullii mehtera guhkes govda ruvdejuvvon láigebáddi mas leat stuora diehpit báddegežiin. “Beaskabátti čatnat falahakkii ja diehpit galget heaŋgát maŋábealde hearvan” muitala duojár Inga. Dan lea maid vejolaš eará ládje čatnat, ovdamearkka dihte čanastahkan ovdabeallái, muitala son viidásit (IBH).

Govain vuolábealde (govat 8 ja 9) leat 'gabbaruksesmiesenáhbeaskka' ovdabeali ja 'gabbaborgemiesenáhbeaskka' maŋŋebeali:

Govva 8: *gabba ruksesmiesenáhbeaska ovdabealli.* (govva vižžon digitála museas).

Govva 9: *gabba borgemiesenáhbeaska maŋŋebealli* (govva vižžon digitála museas).

Govain (govva 8¹⁶ ja 9) oaidnit ahte sihke 'gabbaruksesmiesenáhbeaska' (máná beaska) ja 'gabbaborgemiesenahbeaska' leat gorrojuvvon seamma ládje. Dieđuid vuodul lean ožžon ipmárdusa ahte *gabbaborgemiesenáhbeaska* lea dat čábbámuš dálvečikŋagárvu dán masterčálloša dutkanguovllus ja dat vuhtto hearvvain ja hervemis. Porsbo & Nordenhem (1988:29-30) čálliba aht eai buohkat gal háliidan gabbabeaskkaid go dat ledje eahpegeavatláččat dan dihte go dat guvggodedje (masse ivnni) jođánit. Sáhttet maid leamaš eará diehtemeahttun ákkat manne eai háliidan gabbabeaskkaid. Dan vuodul sáhtta árvvoštallat ahte Ruota beale sámiguovlluin ii lean seamma árvu gabbabeaskkas go ovdamearkka dihte Guovdageainnus. Doppe lei baicca eanet árvu 'muzetborgemiesenáhbeaskkain' (Porsbo & Nordenhem (1988:29).

'Suhksesbeaskkas' eai leat hearvvat eaige láđđit sávnnjiid gaskkas. 'Čeahborbeaskkas' lea čeabetláđđi mii ii leat hervejuvvon. Duojarat mitalit:

Čeahborbeaskkas eat bija láđđi [sávnnjiide], eambo dušše čeabetláđđi. Dat lei dego dat guođohanbeaska. Suhksesbeaskkas ii oba leatge láđđi. Rievttes dat maid gohčodit idjagozánin... Das ii lean láđđi. Čeahbor dat lea dakkár čakča miessadagas [gorrojuvvon]. Ja dat borgebeaska, dat gal lea die augustmánu njuvvon. Ja dat gal, dasa gal bidjet láđđi juohke sadjái... Sealggis, hárdoruossain... ja juohke saje, duoidda, manin dat duoid lávejit lohkat... Na čalbmeráiaggiide ja... Dát dat lei dat čikŋa ja njárbat dat lei. (MPAG.)

Na muzetbeaskkas dat galge fiskes ja rukses ivdnát láđđit sávnnji gaskii, soadjehearvan, ja juohke saji gokko bidje láđđi sávnnji gaskii. Gabbabeaskkas ges ruoksat ja ruoná láđđi. Na diet gal ledje dat borgebeaskkat main dat hearva lea. Suhksesbeaskka eai gal herven. Ii dan atnui dárbbahan hearvva. (ISHT.)

Dieđuid vuodul dulkon ahte láđđiid, hearvvaid ivdneválljen ja hervenmálla lea muhtunlágan njuolggadus mii juohke guovllus lea sierra. Dat lea báikkálaččat mearriduvvon guhkes árbeviera vuodul. Juohkehaš goitge lea iežas dárbbu, oainnu ja jurdagiid vuodul herven nu movt lea oaidnán ja oaivvildan čáppahin. Nu lea maid juohkehaččas iežas hervenmálla daid

¹⁶ Govva 5 čájeha gabba ruksesmiesenáhbeaskka, duddjon- ja hervenmálla lea seamma go gabbaborgemiesenáhbeaskkain.

njuolggadusaid siskkobealde ja dainna lágiin leat hervenmállet rievddadan. (Porsbo & Nordenhem 1988:17).

Dain iešguđet hervendoahpagiin lea sierra definišuvdna ja dain lea relašuvdna badjedoahpagii, mii lea *beaska* (*hearva*). Daid doahpagiid earuheaddji dovdomearkkat leat hearvva *sajádat* ja *hápmi*.

Hearvvaidd vuodul sirrejuvvojit beaskkat golmma sadjái mas earuheaddji dovdomearkan lea *hearvva valljivuohta*. *Borgemiesenáhbeaska* ovddasta eanemus hearvva, *čeahborbeaska* fas čeabetláđđi ja *suhkkesbeaskkas* ii leat makkárge hearva. Nappo hearvvat dárkkuhit makkár atnui beaska lea jurddašuvvan ja dat lunddolaččat juohkásit guovtti jovkui: čikŋa- ja atnu- ja/dahje bargobeaska, mas čikŋabeaskkas lea eanemus hearva ja atnu- ja/dahje bargobeaskkain ii leat hearva.

Bargobeaskkaid ii leange dárbu hervet go dat galge barggu oktavuodas adnojuvvot. Árgabeaivvi beaska fas lei veaháš hervejuvvon, seamma lei maid atnubeaska mii adnojuvvui ovdamearkka dihte “vuojistit nuppi goađis”, nu movt duojár Maret muitala. Nuppiin sániin sáhhtá lohkat ahte konteksta dat mearrida hearvva ja hervema beaskaduddjomis ja daid máhttin ja oahppan dávjá dáhphuvai sosialiserema bokte. Ipmárdus daidda sierra ivdnefinišuvnnaide ja daid máhttin lei ja lea ávkkálaš go galgá čuovvut báikkálaš vieruid (Kuokkanen 2009: 53). Ivnnit ja hearvvat duddjoma oktavuodas ovddastit nyánssaid mat čájehit goas leat veaháš činadan ja goas leat hirbmosit činadan. Hearva ja herven mii dáhphuvvá ivnniid vuodul govvida etnalaš identitehta, mas sosialiserema bokte beassá čájehit iežas gullelašvuođa, čehppodaga ja valljivuođa.

Otne eanaš oaidnit *muzet-* ja *gabbaborgemiesenáhbeaskkaid*, main leat seamma ivdnát hearvvat go ovdalaš áiggege ledje, nu dát vierru lea čuvvon buolvvas bulvii ja dat leat doalahan muhtun muddui iešvuođaideaset, vaikko vel rievdadusat leat leamaš, nugo ovdamearkka dihte čeabehearvva hervenvuohki, dat ahte makkár báttiiguin herve ja man govdat dat hearva lea (Eira 2022:38-39; Guttorm 2010:63-64).

6.3 Gárvves duodji

Dán kategoriijai gullet buot tearpmat ja doahpagat maiguin govahalan gárvves duoji hámi ja estetihka.

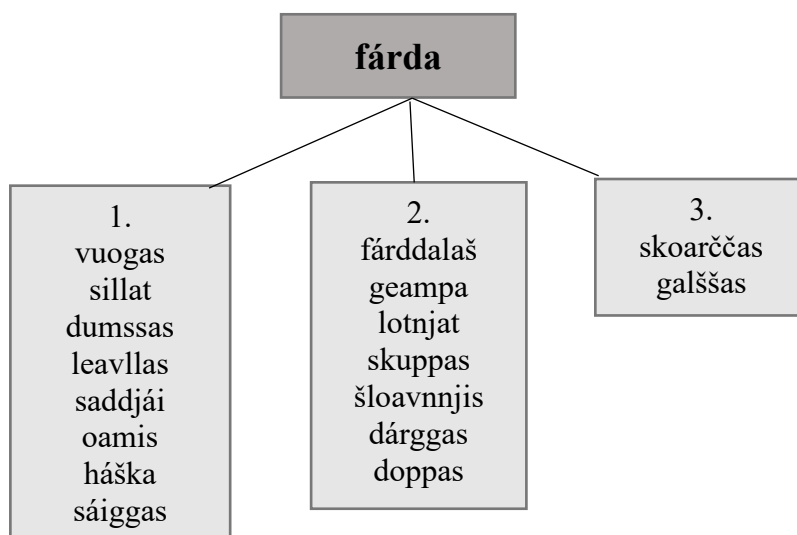
	kategoriija 3
dássi:	
I	2
II	17 (+2)
III	(5)
substantiivvat	2
vearbbat	0 (+2)
adjektiivvat	16 (+5)
advearbbat	1

Tabealla 8: goalmát kategoriija doahpagat merkejuvvon makkár dásiide ja sátneluohkáide gullet.

Tabeallas bajábealde (tabealla 8) oaidnit makkár dásiide ja sátneluohkáide goalmát kategoriija doahpagat gullet. Obbalaččat dan kategoriijai gullet dán masterčállosa oktavuodas 19 tearpma, main guokte tearpma leat badjedoahtaga ja 17 tearpma leat vuolledoahpagat. Dán kategoriijai sáhttet maid gullat vihtta vuolledoahpaga 2 (goalmát dássi), mat leat bohccoguolga ivdnedoahpagat muhto dán masterčállosa oktavuodas lean daid kategoriseren vuosttaš kategoriijai ja danin lohku 5 lea merkejuvvon ruođuid sisa. Dan kategoriijai sáhttet maid guokte nuppi dási doahpaga, vearbbat *ruvvet* ja *vuoidat* gullat, muhto daid lean maid kategoriseren vuosttaš kategoriijai ja danin dat maid leat ruođuid siste. Konteaksta dat mearrida gosa dat iešguđet doahpagat kategoriserejuvvojit. Dan kategoriijas leat guokte substantiivva, 16 adjektiivva ja okta advearba. Dan kategoriijas eai leat vearbbat.

Duoji estetihka lea vejolaš geahččat mángga ládje (Guttorm 2021:118). Dán kategoriijas analyseren ja dulkon muhtun daid doahpahiid mat definerejit duoji estetihka, mas sihke hápmi ja anolašvuohta leat oassin.

Hápmi ja *hábmén* lea duojára jurdagiin ja daguin, álggu rájes gitta lohppii. Duojár govahallá duoji hámi maiddá goarodettiin iige beare gárvves buktaga. Beaskahámi doahpagat árvvoštallojuvvojit golmma dásis nu movt oaidnit govvošis vuolábealde (govus 16). Dan govvošis lea vuosttaš dási doaba *fárda* govviduvvon generalaš doabavuogádagas mas vuosttaš ruvttu govvida *hámi garvves beaskkas*, nubbi govvida *fárdda* ja goalmát govvida *beaskka hámi mañjel vurrkodeami ja áimmahuššama*. *Fárda* lea das vuosttaš dási doaba, ránes ivdnát ruvttuin leat nuppi dási doahpagat.

Govus 16: badjedoahpaga fárdda bálddaldasvuolledoahpaga govviduvvon generalaš doabavuogádagain.

6.3.1 Beaskka hápmi

Duoji gárváneami maŋnel govahallat duoji dán ektui makkár dat lea oaidnit ja maiddá anolašvuoda vuodul. Dalle čáppášit duoji, ja árvoštallat doaibmago dan atnui masa lea jurddašuvvon. Nuppe beliid sáhtá maid funošit, dalle duodji ii šaddan vuogas dán jurddašuvvan atnui. Čáppa beaskka govahallat mánggáin sierranas tearpmaiguin ja doahpágiiguin, seamma maid dán vuostebeali, fasttes/romes beaskka. Čáppat dán čállosa oktavuodas muitala ahte beaska lea vuogas ja anolaš ja dan geahčan konteavstta ektui. Jus duodji lea viessočikŋa, de árvoštallojuvvo eará ládje go atnu duodji, namalassii ahte leago vuogas ja anolaš, vai vuogas dahje anolaš. Fasttes beaska fas muitala ahte dat ii leat nu vuogas dahje/ ja anolaš.

Dain doahpágiin lea sisdoallu mii váikkuha fárdda čilgemii, mii mearkkaša govvidit olbmo geas lea beaska badjelis. Dan birra eambo maŋnelis (gč. kap 6.3.2).

Diehtoguddiid ja girjjálašvuoda dieđuid vuodul dulkon ahte dat leat sihke positiivvalaš ja negatiivvalaš tearpmat mat govvidit duoji hámi ja daid analyseren ja systematiseren čájeha ahte dain leat generalaš relašuvnnat *hápmi* badjedoahpágii. Refereanttas dan kapihttalis, mii lea beaska, leat dat earuheaddji dovdomearkkat *viidodat*, *sturredat* ja *ávnnas*.

Positiivvalaš tearpmat 'sillat' ja 'vuogas' leat hámi vuolledoahpaga mat muitalit ahte duodji lea fávdnádít heivehuvvon ja duddjojuvvon dán jurddašuvvan olbmui (Nielsen 1979:407, 790; Guttorm & Labba 2008:158). Dalle duodji ii leat gallji, iige baski muhto juste muttát. Mu

diehtoguoddit eai loga atnit beaivválaččat 'sillat' tearpma muhto dovdet dan ja mitalit ahte go lea *sillat*, dalle lea veaháš čábbát bivttas go beare čáppa bivttas (ISHT; IBH). 'Vuogas' tearpma fas atnet juohkelágán dujiid oktavuodas, go dat tearpma ii ovddas beare beaskaduoji ja duddjoma muhto gullá obbalaččat duodjeterminologijai ja maiddái árgabeaigillii. Duojár Máret mitala ahte go lea *vuogas*, de dalle lea bivttas anolaš ja lea gal maid veaháš čáppat, muhto deattuha ahte *vuogas* lea eambo anolašvuoda guvlui (MPAG). Dan seamma maiddái čállá Guttorm (2021:110) 'vuogas' tearpma birra: go duodji lea *vuogas*, dalle lea juoga čáppat čalbmái ja ahte duodji lea anolaš. Eará fágasurggiin atnit maid dán tearpma, ovdamearkka dihte go govvidit olbmuid láhttema.

Dieđuid vuodul lean *sillat* doahpaga defineren: oktageardánis ja čáppa bivttas ja *vuogas* doahpaga fas lean defineren: ulbmillaš ja čáppa duodji (mii lea heivehuvvon ja čábbát duddjojuvvon). Oainnán gaskavuodaid dain doahpagiin go goappašagat čilgeba ahte lea čáppa duodji, muhto earuheaddji dovdomearka lea ahte *vuogas* doahpaga lea eambo deaddu das ahte man anolaš duodji lea ja *sillat* doahpaga fas lea deaddu das ahte makkár lea olggosoidnit.

Negatiivvalaš tearpmaid 'dumssas' ja 'leavllas' sisdoallu vuolgá das ahte bivttas lea menddo assái ja gallji dán olbmo ektui geasa lea jurddašuvvon (Nielsen 1979: 580, 606; Guttorm & Labba 2008:150). Daid doahpagiid mitalit mu diehtoguoddit ahte leat áibbas dábálaš tearpmat leamaš don doloža rájes. Duojár Inga Susanne mitala “dolin dat gal cuiggodedje jus eai lean čáppa gárvvut badjelis, jus ledje beare galjes biktasat badjelis dalle dadje “gálat diet lei oba dumssas” (ISHT). Mun dulkon ahte dat ii lean dat olmmoš mii lei dumssas, muhto go sus lei badjelis beare galjes bivttas, de dadje maiddái dan olbmo birra ahte lea beare “dumssas”. Namalassii leat tearpmat 'dumssas' ja 'leavllas' adjektiivvat mat mitalit beaskka iešvuodaid. Daid dieđuid vuodul lean defineren *dumssas* ná: náhkkebivttas gorrojuvvon assás náhkis ja *leavllas* doahpaga fas ná: hirbmat galjes bivttas. Daid doahpagiid earuheaddji dovdomearkkat leat *ávdnasa assodat* ja *biktasa sturrodát*, nappo daid ii sáhte gohčodit synonyman vaikko leat garra čanastagat dain. Dakkár sierranas doahpagat čájehit ahte beaskka hámi bagadallamii gávdnojit olu sierra doahpagat main leat minimála earuheaddji dovdomearkkat, muhto goitge dain lea soames iešvuolta mii dagaha ahte dat šaddet sierranas doahpagat.

'Saddjái' mitala ahte biktasis lea buorre sadji (Nielsen 1979:364; Guttorm & Labba 2008:151). Dán doahpaga atnin vuolgá makkár konteavsttas dat geavahuvvo. Dávjá dat doaba adnojuvvo positiivvalaččat govahallat biktasa, ovdamearkka dihte nu go lean gullan “diet bivttas gal lea saddjái, dieinna bivvá bures”. Vuosttebeliid sáhtta maid atnit go govahallat olbmo geas lea

menddo stuora bivttas, beare buorre sadji, dalle lea skuhččeme dahje doahpaga atnime ironiijan, ovdamearkka dihte: “gal dies gal lei oba saddjái dat bivttas”. Mu diehtoguoddit mitalit ahte lei dehálaš ovdalaš áigge goarrut beaskkaid veahá stuoribun go ovdamearkka dihte dán áigge gorrot. Ággan dasa lei ahte beaskka galge ávkkástallat buotlágan bargguin ja dalle dat ii galgan leat baski, dat galggai leat saddjái. Saddjás beaska lei maid govvan dasa ahte duojáris lei árbevirolaš máhttu vuodđun dujiid duddjomis, namalassii ahte lei ipmárdus dasa movt beaskka goarrut vai lea anolaš. Mun lean dieđuid vuodul defineren *saddjái* doahpaga ná: bivttas mii lea heivehuvvon ja gorrojuvvon olbmo ektui, ii leat menddo gallji iige baski.

Beaskka hámi bagadallantearpmat main lea measta oktasaš definišuvdna leat ovdamearkka dihte 'oamis', 'sáiggas' ja 'háška'. Tearpmat 'oamis' ja 'sáiggas' leat adjektiivvat ja 'háška' fas lea advearba. Dat tearpmat čilgejuvvojit girjjálašvuodas ahte juoga lea adnon, gollan ja ráigánan dahje hirbmosit gollan ja ráigánan (Nielsen 1979:165, 308, 368; Guttorm & Labba 2008:59, 150, 155; SNSO 2000). Dat tearpmat čilgejit negatiivvalaččat beaskka hámi ja dain doahpagiin leat čielga relašuvnnat nubbi nubbái go dain leat sullii seamma dovdomearkkat, namalassii leat dain minimála iešvuodát mat ráhkadit earuheaddji dovdomearkkaid. Dovdomearkkat dain tearpmain leat *adnon*, *gollan*, *gollan hirbmosit* ja *ráigánan* ja *hirbmosit ráigánan*. Mu diehtoguoddit čilgejit adnon beaskka dovdomearkkaid vuodul, dávjjimusat gullen “gollan beaska” dahje “ráigánan ja gollan beaska”, mat leatge 'oamis', 'sáiggas' ja 'háška' tearpmaid dovdomearkkat. Namalassii de mu diehtoguoddit eai čilgen tearpmaiguin dán ráigánan ja gollan beaskka, muhto dovdomearkkaid vuodul. Goitge sii dovde buot dán golbma tearpma go jerren ahte jus sii atnet daid ja makkár oktavuodas sii atnet daid. Earenomážiid dovde 'sáiggas' tearpma. Dan logai duojár Máret ahte dat son atná maiddái eará fágasurggiin ja mitala ná: “Sáiggas dat gal sáhtta maiddái horsta dahje seahkka, sáigoseahkka láven lohkat” (MPAG). Duojár Inga mitala sullii seamma ládje. Dulkon dieđuid vuodul ahte daid tearpmaid atnin sáhtta amasnuvvan maiddái mu diehtoguddiide go beaskka atnu lea unnon. Lea maid vejolaš ahte sii eai juste dalle muitán daid tearpmaid go duodji ii lean sadjosis dahje go sis eai soaitte dakkár beaskkat mat ovddastit daid doahpagiid. Mun lean välljen defineret daid doahpagiid ná: *oamis*: adnon náhkkebivttas. *Sáiggas*: gollan ja ráigánan náhkkebivttas. *Háška*: hirbmosit gollan ja ráigánan náhkkebivttas. Nappo daid definišuvnnaid vuodul lea vejolaš oaidnit daid earuheaddji dovdomearkkaid mat sirrejit dán golbma tearpma.

6.3.2 Olbmo hápmi beaskkain

Humadettiin diehtoguddiiguin jearahan movt sii bagadallet olbmo geas lea beaska badjelis. “Oaivvildat go fárdđa?” jearrala duojár Máret. “Fárdđalaš dat lávejit lohkat jus čáppa beaska lea badjelis ja olmmoš guoddá dan čábbát” muitala duojár Inga. Dulkon ahte dáinna “guoddá beaskka čábbát” oaivvilduvvo ahte beaska lea duddjojuvvon dán dihto olbmo mielde ja ii leat sahtedohko gorrojuvvon, namalassii duojárís lea vuodđomáhttu maid dárbaša vai oažžu čáppa beaskka ja dan olbmos geas lea badjelis beaska, sus lea vuodđomáhttu das movt divvut fárdđa vai šaddá čáppa hápmi alddis go beaska lea badjelis.

Tearbma 'fárda' lea substantiiva ja lea vuosttaš dási doaba goalmát kategoriijas. Dan birra čállojuvvo čálalaš gálduin ná: olbmo hápmi biktasiiguin. (Nielsen 1979:633; Guttorm & Labba 2008:152). 'Fárdđalaš' leages adjektiiva ja gullá goalmát kategoriija nuppi dási doahpagiidda. Dat lea suorggádus fárdđa-sánis, ja čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: olmmoš gii lokte biktasa čábbát (ibid.). Dat mearkkaša ahte ollisvuohhta, olmmoš ja bivttas, govviduvvo.

Doahpagiid *fárda* ja *fárdđalaš* lean defineren ná: olbmo hápmi go beaska lea badjelis ja ollisvuodá govahallan olbmos gii guoddá beaskka čábbát.

Tearbma 'fárda' leage dan čállosa oktavuodas badjedoaaba, mas leat vuolledoahpagat nugo earret eará *lotnji* dahje *lotnjái* ja *geampa*. 'Fárdđa' tearpma lea maid vejolaš analyseret vuolledoaban ja dalle lea hápmi badjedoaaba. Dan čállosa oktavuodas buvttán moadde vuolledoahpaga ovdan mat leat njuolga váikkuhussan *fárda* doahpagii.

Fárdđa vuolledoahpagat gullet juogo positiivvalaš dahje negatiivvalaš tearbmajovkui. Dat dárkkuhit ahte olbmo hápmi beaskkain lea juogo čáppat dahje fasti. Duojár Inga Susanne muitala ná:

Geallu ja fárdđalaš gullaba oktii... Geampa galgá go beaskka coggá ja dalle lea fárdđalaš. Ferte goarrut nu ahte ii leat gallji, iige nu skuppas (lonjehis gákti/beaska) , dakkár mii heive dán olbmui. [...] Geallu gal lea jus olmmoš lea hirbmat čáppat. (ISHT.)

Dáid dieđuid vuodul dulkon ahte go lea *geampa* dalle lea olbmos čáppa *fárda*, ja jus galgá *geampa* dalle ferte bivttas leat *lotnjái*. Namalassii ferte maid dovdat doahpagiid *geampa* ja *lotnjat* definišuvnnaid go *fárdđa* galgá oažžut ja easka dalle go buot daid doahpagiid bidjá oktii, dalle oažžu dan rievttis sisdoallomearkkašumi *fárdđa* doahpagis.

Fárda lea proseassa masa čatnasit maiddáí eará proseassat ja ii leat vejolaš oažžut čáppa *fárdda* jus ovdamearkka dihte ii leat lihkostuvvan oažžut *lonjiid*. *Fárdda* olaha easka dalle go lea čađahan muhtun dihto proseassaid ja lihkostuvvan daiguin. Dán dihto proseassa (govvosis 20) lean govvidan assosiatiivva doabavuogádagain, mas deattuhuvvojit doahpágiid sekveansa relašuvnnat:

Govus 17: fárda proseassa govviduvvon assosiatiivva doabavuogádagain.

Govvosis bajábealde (govus 17) čájehuvvo proseassa mas *fárda* lea boađusin. *Lotnji* ges dat mas dat vuolgá, mearkkaša dan ahte dat proseassa čuovvu duoji duddjoma ja buot oasis olles beaskaduodjeproseassas váikkuhit fárdii, nappo lea dehálaš ahte ipmirda maid *lotnji* doaba ovddasta go dat čuohcá beaskaduddjomii ja earenomážiid dat čuohcá gárvves buktagii.

'Lotnji' lea substantiiva ja vuosttaš ja goalmát kategoriija nuppi dási doaba. Dan masterčállosa oktavuodas lean dan maid kategoriseren vuosttaš kategoriijai dan dihte go dan árvvoštalan obbalaš dajaldahkan mii čujuha beaskka maŋŋebeali osiide. Dan birra čállojuvvo girjjálašvuodas ná: Gávtti dahje beaskka maŋábealli (Guttorm & Labba 2008:150). Nielsena (1979:552) sátnegirjjiis čállojuvvo ná: čáppa ja jeavda máhcit/ lonjit gávtti dahje beaskka maŋŋebealis.

'Lotnjat' lea adjektiiva ja dat gullá goalmát kategoriijai. Dat čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: gákti dahje beaska mas lotnji lea čáppat, lea lotnjat (Guttorm & Labba 2008:151) ja beaska dahje gákti mas lonjit gahččet jeavda ja čábbát (Nielsen 1979:552). Namalassii de govviduvvo makkár beaska lea oaidnit go lea vadjan ja gorrón beaskka maŋábealosiid, ahte leago njuolga vadjan ja gorrón vai leago gevlen goabbat beale beaskka maŋábealbosiid vulogeahčen ja man olu gáiddáid lea bidjan lassin, go dat maid váikkuhit dasa šaddá go beaska lodnjái vai ii.

Duojár Inga muitala seammás go divoda beaskka ovdalgo galge govvet: “Ferte gal duoid lonjiid divvut vai šaddá fiinnis govvas maid.. [...] dat galgá oidnot ahte leat lonjit vai návdet dan beaskka lodnjádin” (IBH). Dieđuid vuodul dulkon ahte tearbma 'lotnji' geavahuvvo álo mánggaidlogus ja dat adnojuvvo go govahallat beaskka hámi dalle go beaska lea olbmos badjelis. Namalassii dalle geahččá ahte man olu “máhcit” leat beaskka maŋŋebealis ja movt dat máhciid leat go olmmoš čuččoda.

Dieđuid vuodul lean doahpaga *lotnji* defineren ná: beaskka maŋŋebeali máhcit (beaskka maŋŋebeali oasis oktan gáiddáiguin). Doahpaga *lotnjat* defineren ná: jeavda ja čáppa máhcit beaskka maŋŋebealis go olmmoš čuožžu.

Viidásit de čilgen tearpma 'geamppa'. 'Geampa' čilgejuvvo girjjálašvuodas ná: olmmoš gii lea hámálaččat ja čábbát gárvodan (Nielsen 1979:465; Guttorm & Labba 2008:159). Nappo dat tearbma geavahuvvo maiddái go govahallá olbmuid geain leat earálágan biktasat badjelis go beaska. Duojarat muitaleaba:

Geampa dat lea go oainnat beaskka sealggi. Die lea geampa, diet gal šattai nu geampa go moai bijaimen dien gáiddá vel. Šattai lotnjat. Lotnjat gullá dan geamppa sátnái. (MPAG.)

Geallu lea čáppa olmmoš, geampa lea go lea čáppa beaska badjelis (IBH).

Duojarat orrot 'geampa' tearpma muhtomin atnime 'fárdda' sajis, vaikko dán guovtti tearpmas leat earuheaddji dovdomearkkat. *Geampa* sisdoallomearkkašupmi muitala ahte olmmoš sáhtta čábbát gárvodan, dalle ii leat beare dan biktasa birra hupmu, muhto sáhtta maiddái coggan nugo čáppa gahpira, gápmagiid, skuovaid, fáhcaid ja nu ain, mii addá ollislaš gova olbmos dalle go lea hámálaččat gárvodan. *Fárda* fas muitala ahte olmmoš lokte dahje guodda čábbát beaskka dahje gávtti.

Orru maiddái leamen nu ahte sii atnet sihke geamppa ja lodnjái go govahallet čáppa ja vuogas beaskka, dahje maiddái dalle go govahallet olbmo fárdda. Namalassii de lea vejolaš atnit dan golbma tearpma sierra. Mun fas árvvoštalan ahte geampa ja lodnjái tearpmat váikkuhit fárdii, jus galgá geampa, de dalle ferte lodnjás beaska ja obbalaččat fertejit dus buot gárvvut badjelis mat gullet go beaskkain gárvodat, nugo gápmagat, gálssohat/bittut, gahpir, liidni ja nu ain. Ja jus galgá fárda dalle ferte lodnjás beaska ja ahte don guottát beaskka čábbát, dalle lea fárddalaš iige fárddaheapme mii adnojuvvo dalle go govviduvvo olmmoš mas lea beaska mas eai leat lonjit ja nu maid ii leat geampa (Nielsen 1979:634).

Geampa lean dieđuid vuodul defineren ná: čábbát gárvodan olmmoš geas lea beaska badjelis mii lea gorrojuvvo su mielde.

Vuostebeliid govahalat olbmo, geas lea beaska badjelis, negatiivvalaččat earret eará daiguin tearpmaiguin; 'doppas' ja 'dármmas'. Daid sisdoallomearkkašupmi lea negatiivvalaš, mii čilge

ahte beaska ii leat vuogas dan olbmui geas dat lea alde. Čálalaš gálduin čállojuvvo ná: ássái ja unohas, lea beare assádit gárvodan ja go lea romit gárvodan (Guttorm 2008:152-153; Nielsen 1979:487). Nappo daid tearpmaid atnin vuolgá das makkár olmmoš lea, movt dat lea gárvodan ja movt lokte biktasa.

Defineren *doppas* doahpaga ná: menddo assádit gárvodan ja nu šaddan baskkes hápmi, ii leat šat fálda. *Dárggas* doahpaga defineren ná: dakkár olmmoš gii lea sahtedohko gárvodan, sus ii leat fálda.

Mu diehtoguoddit eai atnán daid tearpmaid go jearahin movt sii namuhit dakkár olbmo geas lea romes/fasttes beaska badjelis. Sii baicca dán oktavuodas čilgeje fasttes beaskka dovdomearkkaid vuodul eaige daiguin tearpmaiguin mat leat namuhuvvon badjelis. Dovdomearkkat ovdamearkka dihte 'doppas' tearpmas lea ahte dat lea unohis beaska, dakkár mii ii leat dán jurddašuvvan olbmui gorrojuvvon.

Maiddáii namuhuvvui “diet gal lea beare romit gárvodan” (MPAG), mii maiddáii lea *dárggas* doahpaga dovdomearka.

Ságastallamiid oktavuodas sii maid namuhedje moadde eará tearpma. Dat tearpmat leat 'skuppas' ja 'skoavnnjis' dahje 'šloavnnjis' nu movt girjjálašvuodas dát tearpma čállojuvvo (Guttorm & Labba 2008:151; Nielsen 1979:655). Dat rievtti mielde adnojuvvojit govahallat beare beaskka iige olbmo ja beaskka. Jearahallamiid oktavuodas sii atnet daid go govahallet olbmo hámi geas lea romes beaska badjelis. Duojár Inga Susanne muitala: “[...] beaska lea skuppas ja skoavnnjis go lea dego jáhkka” (ISHT). Duojár Máret fas čilge ná: “Skubbebeaska lea diekkár njulges beaska” (MPAG). Girjjálašvuodas čilgejuvvo 'skuppas' ná: lonjehis gákti/beaska ja 'šloavnnjis' ná: beaska dahje earálágán bivttas mii lea stuoris ja gallji (Guttorm & Labba 2008:150-151; Nielsen 1979:545, 655). Orru leamen nu ahte duojárat muhtomin go muitalit, atnet daid doahpágiid synonyman, ahte beaska lea vaddjojuvvon ja gorrojuvvon beare njuolga dahje beare stuorisin ja galljin ja nu lea šaddan dego jáhkka, eai leat lonjit. Meroštalan ahte praktihkalaččat lea vejolaš dán guokte tearpma atnit synonyman vaikko teorehtalaččat dán guovttis leat earuheaddji dovdomearkkat; njuolga ja stuoris ja gallji, mat sirrejit doahpágiid nubbi nuppis. Defineren doahpaga *skuppas* ná: náhkkebivttas mii lea beare stuoris ja gallji olbmo ektui ja *šloavnnjis* doahpaga ges ná: náhkkebivttas mas leat oasis vaddjojuvvon beare njuolga, hápmi lea seammalágan go jáhkka.

6.3.3 Hápmi maŋŋel vurkkodeami ja áimmahuššama

Vurkkodeapmi ja áimmahuššan mielddisbukta ahte dovddat ávdnasa iešvuodaid ja movt ávnnas buoremusat ceavzá. Árbevirolaš dieđuid bokte leat sápmelaččat áloáiggiid geahččaladdan ja gávnahan movt náhki buoremusat vurrkodit ja áimmahuššat, nu maid leat doahpagat dán vuodul čuožžilan, mat definerjit daid iešguđetge proseassaid ja daid bohtosiid (Eira 2022:39; Kuokkanen 2009:52; Guttorm 1997:99).

Miessadat, mii lea beaskka ávnnas, ii gierdda vaikko man guhká ja vaikko gos vurrkoduvvot. Dat sáhtta mieskat, goikat ja garrat, ovdamearka dihte jus vurrkoda beaskka plastihkkagássain dahje viesus.

Dán oasi tearpmat mitalit makkár duoji hápmi lea maŋnel go lea vurrkoduvvon. Dat leat sihke posiitivlaš ja negatiivlaš tearpmat, muhto dávjjimusat orrot atnime negatiivlaš doahpigiid go govahallet duoji mii lea vurrkoduvvon. Dat jáhkkimis vuolgá das go maŋnel vurrkodeami de dávjá leat negatiivlaš váikkuhusat ávdnasii ja duodjái ja dalle maid duodji govahallojuvvo dán vuodul nu movt oaidnit dán.

'Skoarččas' ja 'galššas' leat tearpmat mat mitalit ahte duodji dahje náhkki lea goikan ja garran (Nielsen 1979:38, 448; Guttorm & Labba 2008:93-94). Goikan ja garran leat dovdomearkkat dán proseassas mii dagaha ahte duodji dahje náhkki manná čoaikkái. Duojár Inga mitala:

Gea go lea skoarččagan, goikan dat lea [geahččá iežas beaskka]... dat láve go áittis lea heaŋán ja váldá vissui de ferte ruvvet ja fanahallat beaskka sihke vulos guvlu ja govodahkii, muđui dat gal šaddá fasti ja iige hal dan oáččo ala de. [...] mieskat maid sáhtta, orrotge álgán šaddat čáhpes dielkkut... dat gal šaddet go doppe lea nu njuoska áibmu. (IBH.)

Duojár guokta Inga Susanne ja Máret muitaleaba ahte beaskka ii galgga viesus vurrkodit. Olgovisttis dat dán áigge vurrkodit náhkkeđuidd ja ovdalgo coggá ala, de ferte bures fanahallat beaskka vuoi ii luodan ja muhtomin maid vuoidat. (MPAG; ISHT.)

Duojáriid dieđuid vuodul dulkon ahte vurrkodeami oktavuodas geavvá proseassa mii goikada duoji, nappo lea áibbas dárbašlaš dárkilis ovdabarggu dahkat vuoi vurrkodeapmi ja áimmahuššan maid manná njuovžileabbo ja nu duodji bistá guhkit.

Skoarččas doahpaga defineren ná: náhkkeđuidd mii lea garran ja mannan čoaikkái go lea goikan. *Galššas* doahpaga defineren ná: náhkki mii lea garran, mannan čoaikkái go lea goikan. Daid tearpmaid geavahit juohkelágan náhkkeđuidd ja náhkiid govahallamis mat leat goikan ja mannan čoaikkái. Dieđuid vuodul dulkon ahte *skoarččas* doaba adnojuvvo dávjjit go lea

hupmu gárvves duoji birra ja *galššas* fas adnojuvvo dalle go lea ávdnasa birra sáhka, muhto sáhhtá maid adnojuvvot dalle go lea gárvves duoji birra hupmu.

Beaskahámi govahallamis, manjel go lea adnon, gávdnojit maid eará tearpmat. Das namuhan moadde ovdamearkka maid in lean defineren, earret *muottá*, dan lean defineren go dat doaba mii ain otna lea guovddáš doaban beaskaságastallama oktavuodas.

'Galšebeaska' ja 'doavrebeaska' leat assás ja garra beaskkat, namalassii ahte beaska lea duddjojuvvon assás náhkis ja dat váikkuha beaskka loahpalaš hápmái (Nielsen 1979:553; Guttorm & Labba 2008:59). 'Snurdobeaska' ja 'muoddá' leat gollan beaskkat. Dalle lea beaska bures adnon ja ávdnasa guolga lea gollagoahtán dahje gollan eret (Nielsen 1979:499; Guttorm & Labba 2008:59).

'Muottá' birra čállojuvvo ná: boares, gollan beaska (Nielsen 1979:697). Duojára guoktá Máret ja Inga muitaleaba das muottá birra ná:

Muoddá gal lea maid, maid gorrot čearpmatnáhkiin dahje vuorasnáhkiin. Ja dasa eai ane eará go njeallje náhki. Dat dat gal láve die čakčanáhkki. Dan dat gal lávejit juohke beaivvi geavahit ja dat gal lei dušše dievdoolbmuide, bargobeaska. Juohke beaivvi go muoraid čulle ja nie... vuoi ii galbmo. Dan dat eai geavahan nisssonolbmot. (MPAG.)

Muoddá lea dakkár adnon bivttas, dan dat mii goit leat gohčodan nu goit. Na.. mii goit leat gohčodan beaskan, suhkkesebeaskan ja go lea boarásnuvvan, de lea muoddá... Muoddáluvvan dat beaska, náhkki gollan. (IBH.)

Mun dulkon ahte dán masterčállosa dutkanguovllus geavahuvvo *muoddá* doaba guovtte ládje. *Muoddá* sáhhtá leat sihke ođđa beaska mii lea gorrojuvvon suhkkeseguolggat miessadagain ja maddái bures adnon beaska ja nu leange maid defineren doahpaga ná: suhkkeseguolggat ollesolbmo náhkebevttas mii lea bures gollan go lea adnon dahje suhkkeseguolggat ollesolbmo náhkebevttas. Dán doahpaga navddán polysemiijan go *muoddá* sisttisoallá guokte definišuvnna main leat sierra dovdomearkkat, muhto goit ge leat čanastagat. Doahpaga dovdomearkkat rievddadit dan mielde makkár definišuvnna bidjá vuodđun govahallamii ja dán ovdanbuktimii.

7. Suokkardallan ja konklusuvdna

Dán kapihttalis suokkardalan masterčállosa dutkanbohtosiid ja buvttán ovdan loahppaárvalusa das maid lean analyseremiid ja dulkomiid bokte gávnahan. Diehtoguoddit ja girjjálašvuoda gáldut leat leamaš vuodđun go lean beaskatearpmaid välljen, analyseren ja defineren. Lean maid geahččan movt árbevirolaš máhttu speadjalastá duddjonproseassa tearpmain ja doahpagiin.

Dán masterčállosa ulbmil ii leat vástidit mii beaskafágagiella lea, muhto lean baicca guorahallan maid doahpagiid definišuvnnat mitalit ja movt doahpagat speadjalastojit beaskaduddjon proseassain.

Beaskaduddjon lea álgoálggus praktihkalaš doaibma gos ii álo earut tearpmaid geavaheami seammá ládje go teoriijas lea vejolaš dahkat go tearpmaid ja doahpagiid atnin dáhpáhuvvá lunddolaččat bargadetiin, ja dát diehtu mii dalle boahtá ovdan lea dárkil ja mihtilmas mii konteavstta ektui lea logalaš.

Olles duoji fágagiella lea earenomáš ja dát sisttisoallá rikkes tearbmavuorkká masa gullet juohkelágan duodjesánit, dajaldagat, tearpmat ja doahpagat. Dan masterčállosii lean välljen 75 tearpma analyseret ja dulkot ja daid navddán dehálažžan beaskaduddjoma oktavuodas.

Muhtun tearpmat leat váldotearpmat ja badjedoahpagat ja earát fas leat vuolledoahpagat, earret eará dán masterčállosa oktavuodas dat leat badjedoahpagat *beaska*, *miessadat*, *dikšut*, *goarrut* ja *fárda* ja dat gullet iešguđet kategoriijaide (gč. kap 6.1, 6.2 ja 6.3).

Duodjedoahpagat maid lean analyseren čájehit ahte dat sisttisdollet iešguđetlágan dieđuid dan birra mii čilge duoji sisdoalu golmma kategoriija ja golmma dási vuodul ja dat guhte máhtá ja hálldaša daid doahpagiid ja definišuvnnaid čájeha nana fágagiella vuodđomáhtu.

Dán masterčállosis lean juohkán doahpagiid sihke kategoriijaide ja dásiide (gč. tabealla 2, kap. 6). Kategoriijat leat: *ovdalgo álggát duddjot*, *duddjon* ja *gárvves duodji*. Dásit fas leat: | *badjedoaba*, || *vuolledoaba* ja ||| *vuolledoaba 2*. Daid juohkimiid ja maid analyserema vuodul oainnán ahte ovdamearkka dihte buot kategoriijain leat eanet vuolledoahpagat go badjedoahpagat ja beare vuosttaš ja nuppi kategoriijas goalmmát dási doahpagat (vuolledoahpagat 2).

Lean maid guorahallan makkár sátneluohkáide dát tearpmat gullet, ja tabeallas (tabealla 2, kap. 6.1) oaidnit ahte buot golmma kategoriijain leat substantiivvat ja advearbbat. Vuosttaš

kategoriijas tearpmat gullet buot dán njealji sátneluohkkái. Nuppi kategoriijas eai leat adjektiivvat ja goalmát kategoriijas eai leat vearbbat.

Duodjedoahpagiid struktureremis ja analyseremis lean gávnahan ahte vuosttaš dási doahpagat leat “váldodoahpagat” ja navddán ahte dan dási doahpagiid haga ii šattaše joatka guorahallamis iige duojis. Nuppi dási doahpagat čilgejit čiekŋalit dimenšuvnna bajit doahpagis, ja dat leat veahkkin buktime ovdan sihke dovdomearkkaid ja iešvuodaid maid badjedoaba dárbbáša vai oažžu iežas definišuvnna ja vai vuolledoahpagat maid ožžot iežaset sierra definišuvnnaid. Goalmát dási doahpagiid navddán fas dakkár “lassidoaban” maid atnit ávkin go dárbbášit ain lasi mihtilmasvuodaid sirren dihte definišuvnnaid.

Buot golmma kategoriiain leat sihke okta tearbma, ovtastuvvan tearpmat ja maid máŋga tearpma biddjojuvvon oktii dajaldahkan. Ovdamearkan tearbma 'muzet' (dássi |||, kategoriija 1) ja tearbma nugo 'miessadat' (dássi |, kategoriija 1) dahje ovtastuvvan tearbma 'borgemiessadat' (dássi |, kategoriija 2). Dáid tearpmaid ovtastahttin ráhkada dajaldaga 'muzetmiessadat' (dássi ||, kategoriija 2) dahje 'muzetborgemiessadat' mii čujuha beaskka ávdnasi ja dainna ávdnasiin duddjot 'muzetmiesenáhbeaska' dahje 'muzetborgemiesenáhbeaska'. Beaskaduddjoma oktavuodas doahpagat nugo *miessadat*, *muzetborgemiessadat* ja *borgemiessadat* sáhttet adnojuvvot sierra ja maid olles dajaldahkan, dalle mitaluvvo iešguđet definišuvdna dain, ovdamearka dihte doaba *borgemiessadat* mitala ahte lea assás miesenáhki birra hupmu mas leat oanehis guolggat ja *muzetborgemiessadat* fas čilge dan ahte lea hupmu seavdnjadeamos ivdnát miesenáhki birra mii lea assái ja mas leat oanehis guolggat. Nappo daid doahpagiid dovdomearkkat leat sierraláganat ja nu maiddái dain leat sierra doahpagat mat mitalit juoidá beaskaduddjoma oktavuodas. 'Muzet' mii lea dán masterčállosa oktavuodas goalmát dási doaba, ii sáhte beaskaduddjomis sierra adnojuvvot go dat ii mital eará go ávdnasa guolgga ivnni. *Miessadat* ja *muzetborgemiesenáhbeaska* sáhttet áibbas lunddolaččat adnojuvvot sierra go daid definišuvdna čujuha ávdnasi ja ovtta mállet beskii ja dat guhte ipmirda doahpaga definišuvnna, máhtá govahallat makkár ávnnas ja beaska oaivvilduvvo.

Tearpmaid struktureremis čájehuvvo ahte doahpagat, mat leat vuosttaš kategoriijas ovdalgo álggát duddjot, čilgejit ávdnasiid ja daid dikšuma (gč. kap. 6.1) ja danne das eai leat eará go moadde adjektiivva, muhto leat eanaš substantiivvat ja moadde vearbba, earret eará *dikšut*, *neaskit* ja *ostet*, maid definišuvnnaat leat dehálaččat beaskka ávdnasiid ráhkkanahhtimii. Daid tearpmaid gaskkas lea maid doaba *bivššil* mii guoská beaskka ávdnasa hápmái maŋjel go ávnnas lea dikšojuvvon.

Nuppi kategoriijas mii lea *duddjon*, čilgejit doahpagat beaskaduddjonproseassaid ja beaskka osiid maid dárbbáša vai duddjon sáhtta ovdánit ja šaddat beaskan (gč. kap 6.2) ja das leat eanaš vearbbat ja substantiivvat. Daid gaskkas lea maid okta advearba, doaba *birzzit*, mas definišuvdna lea *sávnnji hápmi* go lea duddjome dahje maŋnel go lea geargan goarrumis.

Goalmmát kategoriijas mii lea *gárvves duodji* čilgejit doahpagat beaskka hámi sihke dalle go duodji lea gárvánan ja maid dalle go soapmásis lea beaska alde (gč. kap 6.3) ja das leat eanaš adjektiivvat ja moadde substantiivva. Daid gaskkas lea maiddái okta advearba, doaba *háška*, mii čilge beaskka hámi go lea gollan ja ráigánan. Dan kategoriijas leat guokte vuosttaš dási doahpaga, *beaska* ja *fárda*. 'Beaska' leage dan masterčállosis dat tearbma mii lea vuolggahan olles masterčállinproseassa ja 'beaskka' lea vejolaš govvidit sihke sierra dahje maid olles proseassan mii ovdána ávdnasis ja loahppaboadus lea *gárvves duodji*.

Beare doahpagiin *beaska* it oaččo obbalaš gova ovdamearkka dihte das makkár *beaskka* birra lea hupmu. Iešguđet beaskamálliid defineremii dárbbahuvvojit maiddái buot dat nuppi ja goalmmát dási doahpagat go ovdamearkka dihte aivve goarruma ja hámi doahpágiiguin ii leat vejolaš govvidit justte makkár *beaska* lea. Goarrundoahpágiid haga fas birgešii jus galgá beare estehtalaččat beaskka govahallat, muhto jus galgá govahallat movt duodji lea duddjojuvvon dalle gáibida sihke vuosttas, nuppi ja goalmmát kategoriija ja -dási doahpágiid dán čilgemii. Estehtalaš doahpágiiguin govahalat beaskka čábbodaga ja anolašvuoda. Daidda maid gáibiduvvojit vuosttaš ja nuppi kategoriija ja dási doahpagat oažžun dihte obbalaš definišuvnna beaskkas.

Buot dán golmma kategoriija ja dási doahpágiid vuodul oažžut ollislaš govva das makkár čanastagat doahpágiid gaskkas leat ja maid movt dat čadnojuvvojit árbevirolaš diehto- ja máhttoortnegiid. Terminologijabarggu oktavuodas govviduvvojitge doahpagat iešguđet doabavuogádagaid vuodul. Lunddolaččat dat juohkásit ja govviduvvojit *proseassa* bokte, *okta ollisvuhtan* ja *relašuvnnaid bokte*, namalassii assosiatiiva-, partitiiva- ja generalaš doabavuogádagaid vuodul. Daid vuodul refereanttat ja dovdomearkkat bohtet ovdan ja nu maid lea vejolaš árvoštallat movt duodjeproseassat speadjalastojuvvojit dain doahpágiin ja definišuvnnain. Daid vuodul oaidnit movt árbevirolaš máhttu ja dieđut bohtet ovdan ja movt dat gaskkustuvvojit duodjefágasuorggis. Doahpagat čujuhit ovdamearkka dihte movt *beaska* lea hábmejuvvon vai oažžu vuogas hámi, movt ávdnasat leat dikšojuvvon vai ávnnas lea giedahallamis ja movt govahalat beaskka estehtalaš beliid.

Eanaš dán masterčállosa tearpmat ja doahpagat leat njuolga gullevaččat beaskaduodjái, muhtun tearpmat ja doahpagat leat maid gullevaččat obbalaččat duoji fágagillii. Muhtun tearpmat maid gullet árgabeaigillii ja eará fágasurggiide. Ovdamearkan dakkár doahpagat mat adnojuvvojit

sihke árgabeaigielas ja duoji fágagielas leat nugo *bohki* ja *vuogas*, maiguin árgabeaigielas govahalat luonddu dahje sajádaga olbmos. Sátni 'bohki' lea luonddus dakkár gáržžes vággi dahje olbmo seakkáš. Sátni 'vuogas' muitala ahte olbmos lea finna luondu dahje lea čáppat ja siivui. Doaba *vuogas* muitala ahte duodji lea anolaš ja čáppat ja doaba *bohki* fas muitala beaskkas dan sajádaga gokko beaska lea seakkimus.

Dán masterbarggus lean gávnahan ahte dat gávdnojit eanet beskii gullevaš tearpmat go doahpagat, namalassii lea muhtun tearpmain oktasaš definišuvnnat, nugo ovdamearkka dihte *ruššat* ja *ruzidit* main definišuvdna lea ahte goarodettiin geavahat stuora lihkestagaid ja nu šaddá fasttes sávdnji. Doahpagat *dávjjjet goarrut* ja *sikčut* maid ovddasteaba maid seamma definišuvnna. Navddán ahte dákkár estehtalaš tearpmat ja doahpagat leat adnojuvvon iešguđet ”oahpahan”dilálašvuodain, nappo daid doahpágiid dovdomearkkat leat leamaš nu seammaláganat, muhto goitge leat háliidan earuhit daid vai lea vejolaš ”cuiggodit” daid bokte, ovdamearkka dihte movt goarru ja makkár sávdnji lea.

Beaskadoahpágiid definišuvnnain čájehuvvo ahte duoji fágagielas lea viidát mearkkašupmi go beare duoji namahusaid dahje tearpmaid oahppat. Beaskaduddjoma doahpagat sisttisdoallet oahpa das movt báikkálaš vierut, dábit ja njuolggadusat leat duddjoma oktavuodas ja movt álbmoga ja servodaga eallinvuohki lea váikkuhan duodjái ja movt ain otne váikkuha. (Magma 2014:29-31.)

Gielalaš bokte lea vejolaš gulahallat ja gaskkustit duoji ja beaskka mángga ládje ja lahkonanvugiid vuodul lea vejolaš ipmirdit goas ovdamearkka dihte duojár lea obbalaččat ságastallame beaskka birra dahje goas lea dárkilit muitaleamen, mas buot mihtilmasvuodát bohtet ovdan. Dat čájeha ahte beaskadoahpágiid ipmirdeapmi lea moalkái go dat sisttisdoallá sihke diehto- ja máhttoortnegiid, main earret eará lea praktihkalaš máhtu, oskkáldasvuodadieđu ja duodjemearkkaid ipmárdus. Nappo lea dárbbášlaš ahte don hálddašat sihke árgabeaigielas ja maid duoji fágagiela vai oaččut dan rivttes ipmárdusa doahpágiid sisdoallomearkkašumiin.

Duodjefágagiela doahpagat adnojuvvot duddjodettiin ja nu daid oahppan dáhpuhuvvá gielalaš gaskkustemiid bokte eanaš háviid duddjodettiin, mii lea lunddolaš konteaksta daid oahppamii. Praktihkalaš konteavsttain dávjá duojárat eai čiekŋut doahpaga sisdollui, muhto son gii hálddaša fágagiela ipmirda maid doahpaga sisdoalu. Ipmirdeami dahje miellagovaid bokte juohkehaš govahallá refereanttaid ja daid dovdomearkkaid ja nu oažžu ipmárdusa das man birra ságastallojuvvo. Buot doahpágiin lea ulbmillaš meinnet ja sierra mearkkašupmi leaš dál duoji oktavuodas dahje eará surggiin. Dán bokte sáhttáge fuomášit ahte manne dát okta duodji,

ovdamearkka dihte dat okta beaska lea juste nu movt lea. Árbevirolaš máhttu ja diehtu lea vuodđun sámi dujiide ja maid daid fágagillii ja vaikko otne ii leat beaska áibbas dárbblaš duodji ja vaikko dan atnu lea unnon miehtá Sámi, de goitge eallá beaska fágagiella go Sámis gávdnojit ain duojárat geat hálldašit beaskaduoji praktihkalaččat ja nu maid lunddolaččat daid tearpmaid ja doahpágiid. Mu diehtoguoddit leat ovttaoivilis go lohket ahte jus beaskaduddjon ii joatkašuva dalle maid dan fágagiella jávká. Dulkon dán vuodul ahte jus muhtun árbevierru nohká, de maid dan fágagiella jávká, go dalle ii leat šat logalaš konteaksta gos dat adnojuvvo. Nuppe dáfus jus ii livčče giella, de maid árbevierut eai livčče joatkašuvvan go giella lea min dieđu vuorká ja dán vuodul leat duoji mearkkašumit ja meinnegat juogaduvvon buolvvas bulvii (Kuokkanen 2009: 53). Dađistaga go duodjedieđut ja -máhtut juhkkujuvvojit, de maid fuomášit movt dat speadjalastujuvvojit duoji proseassain ja man dárbblaš ja mávssolaš lea máhttit daid.

Beaskatearpmaid ja doahpágiid guorahallan lea viiddis ja dat maid mun lean välljen dán masterčállošis guorahallat ii leat eará unna oasáš go jurddaša obbalaččat buot sámi dujiid fágagiela. Beaska lea vejolaš maiddái eará geahččanguovllus guorahallat go dán maid mun lean dán masterbarggus dahkan ja dákkár vejolašvuodaid oainnán boahte lávkin dahje joatkkan beaska fágagiela dutkamis.

Muđui leat maid eará duojit maid birra ii leat čállojuvvon nu olu, datge leat miellagiddevaččat ja daid dieđuid maiddái dárbbahivččiimet oahppat ja formaliseret. Navddán ahte duodjefágagiela dutkamis eai leat rájit ja obbalaččat sáhtášii dán viidasit dutkat ja nu oážžut iešguđet duoji dárkilis tearbmavuorkká oidnosii.

8. Loahpahus

Loahpahan dán čállosa nu movt álgen. Allot heaitte duodjefágagiela jávkat vai duodjemáhttu ja -diehtu bisuhuvvo ain sámi kultuvrras ja vai min duddjondáidu ii jávká.

Dán masterbarggus lean guorahallan davvisámegiela beaskaterminologiija mas čuolbman lei guorahallat makkár beaskatearpmat gávdnojit Guovdageainnus ja mii daid doahpágiid definišuvdna lea. Masterčállin lea leamaš miellagiddevaš ja mun dovddan ahte dat čálus sáhtášii viidánit ain dobbelii. Bisánan goitge dása dán hávvái.

Dát 75 tearpma dán masterčállosis ovddastit sihke sierra ja ovttastuvvon doahpágiid maid lea vejolaš guorahallat obba proseassan dahje sierra osiid vuodul.

Dán masterčállosis leange čohkken dieđuid, dulkon ja guorahallan iešguđet proseassaid, ávdnasa rájes gitta gárvvos duodjái.

Mii govahallat diŋggaid ja daguid ja čoaggit refereanttaid ja dovdomearkkaid čađaáiggi, nappo dan vuodul olbmui dávjá leat jo olu doahpagat sajis, muhto go galgá oahppat ovdamearkka dihte duodjefágagiela dalle ferte ráhkadit definišuvnnaid ja nu maid bidjat tearpmaid daidda doahpágiidda mat jo gávdnojit, namalassii go galgá ipmirdit beaskafágagiela ja daid mihtilmas doahpágiid sisdoalu, de ferte hálddašit duodjefága giela vai fáhte daid dieđuid mat bohtet ovdan dain definišuvnnain. Fágagiela oahppamis lea maid árbevirolaš máhttu ja diehtu guovddážis.

Árbevirolaš máhttu lea seailuhuvvon eanaš njálmmálaččat ja nu maid lea váttis duodaštit buot máhtuid ja dieđuid go diehtoguoddit geat hálddašit sámi árbevirolaš dujiid duddjoma maid jávket ja sin mielde jávket dujiid dieđut. Daid dieđuid ferte de guorahallat dávvirvuorkkain ja dalle navddán váddásit oazžut ipmárdusa buot dujiid meinnegis ja mearkkašumiin. Duodjedoahpágiid seailuheamis lea giella áibbas dárbbaslaš go árbevirolaš máhttu fievrreduvvo giela bokte. Dát máhttu maiddái čuovvu duoji ja duddjonproseassaid ja dađi mielde go duojit nohket, de maid duodjedoahpagat šaddet apmasat ja jávkagohtet.

Vaikko eallinvuohki ja min dárbbut rievddadit ja duojit maid rievddadit dan mielde, de doavumis sámi duojit ain seilot boahtte buolvvaide, jus ii njálmmálaččat ja duodjeproseassaid bokte, de goitge čálalaččat.

Gáldut

Informánttat

MPAG = Ántte Biera Máret, Marit P. A. Gaup, Mieron, Guovdageaidnu.

ISHT = Sunnen Máhte Inga, Inga Susanne Hætta Triumph, Guovdageaidnu.

IBH = Bier Bonjgo Inga, Inga P. Bongo Hætta, Čohkadievvá, Guovdageaidnu.

Girjjálašvuohta

Aira, Elsa & Tuolja, Karin & Pirtsu Sandberg, Anna-Lisa 1995: *Julevsáme gárvo Jåhkâmåhke suoknan = Lulesamiska dräkter i Jokkmokks socken*. 2 deaddileapmi. Jokkmokk: Ájtte. Svenskt fjäll- och samemuseum.

Berkes, Fikret 2005: Traditional Ecological Knowledge. – *i Encyclopedia of Religion and Nature*. Doaimm. B.R Taylor. London and New York: Thoemmes Continuum.
<https://umanitoba.ca/institutes/natural_resources/canadaresearchchair/Encyclopedia%20of%20Religion%20And%20Nature%20Traditional%20Ecological%20Knowledg%20e.pdf>.

Bobrova, Maria 2013: *Genus ved homofone substantiver*. Masteroppgave i nordisk språk. Institutt for lingvistiske og nordiske studier. Det humanistiske fakultet, Universitet i Oslo.

Bongo, Sara Inga Utsi 2019: *Máilbmi lea girjái: Makkárat leat Guovdageainnu mállet seahkahiid ja čuolddaboahkániid hearvavuogádagat ja maid dat muitalit*. Sámi allaskuvla.

Borg, Kajsa 2001: *Slöjdamnet: Intryck - uttryck - avtryck*. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Dalfest, Terje & Askheim, Svein 2022: *Kautokeino*. Store norske leksikon.
<https://snl.no/Kautokeino> (Vižžon 07.09.2022).

Dunfjeld, Maja 2006: *Tjaalehtjimmie: form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Snåsa: Saemien sijte.

Eira, Inger Marie Gaup 2012: *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrivdanáiggis/ The Silent Language of Snow. Sámi traditional knowledge of snow in times of climate change*. Universitetet i Tromsø.

Eira, Inger Marie Gaup & Magga, Ole Henrik & Eira, Nils Isak 2010: Muohtatearpmad sisdoallu ja geavahus. – *Sámi diedalaš áigečála* 2/2012: 3 – 24.

Eira, Nils Isak 2011: *Bohccuid luhtte: gulahallat ja olláshuhttit siidadoalu*. Ođastuvvon. hápmi. Guovdageaidnu: DAT.

Eira, Mari Teigmo 2022: Duodji historjáláčat. – Harald Gaski & Gunvor Guttorm (doaimm.), *Duodji reader: guoktenuppelot čálloša duoji birra sámi duojárriid ja dutkiid bokte manjimus 60 jagis = a selection of twelve essays on duodji by Sámi duojárat and writers from the past 60 years*. Kárášjohka: Davvi girji.

- Fredriksen, Lill Tove 2012: "Dát lea mo nu munnje oahpis": kulturáddejuvumi ja konteaksta girjjálašvuođa analysas. – *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2012: 39 – 56.
- Gaski, Harald & Guttorm, Gunvor 2022: *Duodji reader: guoktenuppelot čállosa duoji birra sámii duojáruid ja dutkiid bokte manimus 60 jagis = a selection of twelve essays on duodji by Sámi duojarat and writers from the past 60 years*. Sámi allaskuvla & Norwegian Crafts. Kárášjohka: Davvi girji.
- Guttorm, Gunvor 1997: Duodji ja sosialiseren: duodjeestetiikka ja geavaheami estehtalašvuohta. – Asta Balto (doaimm.) *Diehtu ja gelbbolašvuohta Sámis. Sámi skuvla šaddamin*. Kárášjohka: Dávvi girji. 83 – 102.
- Guttorm, Gunvor 2010: *Duodjáriid duojarat: duddjon ealiha duodjedigaštallama, artihkkalčoakkáldat*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Guttorm, Gunvor 2012: Johan Turi duddjonmuitalusat ja -vásáhusat. – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2012: 66 – 83.
- Guttorm, Gunvor 2021: Rupmaša lihkaeapmi- duddjoma ja vásáhusa estehtalaš mearkašupmi. Guovdageaidnu. *Sámi dieđalaš áigečála* 2021: 103 – 122.
- Guttorm, Gunvor & Labba, Solveig 2008: *Ávdnasis duodjin: dipmaduodjesámit*. Guovdageaidnu: DAT.
- Hirvonen, Vuokko 1999: *Sámeeatnama jienat: sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- Hjulstad, Håvard 2006: Hva er terminologi? – *Språknytt* 2/2006: 8 – 12.
<<https://www.sprakradet.no/globalassets/vi-og-vart/publikasjoner/spraknytt/2006/snytt062.pdf>>.
- Horgen, Reidun 2022: Fagspråk er forståelse, innsikt og læring. – *FORM* årg 56 1/2022: 4-6.
< <https://www.kunstogdesign.no/nyhetssaker/fagsprak-forstaelse-innsikt-laring>>.
- Jernsletten, Nils 1994: *Tradisjonell samisk fagterminologi*. Tromsø museums skrifter XXV. Tromsø museum, Universitetet i Tromsø.
- Jernsletten, Nils 2000: *Dávvi sámii suopmanat. Davvisámegiela ja julevsámegiela teavsttat ja čilgehusat: dialektkompendium samisk grunnfag*. Humanisttalas fakulteha, Romssa universitehta. Sámi instituhtta.
- Jåks, Iver 2022: Jurddaš ba náhpi: Sámeduoji hábmen. – Harald Gaski & Gunvor Guttorm (doaimm.), *Duodji reader : guoktenuppelot čállosa duoji birra sámii duojáruid ja dutkiid bokte manimus 60 jagis = a selection of twelve essays on duodji by Sámi duojarat and writers from the past 60 years*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Kristoffersen, Kristian Emil 2005: Hva er språk?. Andreas Sveen (doaimm.), *Språk: en grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget. 17 – 35.
- Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana : eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Sámiacademica 2. Karasjok: ČállidLágádus.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend 2015: *Det kvalitative forskningsintervju*. 3. hápmi. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Laurén, Christer & Nordman, Marianne 1987: *Från kunskapens frukt till Babels torn: en bok om fackspråk*. Malmö: Liber.
- Laurén, Christer & Picht, Heribert & Myking, Johan 1997: *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund. Studentlitteratur.

- Madsen, Nistrup Bodil 2005: Principper og metoder for arbejdsgrupperne nedsat af Det Nationale Begrebsråd for Sundhedsvæsenet: Del 1: Principper. – *Håndbog i begrebsarbejde. Sundhedsstyrelsen.*
- Magga, Sigga-Marja 2014: Geahčastagat, olggušteapmi ja albma duoji gáibadus - duodjekontrolla duojáriid vásáhussan. – *Sámi diedalaš áigečála* 2/2014: 29 – 46.
- Nielsen, Konrad 1979 (1932-1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino* |||: A-Æ. 3. Oslo: Univeristetsforlaget.
- Nuopponen, Anita, 1994: *Begreppssystem för terminologisk analys.* Acta Wasensia no. 38, språkvetenskap 5. Vasa.
- Nuopponen, Anita 1996: Att strukturera kunnskap- om systematisk begreppsanalys. Johan Mykin & Randi Sæbøe & Bertha Toft (doaimm.), *Terminologi- system og kontekst.* KULTs skriftserie nr. 71, Oslo: Noregs forskningsråd. 171– 196.
- OB= Ordbøkene.no = *Bokmålsordboka* ja *Nynorskordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <<http://ordbokene.no>>.
- Omma, Helena 2017: *Enná vuojnná rijmek miesev, isá oaidná muzet miesi : Vájssá ja Gáidumguovlluid boazosámiid guolgaterminologiija = Mamma ser en rijmek kalv, pappa ser en muzet kalv: Vájssá och Gáidumområdenas renhårsterminologi.* Gällivare: Ávki.
- Paulgaard, Gry 1997: Feltarbeid i egen kultur -innenfra, utenfra eller begge deler? Otto Laurits Fuglestad & Tor Halfdan Aase & Erik Fossåskaret (doaimm.), *Metodisk feltarbeid: produksjon og tolkning av kvalitative data.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Porsbo, Susanna Jannok & Nordenhem, Else 1988: *Samiskt dräktskick i Gällivare, Jukkasjärvi och Karesuando socknar.* Jokkmokk: Ájtte förlag.
- Sammallahti, Pekka 1988: *The Saami Languages. An introduction.* Kárášjohka: Davvi girji O.S.
- Sammallahti, Pekka 2020: *Davvisámi- suoma sátnegirji.* Romsa: Divvun. <<http://satni.org/>>.
- Saijets, Mika 2005: *Boazonamahusat: leksikála semantihkalaš guorahallan bohcco ahke-, sohkabealle-, guolga- ja čoarvenamahusain Báišduoddara bálgosis.* Oulu: Giellagas-instituhtta.
- Sarre, Ella 2013: *Anaráš pivtástem. 2. deaddileapmi.* Aanaar: Sämitigge.
- Smith, Linda Tuhiwai 2012: *Decolonizing methodologies: research and indigenous peoples.* 2.deaddileapmi. London: Zed Books.
- SNSO 2000 = *Stor norsk- samisk ordbok. Dáru-sámi sátnegirji 2000.* Kárášjohka: Davvi girji. <<https://533.davvi.no/>>.
- SO 2021= *Svensk ordbok* = Emma Sköldbberg, Kristian Blensenius, Anna Helga Hannesdottir, Louise Holmer, Hans Landqvist, Monica Martens, Stellan Petersson, Ann-Kristin Hult, Judy Carola Ribeck, Lena Wenner, Petrus Wang, Erik Bäckerud 2021. Stockholm: Svenska Akademin. <<https://svenska.se/>>.
- Solbakk, Aage 2009: *Barfi - Beaska: sárgosat sámi gárvvuid historjjás 1500-1900 = samedraktens historie illustrert 1500-1900.* Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Somby, Seija Risten 2008: *Sisti: duodji.* Anár / Inari: Sámediggi.
- Suonuuti, Heidi 2020: *Termlosen: kort innføring i begrepsanalyse og terminologiarbeid.* 2. Deaddileapmi. hápmi 8. Oslo: Språkrådet.

- Sveen, Andreas 2005: Semantikk. *Språk: en grunnbok*. Doaimm. Andreas Sveen. Oslo: Univeristetsforlaget. 64 – 94.
- Terminologian sanasto (Terminologins terminologi)* 2006. TSK 36. Helsinki: Sanastokeskus TSK & Nordterm. Tillgänglig: www.tsk.fi/tiedostot/pdf/TerminologianSanasto.pdf. Svensk översättning Terminologins terminologi tillgänglig: [www.< tnc.se/images/stories/Bokhandel/Terminologins_terminologi_med_begreppsdiagram.pdf.>](http://www.tnc.se/images/stories/Bokhandel/Terminologins_terminologi_med_begreppsdiagram.pdf)
- Terminologiens terminologi: begrepsdiagrammen*. TNC. Terminologicentrum. <https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2020/02/Terminologins_terminologi_enbart_begreppsdiagrammen.pdf>.
- Triumpf, Rauna 2004: *Máttariid máhttut manisbohttiide: duoji árvvut ja daid gaskkusteapmi skuvllas*. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla/Høgskolen i Oslo Avd. for estetiske fag.
- Vars, Láilá Susanne 2007: Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiiid árbevirolaš máhtu? = Hvorfor bør man og hvordan kan man bevare samenes tradisjonelle kunnskap? – Hvorfor bør man og hvordan kan man bevare samenes tradisjonelle kunnskap?. – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirvolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta*. Kárášjohka: Sámikopiija. 123 – 167.
- Yttredal, Calina Pandeale 1998: *Farge: illusjon, persepsjon, teorier, komposisjon, praktiske bruksområder, symbolikk, påvirkningskraft*. Bokmål. Oslo.
- Aase, Tor Halfdan & Fossåskaret, Erik 2007: *Skapte virkeligheter: kvalitativt orientert metode*. Oslo: Universitetsforlag.

Eará gáldut

- Digitálmusea. Pesk. 30.06.2022. (Vižžon 20.09.2022). <<https://digitaltmuseum.no/011025207493/pesk>>
- Digitálmusea. Pesk. 05.09.2021. Vižžon 20.09.2022). <<https://digitaltmuseum.no/011023296121/pesk>>
- Digitálmusea. Kautokeino i 1975. Reinkappkjøring i påsken. 02.07.22. (Vižžon 20.09.2022). <<https://digitaltmuseum.no/021016473204/kautokeino-i-1975-reinkappkjoring-i-pasken>>
- Guovdageainnu.suohkan.no. Dá lea Guovdageainnu suohkan. (Vižžon 07.09.2022). <<https://www.guovdageainnu.suohkan.no/politihkka-ja-halddahus/suohkana-birra/da-lea-guovdageainnu-suohkan/?sprak=12>>

Mildosat

Miiddus 1: Tearbmalistu

Definišuvnnaid dan tearbmalistui lean ráhkadan duojáriid dieđuid ja čálalaš gálduid vuodul.

Tearpmaid sátneluohkáid lean merken ná: subst. =substantiiva adj.= adjektiivva adv.= advearba vearba	Tearpmat leat nummarastojuvvon dan mielde makkár kategoriijai gullet: Kategoriija 1: ovdalgo álggát duddjot (gč. kap 6.1) Kategoriija 2: duddjon (gč. kap 6.2) Kategoriija 3: gárvves duodji (gč. kap 6.3)	Doahpágiid lean merken dásiide: = váldodoaba/badjedoaba = vuolledoaba = vuolledoaba 2

Nr	Tearbma		Definišuvdna
1	badjelsávdnji (subst.)	2	oktilis sávdnji mas sákkat oanehis sákkaldagaiguin ávdnasa rávddaid badjel. Suotna galgá oidnot rávddaid alde
2	beaska (subst.)	3 (1)	náhkkebivttas mii lea gorrojuvvon bohcco miesenáhkiin ja mas leat guolggat olggos guvlui
3	beaskabáddi (subst.)	1	sullii 1 mehtera guhkes govda ruvdejuvvon láigebáddi mas leat stuora diehpit báddegežiin
4	beaskasávdnji (subst.)	2	oktilis seakka sávdnji maid goarut earenomáš fiinna (seakka) suonain ja áimmiin. Oanehis sákkaldagaiguin sákkat ávdnasa rávddaid badjel (mii manná, nu rájat go vejolaš, badjel ávdnasa ravddaid)
5	bivššil (adv.)	1	bonjagan dahje ahte lea bulli šaddan náhkkái mañnel go lea dikšon ja fanahan náhki
6	birzzit (adv.)	2	sávnnji leat gorrion beare lahka ávdnasa rávdda ja nu measta sávdnji luoitá ja ávnnas ráigána
7	bohki (subst.)	1	sadji olbmos dahje biktasis sealggabeale, dakko gokko olmmoš dahje bivttas lea seakkimus
8	borgemiessadat (subst.)	1	assás miesenáhkki mas leat oanehis dahje njárbes guolggat (mañnel go lea boazu lea molson guolggaid)

9	borgebeaska /borgemiesenáhbeaska (subst.)	1	ollesolbmo čikŋanáhkkebivttas mii gorrojuvvo oanehis guolggat miesenáhkiin
10	buođga (subst.)	1	golmmačieगत dahje jorba bihtá (sturrodát rievdá ávdnasa asehis guolgga, čoavjevuoli ektui) maid goarut stuorimus oassái maŋábeale vuolleravdda guovtte beallai
11	čalbmehihttu (subst.)	2	mihtidanvuohki čalmmiiguin man vuodul duojár iežas oainnu ja vásáhusaid vuodul mearrida movt dahkat vai oážžu vuogas ja čáppa hámi
12	čáđanáhkki (subst.)	1	guhkolaš bihtá, mii lea seakkimus bajágeahčen, gasku sealggi seakkit ja govddimus vuolágeahčen. Gorrojuvvo gaskal guovttebeallása ja hárdoruossa
13	čáhppat (adj.)	1 (3)	ruškesčáhppes dahje ránesčáhppes guolggat bohconáhkki.
14	čeabet (subst.)	1	moaddelot sentimehtera govda ja sullii mehtera guhkolaš bohconáhkkebihtá mii hábmejuvvo jorbodahkii ja gorrojuvvo beaskkas ovdabeali ja maŋnebeali gaskii badjin gokko cokat oavvi olggos beaskkas
15	čeabeharva (subst.)	1	sullii 30 sentimehtera govda ja sullii 1 mehtera guhkolaš rukses láđđi mii lea báljis dahje masa leat hearvabáttit gorrojuvvon maid fas goarut čeabeha birra ja mas geažit galget heaŋgát gaskkamuddui beaska ovdabeali
16	čeahborbeaska (subst.)	1	ollesolbmo atnu- dahje bargonáhkkebivttas mii lea gorrojuvvon beallesuhkkesguolggat miesenáhkiin
17	čeahbormiessadat/ čeahbormiesenáhkki (subst.)	1	assás miesenáhkki mas leat beallesuhkkesguolggat
18	čuvdemihttu (subst.)	2	mihttu čuvdegeaži ja čuvdeláđđasa gaskal
19	čužotgoartil (subst.)	2	mihttu čuvddi ja bealggi gaskal
20	čuoivvat (adj.)	1 (3)	fiskes-ránes dahje fiskesvilges ivdnát bohccoguolggat
21	dávjjet goarrut (vearba)	2	goarrut oanehis lihastagaiguin. Sákkaldagat leat lahkálaga ja sávdnji lea njuolga, jeavda ja čáppat.
22	sikčut (vearba)		
23	dárggas (adj.)	3	dakkár olmmoš gii lea sahtedohko gárvodan, sus ii leat fálda
24	deallut (vearba)	1	jiehkkuiŋ geahppasit faskut vuoidasa ja fanaldahttit ávdnasa

25	dikšut (vearba)	1	garrasit faskut cuoccaid eret ja fanahit, ruvvet osttuiguin, vuoidat vuoidasiin ja geahppasit faskut vuoidasa ja fanaldahttit ávdnasa
26	doppas (adj.)	3	menndo assádit gárvodan ja nu šaddan baskkes hápmi, ii leat šat fárdá
27	dumssas (adj.)	3	náhkkebivttas gorrojuvvon assás náhkis
28	fárda (subst.)	3	olbmo hápmi go beaska lea badjelis
29	fárddalaš (adj.)	3	ollisvuođa govahallan olbmos gii guoddá beaskka čábbát
30	gabba (adj.)	1 (3)	čuovgadeamos guolgaivdni mii lea vejolaš
31	galššas (adj.)	3	náhkki mii lea garran, mannan čoahkkái go lea goikan
32	gaskasuorbmagoartil (subst.)	2	mihttu bealggi ja gaskasuorpma gaskal
33	gáidá (subst.)	1	golmmačiegat bihttá (allodat ja govddodat rievddada) mas badjin lea sákkas ja vuolleravda govddit ja maid goarut beaskka maŋŋebeali osiid gaskii
34	geampa (adj.)	3	čábbát gárvodan olmmoš geas lea beaska badjelis mii lea gorrojuvvon su mielde
35	goarrut (vearba)	2	giehtalihkastagat mas áimmiin ja suonain, dahje mašiinnain, ráhkaduvvo sávdnji ja mii laktá oktii duoji osiid.
36	guohttelus (subst.)	1	guhkolaš dahje njealječiegat bihttá mii gorrojuvvo dakko gokko lea dárbašlaš oažžut beaskka bajágeahčen galjibun
37	guovttebealis (subst.)	1	guhkolaš bihttá, mii lea seakkit bajágeahčen, gasku sealggi seakkimus ja govddimus vuolágeahčen, mii gorrojuvvo gaskkal čadanáhki ja ovdabealguohttelusa.
38	hárdoalli (subst.) guovdosealgi	1	beaskka maŋŋebeali stuorimus bihttá mii hábmejuvvo miessadaga vuodul, bajágeahčen seakkimus ja vuolágeahčen nu govdat go vejolaš ávdnasa ektui
39	hárdoruossa (subst.)	1	guhkolaš bihttá mas lea govddit bajágeahči, de seaggu ja manná ruossalassii gasku sealggi, das rájes vulos govdu ja lea govddimus vuolágeahčen. Dat gorrojuvvo gaskkal hárdoali ja guovttebeallása
40	háška (adv.)	3	hirbmosit gollan ja ráigánan náhkkebivttas
41	healbmi (subst.)	1	beaskka vuolleravdda viidodat mii mearriduvvo ávdnasiid ektui

42	heivehit (vearba)	2	bordit náhkiid bálddalagaid, geahččat ja válljet gokko bidjá daid iešguđetge osiid mat gullet ovttá duodjái
43	idjagozán (subst.)	1	ollesolbmo guođohannáhkkbevttas, mii lea gorrojuvvon suhkkesguolggat miesenáhkiin ja mii adnojuvvui ealu guođoheami oktavuodas
44	leavllas (adj.)	3	hirbmat galjes bivttas
45	lotnji (subst.)	1	beaskka maŋŋebeali máhčit (beaskka maŋŋebeali oasit oktan gáiddáiguin)
46	lotnjat (adj.)	3	jeavda ja čáppa máhčit beaskka maŋŋebealis go olmmoš čuožžu
47	miessadat (subst.)	1	bohcco miesenáhkki mii adnojuvvo ávnnasin beaskaduddjomis
48	muzet (adj.)	1 (3)	seavdnjadamos bohccoguolgaivdni mii lea vejolaš
49	muoddá (subst.)	1	1. suhkkesguolggat ollesolbmo náhkkbevttas mii lea bures gollan go lea adnon 2. suhkkesguolggat ollesolbmo náhkkbevttas
50	neaskit (vearba)	1	jiehkkuin garrasit faskkut cuoccaid ávdnasa asibeale ja seammás fanahit
51	njuolggosávdnji (subst.)	2	oktilis njulges sávdnji mas sákkat sákkaldagaid vulos bajás ja ávdnasa čađa ja nu šaddá sávdnji maŋŋálagaid
52	ostet (vearba)	1	giedaiguin ruvvet bárkku ávdnasa asibeale
53	ovdabealli (subst.)	1	beaskka ovdabeali stuorimus bihtá, maid vajat ovttá miessadagas, bajábealde seakkit ja vuolábealde nu govdat go lea vejolaš vadjat ávdnasa ektui
54	ovdabealguohttelus /ovdabealbihtá (subst.)	1	guhkolaš bihtá, mii lea sullii seamma govdat bajágeahčen go vuolágeahčen, mii gorrojuvvo beaskka ovdabeali guovtte beallái
55	oamis (adj.)	3	adnon náhkkbevttas
56	rukksesmiessadat (subst.)	1	aitto šaddan miesi náhkki (šaddamis gitta dat lea golmmamánnosaš) mas leat oanehis guolggat
57	ruksesmiesenáhbeaska (subst.)	1	máná náhkkbevttas, gorrojuvvon aitto šaddan miesi náhkiin.
58	ruššat (vearba)	2	goarrut stuora lihkestagaiguin vai šaddet stuora sákkaldagat ja sávdnji šaddá fasti ja roavis.
59	ruzidit (vearba)		
60	ruvvet (vearba)	1 (2,3)	osttuiguin njazzut náhki asibeali vai dipma ja seailu

61	saddjái (adj.)	3	bivttas mii lea heivehuvvon ja gorrojuvvon olbmo ektui, ii leat menddo gallji iige baski
62	sáiggas (adj.)	3	gollan ja ráigánan náhkkebivttas
63	sillat (adj.)	3	oktageardánis ja čáppa bivttas
64	skoarččas (adj.)	3	náhkke duodji mii lea garran ja mannan čoahkkái go lea goikan
65	skuppas (adj.)	3	náhkkebivttas mii lea beare stuoris ja gallji olbmo ektui
66	snorrat (vearba)	2	goarrunvuohki mas gaikkihat suona goarodettiin, ja nu sávdnji rohtahuvvá oktii ja duodji manná čoahkkái
67	soadjehearva (subst.)	1	3 sentimehtera govddu guhkolaš rukses láđđi ja 2 sentimehtera govddu ruoná dahje fiskes láđđi bordojuvvon bálddalaga, mii gorrojuvvo biktasa soadjegeahčái (govdodat ja guhkodat sáhtá rievddadit)
68	suhkkesbeaska (subst.)	1	ollesolbmo bargo- dahje atnu náhkkebivttas mii lea gorrojuvvon suhkkesuolggat miesenáhkiin
69	suhkkes miessadat (subst.)	1	assás miesenáhkki mas leat guhkes ja suhkkes guolggat (ollesšattot guolggat)
70	šloavnmjís (adj.)	3	náhkkebivttas mas leat oasis vaddjojuvvon beare njuolga, hápmi lea seammalágan go jáhkas
71	vadjat (vearba)	2	mihtidit ja čuohppat buot osiid duodjái
72	vajastit (vearba)	2	heivehit ja čuohpastit ávdnasa goarodettiin vai bihtát heivejit oktii
73	vielgat/vielggut (adj.)	1 (3)	ruškesránes dahje guvvgodan ivdnát bohconáhkki
74	vuoidat (vearba)	1 (2,3)	njuohtat náhkkevuoidasa ávdnasa asibeallái
75	vuogas (adj.)	3	ulbmillaš ja čáppa duodji (mii lea heivehuvvon ja čábbát duddjojuvvon)

Miellodus 2: Doabalistu ráhkaduvvon kategoriijaid ja dásiid vuodul

Mearkkaš ahte dat mat leat ránes ivnniin merkejuvvon sáhttet maid strukturerejuvvot eará kategoriijaide go mun lean dán masterčállošis dahkan.

Ruoduid sisa lean merken makkár kategoriijai mun lean daid tearpmaid kategoriseren dan masterčállošis.

	Dássi I	Dássi II	Dássi III
Vuosttaš kategoriija	1. dikšut 2. miessadat 3. beaska (oasit ja sorttat – kat. 3)	1. neaskit 2. ostet 3. ruvvet 4. vuoidat 5. deallut 6. borgemiessadat 7. čeahborgemiessadat 8. ruksesmiessadat 9. suhkkes miessadat 10. bivššil 11. buođga 12. čađanáhkki 13. čeabet 14. čeabehearva 15. gáidá 16. guovttebealis 17. hárdooalli 18. hárdoruossa 19. ovdabealli 20. ovdabealguohttelus/ ovdabealbihtá 21. guohttelus 22. beaskabáddi 23. soadjehearva 24. lotnji 25. bohki 26. healbmi 27. borgebeaska 28. čeahborgebeaska 29. ruksesmiesenáhbeaska 30. suhkkesbeaska 31. idjagozán 32. muoddá	1. vielgat/vielggut 2. čuoivvat 3. gabba 4. muzet 5. čáhppat

Nubbi kategoriija	1. goarrut 2. heivehit 3. vadjat	1. čalbmehihttu 2. badjelsávdnji 3. njuolggosávdnji 4. birzzit 5. dávjjjet goarrut 6. sikčut 7. ruššat 8. ruzidit 9. snorrat 10. vajastit 11. ruvvet (kat. 1) 12. vuoidat (kat. 1)	1. beaskasávdnji 2. čuvdemihttu 3. čužotgoartil 4. gaskasuorbmagoartil
Goalmát kategoriija	1. beaska (hápmi) 2. fárda	1. vuogas 2. dárggas 3. doppas 4. dumssas 5. fárddalaš 6. geampa 7. háška 8. leavllas 9. lotnjat 10. oamis 11. saddjái 12. sáiggas 13. sillat 14. skoarččas 15. skuppas 16. šloavnnjis 17. ruvvet (kat. 1) 18. vuoidat (kat.1)	1. (vielgat/vielggut 2. čuoivvat 3. gabba 4. muzet 5. čáhppat- buot dat ivnnit- kat.1)

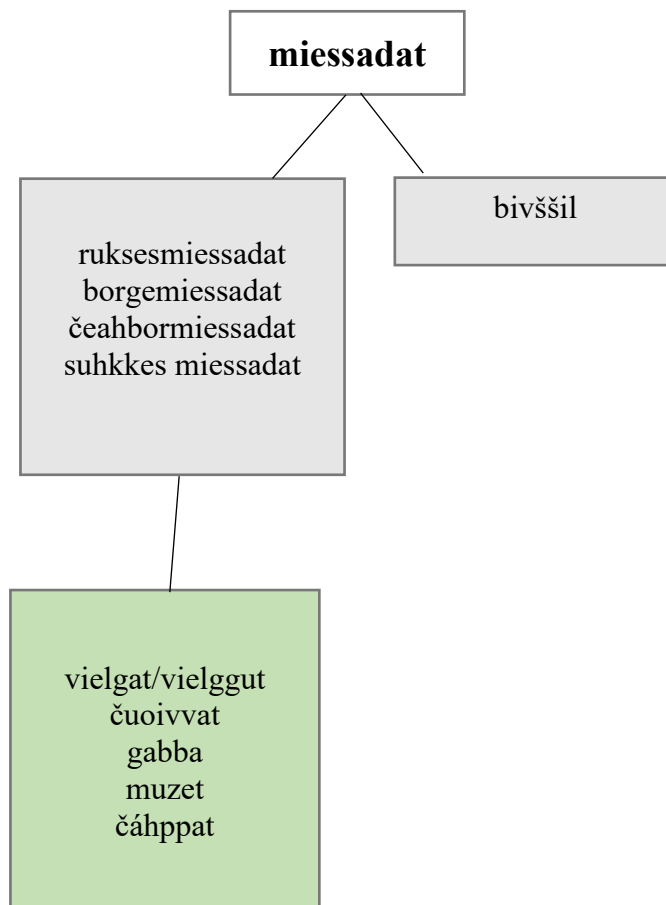
Miiddus 3: *Miessadat* doahpaga govvideapmi generalaš doabavuogádagain

Dássi 1 = merkejuvvon buoiddes bustávaiguin

Dássi 2 = merkejuvvon ránes ivnniin

Dássi 3 = merkejuvvon ruoná ivnniin

Vuosttaš dási doaba lea *miessadat*. Vuosttaš ruvttos leat nuppi dási bálddallasvuolledoahpagat mat muitalit iešguđetlágan *miessadagaid* ja nuppi ruvttos lea doaba mii muitala *miessadaga iešvuoda*. Ruoná ruvttos leat goalmmát dási bálddallasvuolledoahpagat.

Miellodus 4: Heivehit, vadjat ja goarrut doahpagiid govvideapmi generalaš doabavuogádagain

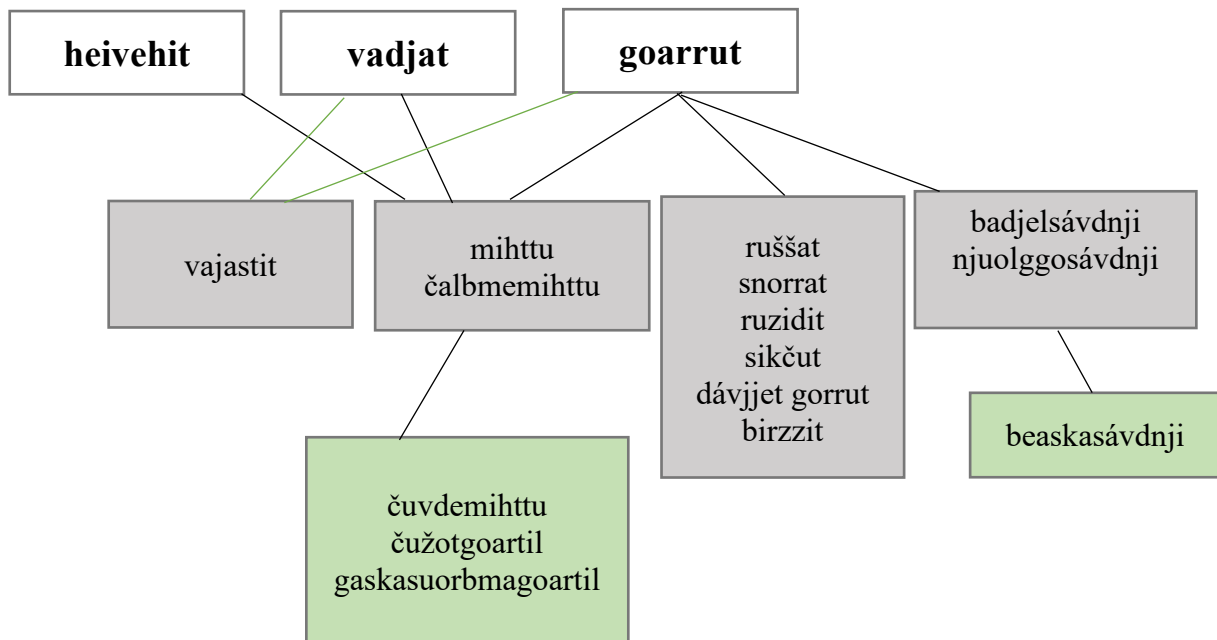
Dássi 1 = merkejuvvon buoiddes bustávaiguin

Dássi 2= merkejuvvon ránes ivnniin

Dássi 3= merkejuvvon ruoná ivnniin

Nuppi dási bálddalasvuolledoahpagat leat ránes ruvttuin ja goalmát dási bálddalasvuolledoahpagat leat ruoná ruvttuin.

Ruoná sáhu mearkkaša ahte dat vuolledoaba *vajastit* gullá beare daidda bajit doahpigiidda *vadjat* ja *goarrut*.

Miiddus 5: Govat beaskka sorttain

Ruksesmiesenáhbeaskkat iešguđet ivnniin.

<https://digitalmuseum.no/021016472592/kautokeino-i-1974-reinkappkjoring-i-pasken>

Gabbaborgemiesenáhbeaskkat

<https://digitalmuseum.no/021016473211/kautokeino-i-1975-reinkappkjoring-i-pasken>

<https://www.avvir.no/luohti-balkkasumit-ja-ciknagasas-olbmot/>

Samisk ungdom er sterkere rustet til å takle motgang på grunn av sin kultur, viser ny forskning. Foto: Åserud, Lise / SCANPIX (illustrasjon)

<https://www.aftenposten.no/kultur/i/38ave/samisk-ungdom-faar-mer-selvtillit-av-egen-kultur>

Muzetborgemiesenáhbeaska

<https://www.ifinmark.no/bildeserier/reinkappkjoring-i-kautokeino/g/1-47-3429551>

Čáhppes čeahborbeaska

<https://digitaltmuseum.no/021016901353/nils-mathis-mathisen-haetta-pa-ski-karasjok-ved-pasketider-1940>

Vilges suhkesbeaskkat

<https://digitalmuseum.no/011023295036/pesk>

